

Missä se raja kulkee?
Moskovan rauhansopimuksen rajojen synty ja seuraukset

Suomen historian pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2008
Historian oppiaineryhmä
Joensuun yliopisto
Timo Pulkkinen

Sisälllys

1. Johdanto	1
1.1 Maaliskuun rauhanneuvottelut ja Moskovan rauha	1
1.2 Aiempi tutkimus ja muistelmat	5
1.3 Lähteet	7
1.4 Tutkimustehtävänä rajat ja rajankäynti	8
2. Rajalinjan muotoutuminen	12
2.1 Joukkojen siirtäminen väliaikaiselle rajalinjalle	12
2.2 Neuvottelut rajalinjasta I AK:n alueella	16
2.3 Neuvottelut rajalinjasta II AK:n ja IV AK:n alueilla	20
3. Kohti lopullista rajalinjaa	26
3.1 Sekakomitean toiminta alkaa	26
3.2 Keskussekomitea vastaamaan rajankäynnin organisoinnista	29
3.3 Neuvottelut Enson omistuksesta alkavat	31
3.4 Enson ja Värtsilän siirtyminen Neuvostoliitolle	34
4. Uuden rajan siirtäminen maastoon	38
4.1 Alasekakomiteoille vastuu kenttätöistä	38
4.2 Rajan merkitseminen maastoon tehtiin ohjeiden mukaan	42
4.3 Rajankäynti maastossa oli tarkkaa työtä	43
5. Levoton välirauha	48
5.1 Kevään 1940 konfliktit väliaikaisella rajalla	48
5.2 Kesän 1940 tapahtumat raja-alueella	52
5.3 Suomen puolustuksen järjestäminen	55
5.4 Rajavartioiden organisointi ja toiminta talvisodan jälkeen	60
6. Luovutetut alueet	64
6.1 Luovutettujen alueiden merkitys Suomelle	64
6.2 Luovutettujen alueiden taloudellinen merkitys Neuvostoliitolle	68
6.3 Hankoniemen vuokraaminen Neuvostoliitolle	72
7. Yhteenveto	75
Lähdeluettelo	80
Painetut lähteet ja muistelmat	
Kirjallisuus	
Lyhenteet ja liitteet	

Tutkimustiedote

Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta

Historian oppiaineryhmä

Tekijä: Timo Pulkkinen

Työn nimi: Missä se raja kulkee? Moskovan rauhansopimuksen rajojen synty ja seuraukset

Pro gradu –tutkielma

Suomen historia

92 sivua

Maaliskuu 2008

Työ käsittelee maaliskuussa 1940 solmitun Moskovan rauhan rajojen syntyä ja seurauksia. Suomen itäraja meni satojen kilometrien osalta uusiksi maan menettäessä talvisodan jälkeen noin 10 prosenttia pinta-alastaan Neuvostoliitolle. Alueluovutuksiin kuuluivat muun muassa Viipuri, Enso ja Hankoniemi. Joukkojen siirtäminen väliaikaiselle rajalinjalle alkoivat pian sodan päättymisen jälkeen. Joukkojen asetuttua uusiin aseisiin syntyi usein epäselvyyksiä siitä, missä rajalinjan on määrä tulevaisuudessa kulkea.

Rajankäyntiä varten perustettiin molempia osapuolia edustava sekakomitea, jonka tehtävänä oli käynnistää rajankäyntityö. Neuvottelujen jälkeen keskussekakomiteaksi nimensä muuttanut sekakomitea organisoi rajankäyntityön maastossa. Suomen itäraja jaettiin kuuteen eri lohkoon, joiden toiminnasta vastasivat alasekakomiteat. Niiden tehtävänä oli siirtää rajat kartoilta maastoon. Työt maastossa kestivät toukokuun lopulta syyskuun alkuun.

Rajankulun epäselvyyden vuoksi rajaloukkauksia tapahtui kevään ja kesän 1940 aikana useita. Osassa tapauksista ihmisiä joutui pidätetyiksi tai sai surmansa. Rajaselkkaukset heikensivät maiden jo ennestään huonoja välejä. Olivathan maat olleet sodassa keskenään yli kolmen kuukauden ajan. Suuret selkkaukset onnistuttiin onneksi välttämään ja maiden välillä oli olemassa toimiva neuvotteluyhteys. Epäluuloisuus vastapuolen tekemisiä kohtaan oli kuitenkin hyvin tyypillistä.

1. Johdanto

1.1 Maaliskuun rauhanneuvottelut ja Moskovan rauha

Suomen valtioneuvoston istunnossa luettiin 9.3.1940 tilannekatsaus, jossa todettiin, että sotatoimien jatkuminen johtaa väistämättä tilanteeseen, jossa Suomen asema heikkenee entisestään. Kyseessä oli Kannaksen armeijan komentajan, kenraali Erik Heinrichsin antama näkökulma vaikeaan tilanteeseen.¹ Neuvostoliiton vaatimat rauhanehdot edellisen päivän Moskovan rauhanneuvotteluissa olivat raskaat: Suomi menettäisi muun muassa koko maan kaakkoiskulman, suunnilleen Pietari Suuren vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhan rajaa myötäillen. Näin Suomi joutuisi luovuttamaan esimerkiksi Viipurin kaupungin. Myös Hankoniemi lähisaarineen, sekä itäosa Kuusamoja ja Sallaa joutuisivat vieraan vallan käsiin.²

Neuvostoliiton edustajan, ulkoasiainkomissaarin Vjatšeslav Molotovin mukaan rauhannehtojen taustalla oli ensisijaisesti Muurmannin radan, Muurmanskin ja Leningradin turvallisuuden takaaminen. Neuvostoliiton kanta oli, että Suomi joutuisi hyväksymään rauhanehdot kokonaisuudessaan, tai sota jatkuisi.³ Toisaalta Neuvostoliittokin oli jo valmis sotatoimien lopettamiseen. Rauhanneuvottelija Juho Kusti Paasikiven mukaan neuvostojohtaja Josef Stalin oli ollut valmis rauhaan jo tammikuun 1940 lopulla, jolloin oli jo ilmeistä, ettei sota ollut edennyt toivotulla tavalla.⁴

Neuvotteluja jatkettiin seuraavana päivänä. Suomen valtuuskunta, johon kuului ministeri Paasikiven lisäksi pääministeri Risto Ryti, kenraalimajuri Rudolf Walden ja professori Väinö Voionmaa, yritti saada lievennyksiä Neuvostoliiton vaatimuksiin. Valtuuskunta vetosi Neuvostoliiton helmikuussa vaatimiin lievempiin rauhannehtoihin, joihin Suomi olisi nyt valmis suostumaan. Neuvostoliiton vaatimukset olivat kuitenkin suurentuneet helmikuusta ja suomalaisten sanat aikaisemmista rauhannehtoista kaikuivat kuuroille korville. Paasikiven mukaan Neuvostoliiton edustaja Molotov uhkaili useaan otteeseen keskustelujen aikana, että

¹ Jakobson 1956, 390.

² Paasikivi 1958 I, 179; Katso myös liite 1.

³ Paasikivi 1958 I, 179.

⁴ Paasikivi 1958 I, 212.

neuvottelut katkaistaisiin, jos Suomi ei nyt hyväksyisi ehtoja.⁵ Tämä tietäisi luonnollisesti sodan jatkumista mahdollisesti vielä pitkään ja edelleen rauhan syntymisen huomattavaa vaikeutumista.

Neuvottelupäivän päätyttyä 10.3.1940 valtuuskunta sähkötti Helsinkiin, että Neuvostoliiton sotilasjohdon vaatimukset oli hyväksyttävä, jos haluttaisiin päästä nopeasti rauhaan. Yhteydenotto Helsinkiin tarkoitti, että valtioneuvosto tekisi asiasta lopullisen päätöksen. Valtioneuvostolla oli paljon mietittävää, ja sen päätöksenteon taustalla vaikutti yhä avoinna ollut kysymys länsiliittoutuneiden antamasta sotilaallisesta avusta. Yhä voimissaan olevat Englanti ja Ranska pyysivätkin Ruotsilta ja Norjalta aikaisempien kertojen lisäksi vielä 11.3.1940 kertaalleen joukkojen läpikulkuoikeutta. Vastaus pyyntöön oli kuitenkin edelleen kielteinen. Poliittisesta kädenväännöstä huolimatta liittoutuneet tekivät seuraavana päivänä päätöksen nousta maihin tarvittaessa vaikka väkisin, jos Suomi vain esittäisi heille asiasta vetoomuksen.⁶

Samaan aikaan, kun Englanti ja Ranska valmistautuivat lähettämään retkikunnan Suomen avuksi, Suomen ja Neuvostoliiton välinen tilanne laukesi Suomen hallituksen tehdessä päätöksen suostua vaadittuihin rauhanehtoihin. Suomesta lähetettiin 12.3.1940 valtakirja Moskovaan, joka valtuutti valtuuskunnan allekirjoittamaan rauhan Suomen puolesta. Seuraavana päivänä aseet vaikenivat rintamalla. Liput laskettiin Suomessa puolitankoon ja kansa valmistautui ottamaan vastaan luovutetuilta alueilta poislähtevän siirtoväen.⁷

Rauhansopimus vahvistettiin eduskunnassa 15.3.1940 hallituksen esityksen mukaisesti:

*”Huolimatta siitä, että rauhansopimus on Suomelle sangen epäedullinen ja raskas, Eduskunta on, sen jälkeen kuin Ulkoasiainvaliokunta on saanut pääministeriltä ja ulkoasiainministeriltä asiaa koskevia seikkaperäisiä tietoja, katsonut olevansa pakotettu hyväksymään Hallituksen esityksen”.*⁸

⁵ Paasikivi 1958 I, 184–186; Esitys N:o 25, 15.3.1940. Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen ja Neuvostoliiton välisen rauhansopimuksen hyväksymisestä. Valtiopäivät 1940.

⁶ Jakobson 1956, 392–393.

⁷ Jakobson 1956, 393–394.

⁸ Esitys N:o 25, 15.3.1940. Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen Suomen ja Neuvostoliiton välisen rauhansopimuksen hyväksymisestä. Valtiopäivät 1940.

Rauhaa ei kuitenkaan otettu vastaan Suomen eduskunnassa yksimielisesti, sillä se vahvistettiin vain 145 puoltoäänellä. Myöntyminen venäläisten vaatimuksiin oli vaikeaa, sillä edustajista 42, eli huomattavan suuri määrä osoitti mieltään rauhantekoa kohtaan jättäen saapumatta istuntoon. Yhdeksän kansanedustajaa äänesti tyhjää ja kolme edustajaa koko rauhantekoa vastaan. Kielteiseen suhtautumiseen kansanedustajien keskuudessa rauhantekoa vastaan vaikutti muun muassa eduskunnan eristynyt toiminta Kauhajoella. Kansanedustajat eivät olleet saaneet realistista kuvaa rintamatapahtumista ennen helmikuun loppua, jolloin paine Helsinkiin palaamisesta kasvoi ja ulkoasiainvaliokunnalle annettiin selvitys rauhanpolitiikasta ja ulkomaisesta avusta.⁹

Rauhansopimuksen ratifioimisasiakirjojen vaihto tapahtui myöhään illalla 20.3.1940 Moskovassa. Suomen edustajina tilaisuudessa olivat Paasikivi ja Voionmaa. Suomessa sodanajan hallitus vaihtui ja uusi hallitus asetettiin 29.3.1940. Uuden hallituksen pääministerinä jatkoi kuitenkin Ryti. Samana päivänä hallitus pyysi rauhansopimusneuvottelijana ollutta Paasikiveä jäämään Moskovaan lähettilääksi seuraaviksi kuukausiksi. Olihan rauhansopimuksen täytäntöönpano vasta aluillaan ja tulevilla neuvotteluissa Suomi tarvitsisi kokeneen itänaapurin tuntijan. Vaikka Paasikivi muistelmissaan totesi halunneensa palata Moskovasta pois väsymykseen ja muihin kiireisiin vedoten, hän otti tehtävän vastaan. Näin alkoi Paasikiven pitkäkestoinen neuvotteluyhteistyö Molotovin kanssa välirauhan aikana.¹⁰

Moskovan rauha oli kova isku suomalaisille. Nuori tasavalta onnistui säilyttämään itsenäisyytensä, mutta rauhansopimus nähtiin yksinkertaisesti liian ankarana tehtyihin uhrauksiin nähden. Suomen ja bolsevistisen Neuvostoliiton välit olivat olleet suhteellisen toimivat vuoteen 1939 saakka. Kansalaisten järkytystä rauhanehtoja kohtaan tehosti myös hallituksen harjoittama sodan aikainen sensuuri, jonka tarkoituksena oli ollut ylläpitää kansalaisten taisteluhenki mahdollisimman korkealla. Paasikiven mukaan sota-ajan lehtiä lukiessa saattoi saada sellaisen käsityksen, että Suomi oli jopa voittamassa sodan. Joulun ja tammikuun sotilaallisesta menestyksestä otettiin kaikki irti suurin lehtiotsikoin. Päämajan antamat tiedonannot olivat totuudenmukaisia, mutta Suomelle epäedulliset sotatapahtumat esitettiin niissä pieninä asioina. Sotilaallisen tilanteen vakavuutta ei siis sodan aikana koskaan

⁹ Jakobson 1956, 394; Julkunen 1989, 154.

¹⁰ Paasikivi 1958 II, 1-2.

kerrottu kansalaisille. Sensuurin toteutumista helpotti suomalaisten kielellisesti eristynyt asema. Ainostaan pienellä osalla kansasta oli mahdollisuus käyttää ja ymmärtää ulkomaisia uutislähteitä, joista olisi saanut erilaista informaatiota ja näkökulmaa sekä rintamatapahtumiin että Suomen ulkopoliittikaan. Useimmille suomalaisille tärkeimpiä tiedonlähteitä olivat kotimaiset sanomalehdet ja Yleisradion välittämät tiedotukset.¹¹

Neuvostoliitto halusi solmia rauhan Suomen kanssa huolimatta siitä, että neuvostoarmeija eteni menestyksekkäästi kohti länttä helmi- ja maaliskuussa 1940. Neuvostoliiton kantaan vaikutti olennaisesti länsivaltojen suhtautuminen suomalaisten ja venäläisten väliseen sotaan. Neuvostoliitto ei halunnut joutua turhiin selkkauksiin, joiden seurauksena se olisi joutunut liittoutumaan fasistisen Saksan kanssa. Sille oli parasta pysytellä vielä toistaiseksi erossa suursodasta tekemällä rauha Suomen kanssa ja alkaa valmistautua tuleviin taisteluihin, jotka olivat jo näköpiirissä Euroopassa yllättävänkin pian. Talvisota ja sen tuloksena syntynyt pakkorauha kuitenkin huononsi maiden välisiä suhteita voimakkaasti. Voitettu sota nosti myös venäläisten kansallista ylpeyttä ja uskoa suurvallan mahtiasemaan Suomea kohtaan.¹² Tämän asenteen saattoi nähdä maiden välisissä suhteissa Moskovan rauhanehtoja toteutettaessa.

Suomi puolustautui määrällisesti ylivoimaista vihollista vastaan yli kolmen kuukauden ajan. Valtiojohto katsoi rauhan kuitenkin olevan ainoa järkevä ja paras ratkaisu vaikeaan sotilaalliseen tilanteeseen. Armeijan suorituskyky oli heikentynyt kovaa vauhtia lähes romahtamispisteeseen saakka maaliskuussa 1940 ja kyseessä oli ollut jo koko maan olemassaolon tulevaisuus. Jotta sota saatiin päätökseen, Suomi joutui alistumaan vastustajansa edessä. Suomen kannalta oli myös epäedullista, että Neuvostoliitto tiesi oman vahvan asemansa rauhanneuvotteluissa ja tulevissa rajaneuvotteluissa. Tämän aseman Neuvostoliitolle toi maan suuri armeija ja kehittyvä teollisuus.

¹¹ Upton 1965, 34–35; Paasikivi 1958 I, 151, 155, 202.

¹² Upton 1965, 24–25; Paasikivi 1958 I, 206, 214, 216.

1.2 Aiempi tutkimus ja muistelmat

Talvisodan viimeisiä päiviä Suomen kannalta on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa runsaasti ja rauhanneuvotteluihin on otettu erilaisia näkökulmia lukuisissa muistelmissa ja tutkimuksissa. Tutkimuskirjallisuudessa muun muassa Max Jacobson on käsitellyt Moskovan rauhaan johtaneita neuvotteluita teoksessa *Diplomaattien talvisota*. Jacobson esittelee oivallisesti tapahtumien kulun vuodesta 1938 aina sodan päättymiseen saakka. Teoksessa tulee hyvin esille se, miten vaikean tehtävän edessä Moskovassa olleet suomalaiset rauhanneuvottelijat maaliskuussa olivat.

Talvisodan aikaa ja Suomen ajautumista Saksan leiriin sodan jälkeen on tutkittu paljon, mutta heti rauhantulon jälkeistä aikaa käsittelevää tutkimusta on yllättävän vähän. Kuitenkin englantilaisen Anthony F. Uptonin teos *Välirauha* käsittelee Moskovan rauhaa ja rauhan jälkeistä aikaa kattavasti. Kirjassa kuvataan tapahtumia ja asioita molempien osapuolien näkökulmasta. Uptonin tyyli kirjoittaa on mielenkiintoinen ja kriittinen. Hän pyrkii ottamaan monipuolisesti huomioon erilaiset näkökulmat suomalaisten ja venäläisten asenteissa ja tehdyissä päätöksissä. Uptonin teos on kuitenkin hieman Suomi-myönteinen, mikä vaikeuttaa teoksen objektiivista käyttöä ja tulkintaa. Kirjassaan Upton toteaa muun muassa maiden välisten suhteiden olleen talvisodan jälkeen äärimmäisen kireät ja epäluuloiset. Neuvostoliitto halusi hänen mukaansa suhtautua rauhansopimuksen vakavasti, mutta ottaen siitä irti kaiken mahdollisen saatavissa olevan hyödyn.¹³

Venäläinen tutkija Juri Kilin korostaa artikkeleissaan *Rajaseudun väki kahdesti panttina 1939–1940* ja *Uusien alueiden asuttaminen ja hyödyntäminen* talvisodan rajaneuvotteluiden päämäärien suurta taloudellista merkitystä etenkin Neuvostoliitolle. Teoksessa *Isänmaan portinvartijat* Juha Pohjonen käsittelee Moskovan rauhaa ja välirauhan aikaa rajavartiostojen näkökulmasta. Rajavartiostojen rooli oli Moskovan rauhan jälkeen tärkeä, sillä rajavartiointi oli organisoitava uudelleen. Rajavartiostojen näkökulmaa aiheeseen tuo myös Ilmari Kirjavaisen artikkeli *Sotavuodet ja sotien välinen aika* teoksessa *Rajavartiolaitos 1919–1969*. Lopullisen rajankulun kannalta oli merkityksellistä mihin kohtaan armeijakunnat pysäyttivät joukkojen siirtämiset. Pekka Ylikoski on kirjoittanut teokseen *Talvisodan historia 4* artikkelin *Demobilisaatio ja siirtyminen uuteen puolustusjärjestelmään*, jossa käydään lyhyesti läpi

¹³ Upton 1965, 108, 114.

muun muassa sotajoukkojen siirtäminen uudelle rajalinjalle ja joukkojen sinne uudelleen ryhmittäminen. Moskovan rauhansopimukseen liittyvistä rajaneuvotteluista tai rajankäynnistä ei ole, yllättävää kyllä, tehty vielä tähän mennessä tieteellistä kokonaisuesitystä lainkaan.

Poliitikkojen muistelmat ovat myös tärkeitä pro gradu -tutkielmani kannalta. Useat talvisodan aikaiset poliitikot ovat kirjoittaneet omat muistelmakirjansa, joissa he käsittelevät talvisodan aikaisia ja jälkeisiä tapahtumia omista näkökulmistaan. Muistelmien käyttö historian tutkimuksessa on kuitenkin haastavaa. Muistelmateoksia käytettäessä on syytä aina korostaa lähdekritiikin merkitystä. Kirjoittajat ovat esimerkiksi voineet käyttää jälkiviisautta omien toimiensa perusteluille. Ne asiat, jotka jäävät jälkipolville luettavaksi, saattavat olla pitkän harkinnan tulos. Muistelmateokset ovat subjektiivisia, kirjoittajiensa näköisiä teoksia. Yleensä, kun ne kirjoitetaan vasta useita vuosia tapahtumien jälkeen, on suuri vaara asioiden ja tapahtumien kulun väärinmuistamiseen tai tahattomaan vääristelyyn. Tutkielmani kannalta olennainen on kuitenkin Paasikiven kirjoittama kaksiosainen muistelmateos *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–1941*. Paasikiven voidaan sanoa olleen yksi tärkeimmistä miehistä Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa sodan jälkeen, kun uudesta rajasta ja maiden välisistä suhteista neuvoteltiin. Muistelmissaan Paasikivi kertoo tapahtumien kulusta ollessaan rauhanneuvottelijana Moskovassa maaliskuun 1940 alussa ja ajastaan lähettiläänä välirauhan aikana.

Lauri Kärkkäinen on tehnyt vuosien 1934–1938 rajankäynnistä 1980-luvun loppupuolella teoksen *Suomen valtakunnan vanhat rajat ja itärajan käynti 1934*. Kirja on tiivis, mutta kattava esitys siitä, miten Suomen itärajan rajankäynti toteutettiin edellisen kerran ennen välirauhaa. Harvinaiset kuvat ja kuvaukset maastotöistä tuovat teokseen oman positiivisen lisänsä. Teos sisältää myös omakohtaisia muistikuvia työstä ja vapaa-ajasta maastossa, sekä muistikuvia venäläisistä virkaveljistä. Asiantuntemusta Kärkkäisellä aiheeseen varmasti riittää, sillä hän työskenteli itse geodeettina yhdellä vuosien 1934–1938 rajankäyntilohkoista. Kärkkäisen teos ei ole kuitenkaan historian tutkimusta, jossa pohdittaisiin asioiden ja tapahtumien syitä ja seurauksia.

1.3 Lähteet

Aiheeni kannalta merkittävin paikka lähdeaineiston osalta on ylivoimaisesti Helsingissä sijaitseva Ulkoministeriön arkisto. Arkistossa on runsaasti rauhansopimukseen ja sen täytäntöönpanoon liittyviä asiakirjoja. Arkistosta löytyy muun muassa Suomen ja Neuvostoliiton edustajien välillä käytyjen neuvotteluiden pöytäkirjoja ja niistä tehtyjä muistiinpanoja. Tärkeitä lähteitä työni kannalta ovat myös armeijakuntien laatimat asiakirjat rauhan jälkeisistä neuvotteluista venäläisten kanssa. Neuvostojoukkojen edustajien kanssa neuvoteltiin esimerkiksi väliaikaisen rajan kulusta ja joukkojen siirtämisestä kyseiselle linjalle. Näiden siirtämisten yhteydessä ei onnistuttu kuitenkaan välttymään erimielisyyksien syntymisiltä.

Ulkoministeriön arkiston arvokkaana lähdeaineistona pidän myös sekakomitean, myöhemmin nimensä keskussekakomiteaksi muuttaneen suomalais-venäläisen yhteistyöelimen, laatimia asiakirjoja. Näihin asiakirjoihin kuuluvat muun muassa sekakomitean laatimat ohjeet käytännön rajankäyntiä varten perustettavien alasekakomiteoiden toiminnalle sekä pöytäkirjat käydyistä neuvotteluista. Ulkoministeriön arkiston asiakirjoihin kuuluu myös kokonaisuus seka- ja keskuskomitean toiminnasta keväästä 1940 loppusyksyyn 1940. Kansallisarkistossa on puolestaan Etsivän keskuspoliisin arkisto, jossa on aiheeseeni liittyviä asiakirjoja rauhan jälkeisestä elämästä uuden rajan läheisyydessä. Sota-arkiston kokoelmista löytyy suomalaisen majuri Ursinin Enson neuvotteluista kirjoittama omakohtainen muistio.

Yhtenä painettuna lähteenä tutkielmassani on ulkoministeriön julkaisu *Suomen sinivalkoinen kirja II*. Siinä esitellään muun muassa Moskovan rauhan jälkeisiä neuvotteluja ja rauhansopimuksen täytäntöönpanoa. *Suomen sinivalkoinen kirja II* on kuitenkin hyvin vahvasti suomalaismyönteinen teos, joten myöskään sen käytössä ei tule unohtaa lähdekritiikin merkitystä. *Valtiopäivät 1940, asiakirjat I-II* sisältää hallituksen esityksen Moskovan rauhan hyväksymisestä ja eduskunnan siihen antaman myönteisen vastauksen. Edellä mainitun teoksen sisältämiin asiakirjoihin kuuluvat myös Moskovan rauhan rauhansopimus ja rauhansopimukseen liittyvä pöytäkirja. Rauhansopimuksessa määritellään muun muassa uusi valtakunnan raja, sekakomitean asettaminen ja rauhansopimuksen ratifioimisasiakirjojen vaihto. Rauhansopimukseen liittyvässä pöytäkirjassa puolestaan sovitaan sotatoimien päättämisestä ja joukkojen siirtämisestä uudelle rajalle.

Rajankäynnin toteuttamisesta maastossa käytän painettuna lähteenä Moskovan rauhan rajankäyntiin II lohkokalla osallistuneen geodeetti P. Kalajan laatimaa raporttia *Suomen ja Neuvostoliiton välinen rajankäynti kesällä 1940*. Siinä esitellään yksityiskohtaisesti, miten rajan merkitseminen maastoon tehtiin keskussekakomitealta saatujen ohjeiden mukaan. Työni kannalta arvokas raportti julkaistiin jo vuonna 1940, jolloin asiat olivat tekijällä vielä hyvässä muistissa ja se antaa erinomaisen kuvan työskentelystä maastossa etenkin yhden lohkon osalta. Kalajan kirjoittama raportti on kuitenkin hyvin viralliseen tyyliin kirjoitettu selvitys rajankäyntityöstä siitä huolimatta, vaikka hän oli itse maastotöissä mukana. Kalajan raportin virallisuudesta johtuen siitä puuttuvatkin kokonaan muun muassa omakohtaiset kokemukset ja tuntemukset sekä työntekijöiden työajan ulkopuolinen toiminta.

Koska käyttämäni lähdeaineisto on pelkästään suomalaista, on tutkielmani näkökulma aiheeseen myös suomalainen. Käyttämäni asiakirjat ovat laatineet suomalaiset neuvottelijat, kirjurit ja muut toimijat. Asiakirjoissa näkyy heidän oma suhtautumisensa tilanteisiin ja tapahtumiin. Pelkästään asenteiden merkitys venäläisiä kohtaan on ollut hyvin suuri ja se näkyy asiakirjojen kirjoitusasuissa. Pääsääntöisesti vastustajasta ja sen toimista kirjoitetaan negatiiviseen sävyyn. Hyvänä esimerkkinä tästä voidaan pitää syntyneitä rajaselkkauksia, jotka poikkeuksetta laitettiin vastapuolen syyksi. Sitä voidaan kuitenkin pitää luonnollisena asiana. Tämän kaltaisten asiakirjojen käytössä ei voi koskaan olla korostamatta lähdekritiikin suurta merkitystä. Tutkielmaan otetut suorat lainaukset mielestäni kuvaavat oivallisesti sen hetken tapahtumia, oloja ja tuntemuksista.

1.4 Tutkimustehtävänä rajat ja rajankäynti

Euroopan itäraja on aiheena nyt 2000-luvun alkupuolella hyvin ajankohtainen. Euroopan unionin laajentaminen ja siten koko maanosan yhdistäminen on ollut integraation tavoitteena jo 1950-luvulta lähtien. Yhteinen Eurooppa-aate oli sitä ennen katkennut 1900-luvun alkupuoliskon sotiin, jos sitä nyt oli koskaan aiemmin ollutkaan. Toisen maailmansodan jälkeen kommunismin vallan alle jääneet maat eivät nähneet itseään osana Eurooppaa. Kommunistinen järjestelmä ennemminkin ajoi maat puolustamaan omaa kieltä ja kulttuuria. Kylmän sodan ajanjakso piti siis itäisen ja läntisen Euroopan pitkään erillään. Kylmän sodan lakattua 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa toive yhtenäisen Euroopan toteuttamisesta heräsi

uudelleen, jolloin useat Itä-Euroopan maat myös halusivat käyttää tilaisuutta hyväkseen pyrkimällä unionin jäsenmaiksi.¹⁴ Sama trendi on jatkunut 2000-luvun alussa.

Valtioiden, kansojen ja hallinnollisten sekä kulttuuristen alueiden väliset rajat ovat historian saatossa olleet jatkuvassa muutoksessa. Näihin muutoksiin ovat vaikuttaneet taloudelliset, poliittiset, sotilaalliset ja hallinnolliset syyt. Muutoksen ylläpitäjinä ovat olleet ne, joilla on kulloinkin ollut päätösvaltaa. Rajat ovat olleet olennaisessa osassa muutettaessa maailman poliittista karttaa sodan ja rauhan aikana sekä konkreettisesti että symbolisesti. Rajojen vuoksi on kuoltu ja niiden vuoksi on tehty sopimuksia. Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton välisellä rajalla on oma symbolinen merkityksensä sen tehdessä eroa ideologisissa ajattelutavoissa, jossa Suomi on nähty muun muassa lännen etuvartiona itää vastaan. Etuvartioajattelua on ollut myös idässä. Olihan talvisodan taustalla muun muassa Leningradin läheinen sijainti Suomen rajaan nähden ja siitä johtuva pelko lännen hyökkäyksestä.¹⁵

Suomen rajojen synty nykyiseen muotoon on pitkän historiallisen kehityksen tulos. Kun Suomi vielä oli osa Ruotsin valtakuntaa, muuttui Suomen itäraja useaan otteeseen. Rajojen määrittämisen ajankohta onkin usein ollut jonkin historiallisen tapahtuman päätepiste. Yleensä raja siirtyi sotien ja rauhansopimusten päätteeksi. Pähkinäsaaren rauhan myötä vuonna 1323 syntyi ensimmäinen kirjallisesti sovittu raja Ruotsin ja Novgorodin välille. Käytännössä rajan kulku jäi kuitenkin epäselväksi. Suomen itärajasta sovittiin myöhemmin myös muun muassa Täyssinän rauhan yhteydessä 1595, Stolbovan rauhassa 1617 ja Haminan rauhassa 1809, jolloin Suomi siirtyi Ruotsin vallan alta Venäjän alaisuuteen yli sadan vuoden ajaksi.¹⁶

Suomen itsenäisyyden aikana ennen Moskovan rauhaa itärajaa käytiin läpi useaan eri otteeseen. Vuonna 1921 Tarton rauhassa Suomelle luovutetun Petsamon alueen rajankäynti oli haasteellinen urakka, sillä työ jouduttiin tekemään pelkästään suomalaisin voimin aiemmin kartoittamattomalla alueella. Rajalinjan oli määrä olla suora ja sen pituus oli 204 kilometriä. Tarton rauhaan liittyen rajaa käytiin myös vuonna 1925 Karjalan kannaksella. Tällä kertaa työ tehtiin kuitenkin molempien maiden voimin. Kesällä alkaneen rajankäynnin tehtävänä oli

¹⁴ Raunio & Tiilikainen 2002, 11; Tiilikainen 2002, 71, 75–76.

¹⁵ Paasi 1996, 3, 63, 102–103, 300.

¹⁶ Tätilä 1983, 677–678; Kosonen 1994, 12.

tarkastaa ja selventää epäselvä rajalinja. Samoin rajan merkintää tuli parantaa. Rajankäyntiä hidastivat suomalaisten mielestä venäläisten hidas työtahti ja vaikea maasto lukuisine joenylityksineen. Pieni erimielisyys syntyi rajankulussa tuolloin vain Rajajoen kanavan luona. Käydyn rajan yhteismitta Suomenlahdesta Laatokkaan oli 178,75 kilometriä. Rajankäynti saatiin valmiiksi ennen talvea ja pöytäkirjojen lopullinen vahvistaminen tapahtui Helsingissä 14.12.1925.¹⁷

Viimeisen kerran ennen Moskovan rauhaa Suomen itärajaa käytiin vielä vuonna 1934 alkaneessa Suomen ehdottamassa projektissa. Rajankäynnin tarkoituksena oli avata metsittynyt ja huonoin rajamerkein varustettu raja Laatokalta Korvatunturille. Yhteistyöneuvotteluiden jälkeen rajankäyntityö laajennettiin ulottumaan Neuvostoliiton ehdotuksesta Jäämerelle saakka. Tarvetta rajankäynnille lisäsi rajan epäselvästä kulusta syntyneet konfliktit. Töiden alkuun saattamiseksi molempien maiden edustajista koottu valtuuskunta kokoontui neuvottelemaan rajankäynnistä Leningradiin kesäkuun alussa 1934.¹⁸

Neuvostoliiton Tiedeakatemian seismologisen instituutin tiloissa käydyissä neuvotteluissa sovittiin, että raja jaetaan kolmeen eri lohkoon, joilla kullakin on omat, molempia maita edustavat valtuuskuntansa. Neuvotteluissa sovittiin, että maastotyöt aloitetaan kesäkuun lopussa ja heinäkuun alussa 1934. Valtuuskuntien tehtävänä oli vastata työn kenttätöiden suorittamisesta. Eteläisen lohkon rajaosuuden pituus oli 420 kilometriä ja se ulottui Laatokan itärannalta Kuhmon rajalla olevaan Jerkosenlampeen saakka. Maastotyöt lohkolla alkoivat 11.7.1934 ja päättyivät lokakuussa. Keskimmäisen valtuuskunnan rajaosuuden pituus oli 560 kilometriä ja se ulottui Kokkojärvestä Lamminperävaaraan asti. Työ lohkolla kesti heinäkuun alusta lokakuun alkuun.¹⁹

Niin kutsutun pohjoisen lohkon pituus oli 390 kilometriä ja siihen kuului Suomen itäraja Lamminperävaarasta Jäämerelle. Maastotyöt aloitettiin muiden lohkojen mallin mukaisesti heinäkuun alussa ja ne päättyivät ennen syyskuun puoltaväliä. Maastotöiden nopeuttamiseksi aikaisen talven tulon vuoksi muodostettiin syksyllä 1934 vielä neljäs valtuuskunta eteläisen ja keskimmäisen valtuuskunnan väliselle rajaosuudelle. Tämän ylimääräisen lohkon pituus oli

¹⁷ Kärkkäinen 1987, 20–24.

¹⁸ Kärkkäinen 1987, 25, 32.

¹⁹ Kärkkäinen 1987, 32, 46, 50–56.

55 kilometriä ja se ulottui Jerkosenlammesta Kokkojärveen. Maastotyöt alkoivat lokakuun alussa ja ne kestivät vain viikon verran.²⁰

Kesän 1934 rajankäyntityö ja maastossa eläminen oli työntekijöille raskasta. Ruokatarvikkeita jouduttiin kantamaan pitkiäkin matkoja omilla repuissa ja lämpimistä ilmoista johtuen osa ruokatuotteista meni nopeasti pilalle. Yöt nukuttiin laavuissa tai teltoissa. Rajankäyntiin geodeettina osallistuneen Lauri Kärkkäisen mukaan työt keskimmaisella loholla sujuivat suomalaisten ja venäläisten välillä hyvässä yhteistyössä. Kävipä Kärkkäinen leikkimielisen löylymaaottelunkin venäläisen kollegansa, Wolkoffin kanssa eräässä Paanajärvellä sijainneessa saunassa. Samantapaista maaotteluhenkä oli havaittavissa rajalinjan hakkuutöissä, kun molempien maiden hakkuuryhmät avasivat kilpaa kirveiden, sahojen ja vesureiden avulla omaa puoliskoansa rajasta.²¹

Rajankäynnin päävaltuutetut kokoontuivat Leningradiin joulukuussa 1936. Tuolloin rajalinja tarkistettiin ja vahvistettiin laadittujen karttojen ja pöytäkirjojen perusteella. Samalla sovittiin muun muassa siitä, miten rajalinja pidettäisiin jatkossa kunnossa. Seuraavat rajankäyntiin liittyvät kokoontumiset järjestettiin tammikuussa ja maaliskuussa 1937 Rajajoella, sekä maaliskuussa 1937 Leningradissa. Paperityöt etenivät verkkaisesti, mutta ne saatiin lopullisesti päätökseen rajakomission allekirjoitettua päätöspöytäkirjan Moskovassa 28.4.1938.²² Seuraavan kerran rajankäyntityöhön Suomen ja Neuvostoliiton välillä ryhdyttiinkin uudestaan jo kahden vuoden kuluttua.

Pro gradu -tutkielmani käsittelee maaliskuussa 1940 solmitun, Moskovan rauhan jälkeisiä rajankäyntiin liittyviä neuvotteluja, joita käytiin Moskovassa ja Itä- ja Kaakkois-Suomessa. Näkökulma aiheeseen on sota- ja poliittishistoriallinen. Etenen tutkielmassani systemaattis-kronologisesti maaliskuun alkupuolen rauhanneuvotteluista syksyyn 1940, jolloin uuden rajan kulku maastossa oli merkitty ja tarpeelliset paperityöt oli saatu alakomiteoiden toimesta valmiiksi. Tarkoitukseni on eri lähteiden ja tutkimustulosten vuoropuhelun avulla selvittää tapahtumien syitä ja seuraamuksia.

²⁰ Kärkkäinen 1987, 57–58, 60.

²¹ Kärkkäinen 1987, 83, 86, 102, 107–108.

²² Kärkkäinen 1987, 68–69.

Tutkielmassani keskityn saamaan selvitystä myös siihen, että mitkä olivat osapuolten tavoitteet rajankäynnissä ja niihin liittyvissä neuvotteluissa ja millä keinoin tavoitteisiin pyrittiin. Mistä kaikista asioista yleensäkin käytiin neuvotteluja? Oliko kyse neuvottelemisesta, vai saneliko Neuvostoliitto oman näkökantansa asioihin, jotka Suomen oli käytännössä myös pakko toteuttaa? Etsin myös vastausta siihen, miten joukkojen siirtäminen uuden rajan taakse toteutettiin ja esiintyikö niissä mahdollisesti ongelmia. Tutkielmassani pyrin selvittämään myös miten rauhansopimuksen täytäntöönpano maastossa sujui, sekä miten ja miksi Enso ja Värtsilä jäivät lopulta Neuvostoliiton puolelle. Mitä rajan tuntumassa oikeastaan tapahtui keväällä ja kesällä 1940? Koska Suomi joutui luovuttamaan alueitaan Neuvostoliitolle, niin mitä toimenpiteitä Moskovan rauhan rajamuutokset aiheuttivat jatkossa Suomen puolustukselle ja rajavartiointille? Kaikkien tutkimuskysymysteni osalta otan huomioon molempien osapuolten intressit, vaikkakin tarkasteluani rajaa käyttämäni pääosin suomalainen tutkimuskirjallisuus ja suomalainen lähdeaineisto.

Tutkielmani otsikko viittaa muun muassa siihen, että kyseessä oli uuden rajan maantieteellisestä määrittelemisestä. Tämän lisäksi se sisältää myös viittauksen rajanneuvotteluihin ja rauhansopimuksen täytäntöönpanoon liittyviin vaatimuksiin, joihin etenkin suomalaisten täytyi sopeutua talvisodan jälkeen. Kärsivällisyyttä vastapuolen tekemisiä kohtaan vaadittiin useaan otteeseen kevään ja kesän 1940 aikana molemmin puolin rajaa.

2. Rajalinjan muotoutuminen

2.1 Joukkojen siirtäminen väliaikaiselle rajalinjalle

Kun Suomi ja Neuvostoliitto pääsivät sopimukseen rauhasta, niin sotatoimet päättyivät rintamalla 13.3.1940 kello 12.00 Leningradin aikaa. Tämän jälkeen osapuolten joukkojen välille muodostettiin kilometrin mittainen puolueeton vyöhyke.²³ Kilometrin levyisen

²³ Rauhansopimukseen liittyvä ptk., N:o 25, 15.3.1940. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä.

Valtiopäivät 1940.

vyöhykkeen muodostaminen 13.3.1940 iltaan mennessä tapahtui rauhallisesti lukuun ottamatta IV AK:n ja Ryhmä Talvelan rintamaosilla esiintyneitä aseellisia yhteenottoja²⁴.

Suomalaisten sotajoukkojen perääntyminen ja venäläisten sotajoukkojen eteneminen uudelle rajalinjalle määrättiin alkamaan Lieksan eteläpuoleisella rintamalla 15.3.1940 kello 10 ja Lieksasta pohjoiseen olevalla rintamalla vuorokautta myöhemmin. Siirtämiset oli suoritettava vähintään seitsemän kilometriä vuorokaudessa tehtävillä marsseilla ja etäisyys vetäytyvän sotajoukon ja etenevän vastapuolen sotajoukon välillä tuli olla vähintään seitsemän kilometriä. Siirtämisten aikataulu vaihteli sen mukaan, millä lohkolla sotajoukot sillä hetkellä olivat. Esimerkiksi lohkolla Lonkavaaran - Värtsilän - Matkaselän²⁵ asema molempien osapuolten joukkojen siirtämisen tuli olla suoritettu loppuun 26.3.1940 kello 20.00, mutta esimerkiksi lohkolla Enson asema - Paationsaari puolestaan jo 19.3.1940 kello 20.00 mennessä (liite 2).²⁶

Petsamo jäi rauhansopimuksen mukaan Suomelle. Sovittiinkin, että venäläisten sotajoukkojen oli poistuttava alueelta poikkeuksellisesti vasta 10.4.1940 mennessä. Suomalaisten sotajoukkojen oli kuitenkin poistuttava Hangon niemimaalta kymmenen päivän kuluessa rauhansopimuksen allekirjoittamisesta, eli 22.3.1940 mennessä. Mahdollisia kiistakysymyksiä ja neuvotteluja varten sotajoukot määräsivät erityiset valtuutetut siirtyvien armeijoiden käyttämien pääteiden varsille.²⁷

Rauhansopimuksen täytäntöönpanoa vaikeutti myöhemmin tulkinnanvaraiseksi koettu ja paljon harmia aiheuttanut rauhansopimukseen liittyvän pöytäkirjan kuudes kohta, jonka mukaan molempien osapuolten päällystön oli huolehdittava siitä, että sotajoukkoja siirrettäessä pidättäydytään kaikenlaisesta vahingonteosta kiinteää omaisuutta kohtaan.²⁸

²⁴ Ylikoski 1979, 380.

²⁵ Matkaselkä oli yksi Keski-Karjalassa sijainneen Ruskealan kunnan kylistä. Suomenmaa V 1923, 378.

²⁶ Rauhansopimukseen liittyvä ptk., N:o 25, 15.3.1940. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940.

²⁷ Rauhansopimukseen liittyvä ptk., N:o 25, 15.3.1940. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940; 4 artikla. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940.

²⁸ Rauhansopimukseen liittyvä ptk., N:o 25, 15.3.1940. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940.

Joukkojen siirtäminen Karjalan kannaksen alueella tapahtui pääosin suunnitelmissa sovittua vetäytymisaikataulua noudattaen. Urakka oli suomalaisittain suuri, sillä olihan pelkästään Suomen Kannaksen armeijan vahvuus noin 150 000 miestä. Lisäksi alueelta lähti evakkoon noin 200 000 siviilihenkilöä henkilökohtaisen omaisuutensa ja karjan kanssa. Jotta evakuoinnit saataisiin toteutettua mahdollisimman sujuvasti, heti sodan päättymisen jälkeen Suomeen perustettiin evakuointitoimisto. Sen tehtävänä oli ohjata ja avustaa sotatoimiyhtymiä ja siviiliviranomaisia väestön ja omaisuuden evakuoinnissa. Väestön siirrot toteutettiin pääosin rautateitse. Jotta tämä onnistuisi, niin muun Suomen rautatieliikenne rajoitettiin vain välttämättömiin sotilaskuljetuksiin. Tässä onnistuttiin niin hyvin, että evakuointien loppuvaiheessa rautatiekalustoa oli jo ruuhkaksi asti. Autojen merkitys rautatieliikenteen ohella oli myös tärkeä, koska aikataulu mittavan tehtävän suorittamiseen oli rajallinen. Osa väestöstä siirtyi rajan yli myös jalan tai hevosilla. Kuljetuskapasiteetin osittaisen rajallisuuden vuoksi karja jouduttiin pääosin marssittamaan Suomen puolelle. Ongelmia kuitenkin tuottivat ruuhkat, auraamattomat tiet ja eläinten uupuminen. Eläinten väsyminen pitkiin siirtymisiin johtikin useisiin karjan kenttäeurastuksiin.²⁹

Vaikeuksista huolimatta siirtäminen onnistuttiin järjestämään muun muassa organisoimalla armeijalle lepopäiviä, jolloin siviilien evakuointi oli helpompi toteuttaa. Kuljetuskaluston sitominen evakkokuljetuksiin häiritsi kuitenkin tärkeiden sotilasmateriaalien kuljetuksia. Suomalaisten sotajoukkojen kuri säilyi hyvänä vetäytymisten aikana, mikä helpottikin suuresti vetäytymisaikataulussa pysymistä.³⁰ Kiirettä kuitenkin piti, sillä paikoin venäläiset kuitenkin etenivät liian nopeaa tahtia länttä kohti. Tämän johdosta maanteiden varsille jäi runsaasti poiskuljetettavaksi tarkoitettuja työkoneita, sekä vilja-, ja rehuvarastoja, joita yritettiin saada myöhemmin takaisin huonolla menestyksellä.³¹

Myös IV AK:n ja Ryhmä Talvelan alueella vetäytyminen ja evakuointi tapahtuivat pääosin suunnitellusti. Sortavalassa tapahtui kuitenkin välikohtaus, jossa venäläiset halusivat ottaa kaupungin haltuun useita päiviä liian aikaisin, eli jo 16.3.1940. Venäläisten liian innokkaaseen etenemiseen liittyi myös välikohtaus suomalaisen ja venäläisen partion välillä samana päivänä. Tapahtumapaikka sijaitsi vain muutaman kilometrin päässä Sortavalasta.

²⁹ Ylikoski 1979, 384; Luovutetun alueen evakuointi maaliskuussa 1940. T2864/32. SArk.

³⁰ Ylikoski 1979, 382, 384.

³¹ Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia N:o 55. E14 109, kotelo 56. UMA.

Suomalaiseen partioon kuuluivat alikersantit Juho Humala ja Kaarlo Kokko sekä sotamies Toivo Hirvonen. Heidän tehtävänä oli tiedustella, mihin asti neuvostojoukot olivat siihen mennessä edenneet. Suomalaisten tiedustellessa maastoa he vahingossa lähes törmäsivät venäläiseen partioon. Venäläinen partio oli ilmeisesti samassa puuhassa kuin suomalainenkin. Yllättävän tilanteen seurauksena venäläiset alkoivat suomalaisten mukaan ampua Hirvosta ja Kokkoa kohti, jotka yrittivät paeta paikalta. Alikersantti Humalaa kohti ei missään vaiheessa ammuttu, sillä hän ei lähtenyt juoksemaan pakoon, vaan pysyi tilanteessa paikallaan.³²

Välikohtauksen vahingot jäivät kaikeksi onneksi vähäisiksi, sillä vain sotamies Hirvonen haavoittui jalkaan. Alikersantti Humala joutui kuitenkin venäläisten pidättämäksi ja kuulusteltavaksi yhden vuorokauden ajaksi. Humalan kertoman mukaan häntä kuulusteltiin venäläisen tulkin avulla muun muassa suomalaisten joukkojen mielialoja, ja syytä siihen, miksi siviilit lähtivät pois luovutettavaksi määrättyiltä alueilta. Alikersantti Humalaa kohdeltiin kaikin puolin hyvin, sillä hänelle tarjottiin syötäväksi muun muassa leipää ja teetä. Hänet kuitenkin laitettiin allekirjoittamaan asiakirja, jonka mukaan syypäitä syntyneeseen välikohtaukseen olivat suomalaiset. Tämän vähintäänkin arveluttavan syytöksen myönnettyään Humala vapautettiin varhain seuraavana aamuna ja päästettiin palaamaan takaisin suomalaisten puolelle.³³

Sekaannuksen Sortavalan luovuttamisessa aiheutti se, että aiemmin oli sovittu, että kaupunki luovutettaisiin venäläisille vasta 19.3.1940. Kaupungissa ehti syntyä jo paniikki, kun asukkaat eivät olleet varautuneet ennen aikaiseen lähtöön kodeistaan. Suomalaisten ja venäläisten välillä käytiin asiasta kiivasta keskustelua, sillä neuvostojoukot aikoivat edetä käskyjensä mukaisesti suoraan Sortavalaan. Sortavalan luovutukseen osallistuneen kapteeni Käkösen mukaan suomalaiset neuvottelijat vaativat selitystä puna-armeijan nopeaan etenemiseen. Olivathan venäläiset edenneet suomalaisten mukaan yhden päivän aikana seitsemän kilometrin sijasta 40 kilometriä. Venäläinen kenraali Ikonnikov perusteli venäläisten nopeaa etenemistä sillä, että muuten heidän armeijansa ei ehtisi uudelle rajalle heille annettuun määräaikaan mennessä. Käytyjen neuvotteluiden jälkeen venäläiset joukot suostuivat

³² Ylikoski 1979, 382–383; N:o 1779/II. sal. Kirje Laatokan Meripuolustuksen Esikunnasta Päämajalle 31.3.1940. a E2, 109, kotelo 24. UMA; Alikersantti J. Humala kertoo. a E2, 109, kotelo 24. UMA.

³³ N:o 1779/II. sal. Kirje Laatokan Meripuolustuksen Esikunnasta Päämajalle 31.3.1940. a E2, 109, kotelo 24. UMA; Alikersantti J. Humala kertoo. a E2, 109, kotelo 24. UMA.

toistaiseksi vetäytymään kaupungin ulkopuolelle. He aikoivat kuitenkin palata takaisin 19.3.1940.³⁴

Suomalaiset olivat Käkösen mukaan tehneet sen virheen, että he olivat lopettaneet vastapuolen tiedustelun rauhan tulon jälkeen. Puutteellisten tiedustelupalvelun tietojen vuoksi sotilasjohtajat eivät olleet tilanteen tasalla. Rauhansopimuksen myötä unohdettiin, että vastapuoli saattaisi pyrkiä omatoimisuuteen siellä missä se oli mahdollista.³⁵ Sortavalan kaltaiseen tiukkaan tilanteeseen ajaututtiin ilmeisesti myös venäläisten liian innokkuuden vuoksi.

Sortavala evakuoitiin siviileistä 18.3.1940 kello 22.00 mennessä. Tämän jälkeen kaupungissa olivat suomalaisista enää vartiotehtävissä olevien sotilaspoliisien lisäksi vain kaupungin luovutusvaltuuskunta. Valtuuskunta, johon kuului muun muassa Käkönen, esitteli venäläiselle valtuuskunnalle kaupunkia ja sen hetkistä kuntoa. Vesi- ja sähkölaitokset olivat rauhansopimuksen mukaisesti hyvässä kunnossa. Venäläiset edustajat olivat Käkösen mukaan tyytyväisiä luovutuksen suhteen, eikä heillä ollut esittää suomalaisille mitään lisävaatimuksia. Vielä ennen suomalaisten edustajien lähtöä tehtiin kaupungin luovuttamisesta yhteinen pöytäkirja.³⁶

2.2 Neuvottelut rajalinjasta I AK:n alueella

Kun joukkojen siirtämiset olivat loppusuoralla, aloitettiin neuvottelut siitä, mihin kohtaan joukkojen väliin tulee väliaikainen rajalinja. I AKE:n neuvotteluvaltuutettu majuri E. Hannula tapasi vastapuolen edustajat 18.3. ja 19.3.1940 Nuijamaan kirkonkylän kansakoululla. Tarkoituksena oli tehdä sopimus I AK:n sijoittumisesta demarkaatiolinjan³⁷ länsipuolelle alueella Mustajoki - Vuoksi. Ensimmäisenä neuvottelupäivänä Hannulan lisäksi paikalla olivat 1. D:n edustaja kapteeni Palkana ja ryhmä Sihvon edustajana kapteeni Laakso. Heidän mukaansa suomalaiset olivat jo asettaneet rajapuomit suomalaisten ehdottamalle rajalinjalle. Neuvostoliiton edustajina olleet politrukki Suvorov ja yliluutnantti Korniloff ilmoittivat, ettei

³⁴ Ylikoski 1979, 382–383; Käkönen 1966, 181, 189–190.

³⁵ Käkönen 1966, 178.

³⁶ Käkönen 1966, 215–218.

³⁷ Demarkaatiolinja on tilapäisluonteinen rajalinja. Historian sanakirja 1999, 29.

heillä ollut valtuuksia neuvotella demarkaatiolinjasta Vuokselle asti. Venäläisille oli kuitenkin annettu tarkat ja yksityiskohtaiset ohjeet siitä, mistä rajalinjan tulisi kulkea. Samoin heille oli annettu määräys alueesta, joka venäläisten joukkojen tulisi miehittää 19.3.1940 mennessä.³⁸

Karttoihin tutustumisen jälkeen suomalaiset totesivat, että venäläisten kartassa rajalinja oli merkitty huomattavaksi pohjoisemmaksi kuin rauhansopimuskartassa oli sovittu. Suomalaisten mielestä väliaikainen rajalinja oli näillä ohjeilla menossa täysin väärään paikkaan. Suvorov perusteli kantaansa esimiehiltään saaduilla käskyillä. Näin ollen suomalaiset eivät voineet heti hyväksyä venäläisten ehdottamaa, suomalaisten tulkinnan vastaista rajalinjaa. Suomalaisittain ajan voittamiseksi ja lisäohjeiden saamiseksi osapuolet sopivat tapaavansa uudestaan seuraavana päivänä samassa paikassa. Suvorov lupasi, että venäläiset joukot pysyisivät ainakin vielä toistaiseksi nykyisillä paikoillaan. Hän kuitenkin varoitti suomalaisia lähtiessään, että venäläiset miehittäisivät venäläisen näkemyksen mukaisen demarkaatiolinjan seuraavan päivän iltaan kello 19.00 mennessä.³⁹

Majuri Hannula kuuli samansuuntaisia neuvottelutuloksia niin ikään toisaalta: venäläiset olivat peräänantamattomia omissa vaatimuksissaan myös II AK:n kanssa käymissä neuvotteluissa. Suomalaisten ja venäläisten pyydettyä lisäohjeita omilta esimiehiltään osapuolet kokoontuivat sovitun mukaisesti 19.3.1940 kello 11.00. Paikalla oli suomalaisista jälleen Hannula. Paikalle olivat saapuneet nyt myös eversti Sihvo ja päämajan edustaja Collan. Neuvottelukokemusta vetäytymisvaiheessa venäläisten kanssa saaneet kapteeni Väinölä ja ratsumestari Boisman olivat myös paikalla ratkaisemassa syntyneitä ongelmia. Neuvostoliiton edustajina jatkoivat Suvorov ja Korniloff.⁴⁰

Suomalaiset lähtivät neuvotteluun sillä periaatteella, että tilanne ei saa arasta tilanteesta ja erimielisyyksistä johtuen edetä aseelliseen konfliktiin saakka. Pelko sellaisesta oli kuitenkin koko ajan olemassa. Venäläisiä olikin suostuteltava kaikin keinoin hyväksymään suomalaisten näkökanta asiassa. Jotta molempien armeijakuntien lohkoilla neuvottelutaktiikka olisi yhtenäinen, oli sovittu aiemmin, että demarkaatiolinja vedettäisiin tarvittaessa kulkemaan kiistanalaisen vyöhykkeen keskeltä. Jos tällaiseen kompromissiin ei onnistuttaisi

³⁸ Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

³⁹ Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁴⁰ Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

pääsemään, olisi tällöin annettava venäläisille periksi. Tässä tilanteessa venäläiset joukot saisivat edetä venäläisten määrämälle, mutta kuitenkin suomalaisten osoittamalle linjalle.⁴¹

Kokouksen alussa Suvorov ilmoitti laajennetuista valtuuksistaan neuvotella demarkaatiolinjasta aina Vuokselle saakka. Venäläisten kanta asiassa oli edelleen kuitenkin ehdottoman tiukka. Periaatteena oli selvästi se, ettei metriäkään annettaisi suomalaisille tässä asiassa periksi. Käsky oli käsky ja siitä ei yksinkertaisesti voinut poiketa. Neuvottelun ilmapiiri alkoi hiljalleen kiristyä. Suvorov jo uhkasi, että jos venäläisten näkemykseen asiasta ei suostuttaisi, hän ilmoittaisi asiasta yleisesikuntaansa ja rauhansopimus katsottaisiin näin ollen jopa rikotuksi. Etteivät neuvottelut olisi päättyneet umpikujaan, niin suomalaisten puolelta eversti Collan joutui rauhoittelemaan kiristynyttä tilannetta suostuen vetämään suomalaisia joukkoja ja vartioasemia ainakin hieman taaksepäin.⁴²

Osapuolet sopivat neuvottelupaikan siirtämisestä kansakoulun tiloista Kananojan⁴³ tienhaaran luo kello 13.00. Siellä neuvotteluun liittyi mukaan II AK:n valtuutettu majuri Järvinen. Paikalle saapuivat myös kapteeni Ruokonen ja ulkoasiainministeriön jaostopäällikkö V. J. Ahokas. Kiistely samasta aiheesta jatkui Suvorovin toistaessa jälleen venäläisten ehdottomat vaatimukset. Tapaaminen jouduttiin lopettamaan jälleen kerran ilman konkreettisia tuloksia, koska näytti siltä, etteivät neuvottelut edenneet kummankaan osapuolen toivomalla tavalla. Neuvotteluja sovittiin kuitenkin jatkettavan vielä saman päivän iltana kello 18.00.⁴⁴

Ennen illan neuvottelua majuri Hannula oli yhteydessä Kannaksen armeijan esikuntaan, jonka kautta hän sai täyden valtuuden suostua venäläisten vaatimukseen yhdessä eversti Collanin kanssa. Osapuolet kokoontuivat sovitun mukaisesti illalla uudessa paikassa, eli Kärkisillan talossa. Paikalla oli Kananojan tienhaaran neuvottelijoiden lisäksi venäläinen kapteeni Lehman. Venäläisten vaatimukset pysyivät edelleen samoina ja tilanne jatkui kireänä. Collan ehdotti venäläisten joukkojen siirtämisen lykkäämistä seuraavan päivän iltaan, eli reilulla vuorokaudella eteenpäin. Ehdotusta perusteltiin sillä, että näin alueen evakuointi ehdittäisiin toteuttaa kunnolla loppuun. Samalla suomalaiset voittaisivat hieman ylimääräistä aikaa.⁴⁵

⁴¹ Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁴² Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁴³ Kananoja oli yksi Viipurin läänissä sijainneista Nuijamaan kylistä. Suomenmaa V 1923. 202.

⁴⁴ Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁴⁵ Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

Neuvostokapteeni Lehman halusi kuitenkin tuloksia nopeasti ja ilmoitti, että joukkojen siirtäminen täytyisi toteuttaa hänen mielestään heti. Kireä tilanne laukesi, kun neuvottelussa päästiin lopulta sopimukseen. Osapuolet sopivat, että venäläiset joukot lähtevät etenemään saman illan aikana, mutta ottavat kompromissina uudet asemat haltuunsa alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen vuorokautta myöhemmin eli vasta 20.3.1940 kello 11.00. Tällä tehdyllä sopimuksella eversti Sihvo ilmoitti aloittavansa joukkojensa vetäytymisen heti.⁴⁶

Pian taistelujen päättymisen jälkeen neuvotteluja käytiin myös I AK:n kuuluneen Ryhmä Sihvon alueella. Suomalaiset neuvottelijat kapteeni V. A. Väinölä, luutnantti P. Bruun ja vänrikki P. Murasuo pyrkivät pääsemään kontaktiin venäläisten kanssa jo illalla 14.3.1940 Oisaanlammen ja Lempatsanlammen välisellä kannaksella. Venäläiset kuitenkin kieltäytyivät neuvottelujen aloittamisesta. Syynä neuvotteluiden lykkäämiseen oli venäläisten upseerien mukaan se, etteivät he olleet saaneet vielä asiaan liittyviä määräyksiä esimiehiltään. Näin uusi tapaaminen sovittiin seuraavan päivän aamuksi kello 8.00. Aamun tapaaminen sujui hyvässä yhteishengessä venäläisten ilmoittaessa lähtevänsä liikkeelle kello 9.00 kohti Ylä-Noskuan kylän eteläosaa.⁴⁷

Yhteistyö valtuutettujen välillä oli tässä tapauksessa sopuisaa. Vahinkojen välttämiseksi suomalaiset luovuttivat venäläisille muun muassa peitepiirroksen alueen raivaamattomista miinoitteista ja ansoista. Seuraavina päivinä suomalaiset joukot vetäytyivät ja venäläiset joukot etenivät yhteisymmärryksessä kohti länttä aina välillä tarpeen tullen neuvotellen. Yhteistyö pelasi kiitettävästi, sillä kertaalleen muun muassa venäläiset joukot vetäytyivät, jotta suomalaiset evakkoon lähtijät ehtisivät ottaa irtaimen omaisuuden mukaansa kodeistaan. Ainoa näkemusero syntyi joukkojen saapuessa demarkaatiolinjalle, sillä molemmilla osapuolilla oli epäselvyyttä ohjeissa, missä demarkaatiolinjan oli määrä kulkea Suokumanjärveen nähden.⁴⁸

Neuvotteluihin demarkaatiolinjasta I AK:n alueella lähdettiin siis sillä periaatteella, että jos ei muu auttaisi, niin venäläisten annettaisiin lopulta edetä haluamiinsa aseisiin. Tilannetta oli

⁴⁶ Muistio 23.3.1940 KD N:o 72/II/15/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁴⁷ Kertomus Ryhmä S:n edustajien käymistä neuvotteluista venäläisten sotajoukkojen kanssa 14.3.1940–19.3.1940. Liite I AKE:n kirj. N:o 72/II/15/40. a E2, 109, kotelo 24. UMA.

⁴⁸ Kertomus Ryhmä S:n edustajien käymistä neuvotteluista venäläisten sotajoukkojen kanssa 14.3.1940–19.3.1940. Liite I AKE:n kirj. N:o 72/II/15/40. a E2, 109, kotelo 24. UMA.

kuitenkin määrä valvoa siten, että suomalaiset osoittaisivat venäläisille joukoille etenemisen päätepisteen. Näin suunniteltiin ilmeisesti siksi, etteivät venäläiset joukot etenisi metriäkään liian pitkälle. Tällaisen periaatteen noudattamisella oli kuitenkin omat riskinsä. Tällä tavalla venäläisten joukkojen liikkeiden oletettiin pysyvän jossain määrin suomalaisten joukkojen valvonnassa ja hallinnassa. Neuvottelun lopputulos oli lopulta toisenlainen kompromissi, joka tyydytti ainakin jossain määrin molempia osapuolia.

Neuvottelutulokset jäivät Suomen puolelta siis laihoiksi, sillä neuvottelijat joutuivat antamaan tilanteissa lopulta periksi. Kuitenkin yksi lisävuorokausi oli ainakin osittainen voitto venäläisten vaatimuksiin. Neuvottelutyö oli valtuutetuille henkisesti raskasta työtä ja he joutuivat tekemään joukkojen siirtoja koskevat päätökset venäläisten jatkuvan painostuksen alaisina. Äärimmäisenä keinona uhattiin suomalaisia jopa rauhansopimuksen purkamisella, jota voidaan pitää melkoisen voimakkaana eleenä.

2.3 Neuvottelut rajalinjasta II AK:n ja IV AK:n alueilla

II AK:n neuvottelijat törmäsivät samanlaisiin ongelmiin venäläisten kanssa kuin I AK:n neuvottelijatkin. Venäläiset ilmoittivat aluksi, että suomalaiset joukot ovat noin kolme kilometriä liian etäällä Kananojan suunnalla. Osapuolet kokoontuivat neuvotellakseen tilanteesta 18.3.1940 Kananojan sillalla puolen päivän jälkeen venäläisten myöhästyttyä sovitusta tapaamisajasta jostain syystä vajaan tunnin verran. Venäläisten edustajana paikalle saapui muun muassa kapteeni Fomin. Osapuolten todettua, etteivät käytetyt kartat vastaa toisiaan, päätettiin kokoontua myöhemmin samana päivänä uudelleen. Kello 16.00 neuvotteluun saapuivat Suomen edustajina muun muassa majuri Järvinen, kapteeni Ruokonen ja jaostopäällikkö Ahokas. Tähän neuvotteluun saapui paikalle myös I AK:n kanssa neuvotteluja käyvä päättäväiseksi neuvottelijaksi osoittautunut Suvorov.⁴⁹

Suvorovin tehtävänä oli jälleen olla venäläisten pääneuvottelija ja hän esitti Neuvostoliiton kannan samalla tavalla kuin I AK:n neuvottelijoille. Mitä venäläisten karttoihin oli merkitty, se piti ehdottomasti hänen mukaansa toteuttaa. Ensimmäinen neuvottelu ei tälläkään kertaa

⁴⁹ II AKE:n ym. edustajien käymät keskustelut ja neuvottelut venäläisten kanssa 13.3–19.3.1940 välisenä aikana. a E2 109, kotelo 24. UMA.

tuottanut tulosta, vaan osapuolet joutuivat sopimaan uuden tapaamiskerran seuraavalle päivälle, jolloin paikalle saapuivat myös suomalaiset everstit Collan ja Sihvo. Suvorov ei suostunut suomalaisten esittämään ehdotukseen kompromissista. Suomalaiset ehdottivat, että sekakomitean kuuluisi tehdä asiassa ratkaisu myöhemmin. Venäläiset eivät suostuneet myöskään puolueettoman vyöhykkeen muodostamiseen suomalaisten ja venäläisten demarkaatiolinjojen välille. Kun venäläiset eivät antaneet millään periksi tyrmäten toistuvasti suomalaisten ehdotukset, joutuivat suomalaiset myöntymään jälleen venäläisten vaatimuksiin linjan kulusta. Osapuolet sopivat, että suomalaisten joukkojen oli vetäydyttävä venäläisten demarkaatiolinjan taakse 20.3.1940 kello 11.00 mennessä, eli samalla aikataululla kuin II AK:n alueellakin.⁵⁰

Myös Laatokan pohjoispuolella, IV AK:n alueella neuvoteltiin samaan aikaan kiivaasti demarkaatiolinjan kulusta. Suomalaiseen rajavalvontakuntaa kuuluivat JR 16:n komentaja everstiluutnantti Viljanen, tiedustelu-upseeri Paavo Lehikoinen sekä tulkki Gruger. Ensimmäinen kontakti venäläisiin tapahtui jo 15.3.1940. Lehikoinen kuvaa elävästi ensimmäisen kohtaamisen jälkeisiä tunnelmia sotapäiväkirjassaan:

”Klo 11.00 tulkin keralla pompimme ryssiä vastaan. Vähän jännittävää oli sillä eihän tiennyt jos saa kivääritulusta vastaansa kuten Kollaajoella neuvotteluja alettaessa. Astuimme yli ei kenenkään maan, esteiden, ja siellä seisoikin ryssiä 2kpl. valkoisen lipun kanssa. Olivat vuorotelleet tietenkin aamusta iltaan. Ryssän luutnantti ja minä tervehdimme piikkilanka-aidan välitse. Miehekäs puristus - jossa itä- ja länsi, taas kohtasivat rauhan merkeissä.”⁵¹

Kun neuvotteluyhteys venäläisiin oli saatu, sovittiin varsinaisen neuvottelun järjestämisestä vielä samalle päivälle. Paikaksi valittiin Neuvostoliiton puolella sijainnut pieni venäläinen korsu. Tässä ensimmäisessä kokouksessa neuvoteltiin vain joukkojen siirtämiseen liittyvistä käytännönjärjestelyistä. Lopuksi sovittiin seuraavan kokoontumisen tapahtumapaikaksi Tolvajärvi. Tiedustelu-upseeri Lehikoinen mukaan venäläisten upseerien käytös heitä kohtaan

⁵⁰ II AKE:n ym. edustajien käymät keskustelut ja neuvottelut venäläisten kanssa 13.3–19.3.1940 välisenä aikana. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁵¹ Kojo 2004, 55.

oli asiallista. Venäläiset eivät käyttäytyneet suomalaisia kohtaan lainkaan ylimielisesti, vaan ennemminkin vaatimattomasti ja kohteliaasti.⁵²

Seuraavat neuvottelut käytiin ennalta sovitun mukaisesti Tolvajärvellä 19.3.1940. Tosin edellisenä päivänä venäläiset aiheuttivat hämmennystä tulella Suomen puolelle tiedustelemaan, miksi talojen ikkunoita oli rikottu muun muassa Ägläjärvellä. Tolvajärven osuuskaupan tiloissa käydyissä neuvotteluissa oli paikalla nyt myös 14.D:n komentaja eversti Aaro Pajari. Hänen ohellaan mukana olivat everstiluutnantti Viljanen ja Lehikoinen. Olipa paikalla myös Suomi-filmin kuvaajakin taltioimassa tilaisuutta. Neuvotteluissa yritettiin päästä sopuun rajalinjasta venäläisten kanssa. Neuvostoliittoa paikalla edusti muun muassa majuri Bododarskij. Osapuolet neuvottelivat myös linjasta Värtsilä - Korpiselkä - Melanselkä. Venäläisten kartoissa raja oli merkitty kulkemaan lännemmäksi kuin suomalaisten kartoissa. Tällä kertaa suomalaiset onnistuivat kuitenkin vakuuttamaan venäläiset oman näkökantansa ja karttansa oikeellisuudesta. Näin molempien osapuolten alueen joukkojen siirtämiset tapahtuivat sopuisasti rauhansopimuksen osoittamiin uusiin aseisiin.⁵³

Seuraavana päivänä eversti Pajari neuvotteli JR 41:n komentajan, eversti Ekholmin kanssa demarkaatiolinjasta Ilomantsin suunnalla. Vastapuolen edustajana oli eversti Katkoff. Osapuolet tapasivat Möhkössä. Jälleen kerran venäläisten kartat osoittivat rajalinjan kulkevan lännempänä kuin suomalaisten karttoihin oli merkitty. Suomalaisten mielestä venäläiset osastot pitivät jo hallussaan rauhansopimuksen mukaan Suomelle selvästi kuuluvia alueita. Tällä kertaa neuvottelu jäi kuitenkin suomalaisten kannalta laihaksi, sillä venäläiset kieltäytyivät tiukasti vetäytymästä takaisin suomalaisten mielestä omalle puolelleen. Pajari toivoi kuitenkin sekakomitean löytävän asiaan ratkaisun lopullisessa rajankulussa.⁵⁴

Viikkoa myöhemmin, 26.3.1940, neuvoteltiin jälleen IV AK:n loholla. Nyt yritettiin päästä sopimukseen Korpiselässä. Neuvotteluissa oli jälleen kerran mukana eversti Pajari. Tilaisuuteen saapuivat myös everstiluutnantti Viljanen ja majuri Bododarskij. On tuskin yllätys, että jälleen kerran osapuolten käsitykset rajalinjasta poikkesivat toisistaan molempien halutessa pitää omista mielipiteistään, käsityksistään ja esikunnilta saaduista ohjeistaan

⁵² Kojo 2004, 55–56.

⁵³ A. Pajarin kirje IV AK:n komentajalle 21.3.1940. N:o 293/III/2/40.sal. a E2 109, kotelo 24. UMA; Kojo 2004, 56–57.

⁵⁴ A. Pajarin kirje IV AK:n komentajalle 21.3.1940. N:o 293/III/2/40.sal. a E2 109, kotelo 24. UMA.

tiukasti kiinni. Yleiseen linjaan nähden Pajari otti asiaan poikkeuksellisesti erityisen tiukan kannan ilmoittaen hänen joukkojensa torjuvansa aseellisesti kaikki venäläisten yritykset tulla rajan yli. Hän raportoi tilanteesta muun muassa seuraavasti:

*”On aivan selvää, että neuvostovenäläiset sotilasviranomaiset tahtovat häikäilemättömästi saada tulevan rajan itselleen vieläkin edullisemmaksi kuin mitä se on rauhansopimuksessa määrätty. Mielestäni ei tähän oikeudettomaan ja röyhkeään vaatimukseen olisi mitenkään suostuttava, vaan asetettava sitä jyrkästi vastustamaan, sillä muutenhan koko rauhansopimus on jo menettänyt suuren osan arvostaan”.*⁵⁵

Suomalaiset joutuivat kuitenkin antamaan pian periksi. Käsky vetäytymisestä venäläisten määrittelemän linjan taakse annettiin 28.3.1940 kello 17.00. Kun itse pääasia saatiin selvitettyä, osapuolet sopivat seuraavana päivänä, että mahdollisia lisäneuvotteluja varten aloitteen tekevän osapuolen edustajan tulisi toimittaa rajan toiselle puolelle kirjallinen neuvottelupyyntö. Neuvottelupyynnössä pitäisi tulla ilmi muun muassa kulloinkin neuvoteltavat kysymykset. Vastapuolelle tuli myös varata riittävästi aikaa valmistautua neuvottelutilaisuuteen saapumiseen. Koska turhia yhteenottoja haluttiin välttää, sovittiin neuvottelupyynnön toimittamisesta toiselle puolelle, että se kuljetettaisiin valkoista lippua kantaen vastapuolen vartiomiehelle. Vartiomiehen velvollisuutena olisi sen eteenpäin toimittaminen. Samalla sovittiin myös, että neuvotteluyhteyttä ei tulisi hakea millään muulla tavalla.⁵⁶

Demarkaatiolinjan kulusta joukkojen välillä syntyi siis hyvin nopeasti erimielisyyksiä rauhansopimukseen liittyvän kartan suuren mittakaavan 1: 1 050 000 ja rajaviivan paksuuden vuoksi. Kirjallisesti annetut ohjeet rajalinjan kulusta erosivat voimakkaasti osapuolten välillä. Suomalaiset ja venäläiset joukot halusivat pääosin pysyä rauhallisina ja välttää yhteenottojen syntymistä viimeiseen asti. Tosin venäläisillä oli tapana vallata alueita rauhansopimuksen vastaisesti. Tätä he perustelivat esimiehiltään saamalla käskyillä. Taustalla vaikutti ilmeisesti myös se, että venäläisille joukoille oli annettu ohjeeksi ottaa haltuun tärkeät tienristeykset,

⁵⁵ A. Pajarin kirje IV AKE:lle 26.3.1940. N:o 316/III/2/40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁵⁶ Ptk. Neuvostoliiton ja Suomen armeijan valtuutettujen neuvottelutilaisuudesta 29.3.1940 Korpiselän kylän luoteispuolella. a E2 109, kotelo 24. UMA.

maastonkohdat ja asutuskeskukset.⁵⁷ Ilmeisesti suomalaisille joukoille ei annettu vastaavanlaisia ohjeita.

Ilmeisesti ylempää saadut käskyt olivat kuitenkin vain osa totuutta, sillä etenkin nuoremmilla venäläisillä upseereilla oli suomalaisten kokemusten mukaan tapana toimia omavaltaisesti demarkaatiolinjan kulun suhteen. Tällainen toiminta tietenkin ärsytti suomalaisia. Venäläisten käyttäytyminen johtui lähinnä venäläisten virkaintoisuudesta ja nuoruuden uhmakkuudesta. Tämä johti myös siihen, että muun muassa Korpiselän Pääsiäisvaarassa rajaa vaadittiin siirrettäväksi jopa 5-6 kilometriä. Etenemiseen liian innokkaat venäläiset eivät myöskään olisi millään malttaneet odottaa rajaneuvottelijoiden saapumista paikalle näin epäselvässä tilanteessa asian ratkaisemiseksi.⁵⁸ Näyttää siltä, että ainakaan tällaisissa tapauksissa venäläisten neuvottelijoiden keskuudessa ei ollut epäselvyyttä siitä, kuka oli sodan voittanut osapuoli.

Tiedustelu-upseeri Lehikoisen mukaan venäläiset neuvottelijat eivät antaneet itsestään sellaista kuvaa, että heillä olisi ollut mahtavan puna-armeijan tuki takanaan. Lehikoisen toimia tutkineen Mikko Kojon mukaan venäläisten vaatimattomaan tyyliin neuvotella suomalaisten kanssa vaikuttivat vaatimattomaksi jääneet etenemistulokset ja venäläisten kärsimät raskaat tappiot eversti Pajarin joukkoja vastaan.⁵⁹

Korpiselässä käydyt neuvottelut selkeästi turhauttivat eversti Pajaria. Hänen linjansa olisi ollut paljon jyrkempi ja päättäväisempi kuin se, mihin lopulta päädyttiin suostumalla venäläisten vaatimuksiin. Lohkolla tehdystä sopimuksesta lisäneuvotteluihin liittyen on tulkittavissa, että osapuolten välit olivat taistelujen ja neuvottelujen päätyttyä hyvin kireät. Kontaktien toiselle puolelle rajaa tuli jatkossa olla rajoitettuja ja vain virallisia. Toisaalta turhia selkkauksia haluttiin välttää kaikin tavoin, ja venäläiset eivät pelkästään sanelleet suomalaisille määräyksiä voittajan oikeudella.

⁵⁷ Liite N:o 3 Tied. Os:n kirje N:o 7529. 26.3.1940. Kirje Maavoimien Esikunnasta Päämajan tiedusteluosaston päällikölle. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁵⁸ N:o 411/ulk. sal. Yleisesikunnan kirje ulkoasiainministerille 28.3.1940. a E2 109, kotelo 24. UMA; UM:n sähke N:o 152 Paasikivelle ja Voionmaalle 28.3.1940. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁵⁹ Kajo 2004, 58.

Vaikka erimielisyyksiä riitti, osapuolet halusivat selkeästi pysyä sovussa toistensa kanssa. Silti suomalaisten armeijakuntien piti olla erityisen varovaisia neuvotellessaan venäläisten kanssa joukkojen sijoittumisesta uudelle rajalinjalle. Suomalaiset neuvottelijat pelkäsivät, että jos venäläisille ei annettaisi lopulta periksi, niin tilanne saattaisi edetä liian pitkälle. Pahimmassa tapauksessa vaarantuisi myös syntynyt rauha. Ehkäpä taustalla oli myös ajatus siitä, että kun vanhalta rajalta oli jouduttu vetäytymään useita kymmeniä kilometrejä, niin muutamalla lisäkilometrillä ei ollut enää niin suurta merkitystä. Suomalaiset pelkäsivät, että neuvostojoukkojen siirtämisten loppuvaiheessa miehittämät alueet jäisivät myös jatkossa heidän haltuunsa. Näin kävi esimerkiksi Ensossa, jonka suhteen suomalaiset olivat pitkään aktiivisia ja toiveikkaita. Kaikesta huolimatta pääasia Suomelle oli, että maan itsenäisyys säilyi.

Mielenkiintoista on, että käydyissä neuvotteluissa tilanteen muuttuessa tiukemmaksi suomalaisten taktiikkana oli lisätä neuvottelijoiden määrää. Siten yritettiin korostaa heidän arvovaltaansa ja asian tärkeyttä suomalaisille. Tällä pyrittiin ilmeisesti saamaan aikaan käänteen tekevä muutos venäläisten tiukkaan ja joustamattomaan linjaan demarkaatiolinjan kulusta. Lopputuloksena kuitenkin oli, että uusien henkilöiden osallistuminen neuvotteluihin ei tuonut ainakaan suomalaisten kannalta toivottua tulosta. Värtsilästä käydyissä neuvotteluissa venäläiset käyttivät puolestaan onnistuneesti samaa taktiikkaa.

Suomalaisille oli tärkeää, että vetäytymistä ei tehty yhtään aikaisemmin kuin oli pakko. Kaikki mahdollinen aika mitä saatiin, kannatti myös käyttää hyödyksi. Näin esimerkiksi Sortavalan kaupunki saatiin kunnolla evakuoitua loppuun. Yhteistyöhön vanhan vihollisen kanssa täytyi kuitenkin ryhtyä, jotta vetäytyminen saatiin suoritettua kunnialla. Suomalaisten luottamusta venäläisiä kohtaan ei kuitenkaan lisännyt Sortavalan kaltaiset tapahtumat. Kiistanaiheita syntyi vetäytymisvaiheen lopussa, koska joukoille oli annettu erilaiset ohjeet demarkaatiolinjan kulusta. Myös rauhansopimuskartan suuri mittakaava mahdollisti kartan molemminpuoliset tulkinnalliset erimielisyydet.

3. Kohti lopullista rajalinjaa

3.1 Sekakomitean toiminta alkaa

Uuden rajan tarkemmaksi määrittämiseksi kartalla ja sen maastoon merkitsemiseksi tuli rauhansopimuksen II artiklan mukaan asettaa sekakomitea kymmenen päivän kuluessa rauhansopimuksen allekirjoittamisesta. Sekakomitean tuli edustaa molempia osapuolia. Suomen puolelta asiassa toimittiin ripeästi, sillä jo 20.3.1940 mennessä valtioneuvosto oli valinnut suomalaiset sekakomitean jäsenet. Sekakomitean suomalaiseksi puheenjohtajaksi nimitettiin professori Ilmari Bonsdorff, joka oli ollut asiantuntijana jo vuosien 1934–1938 rajankäynnissä. Muut suomalaisjäsenet olivat varatuomari Antti Hackzell, kenraalimajuri Arvid Appelgren ja everstiluutnantti Torsten Aminoff. Sekakomitean jäsenet valitsivat asiantuntijoiksi majuri V. V. Ursinin, majuri Arvo Kärkkäisen ja kapteeniluutnantti Urho Suomelan. Sihteerinä oli lähetystöneuvos V. J. Ahokas.⁶⁰

Neuvostoliiton puolelta puheenjohtajaksi valittiin kenraali Vasilievski. Näin komitea sai tasapuolisuuden vuoksi kaksi puheenjohtajaa. Muita venäläisiä jäseniä olivat kenraali Ivanoff, ulkoasiainkomisariaatin edustaja Majeovski ja rajavartioston edustaja eversti Ivoiloff. Asiantuntijoina olivat ulkoasiainkomisaarin edustaja eversti Koltschanovski, geodeetti Pasha ja kapteeni Kryloff. Sihteerinä oli Glazyrin, tulkkina puolestaan Filippoff.⁶¹

Sekakomitean toiminnan alkaminen ei sujunut ilman ongelmia, sillä ensimmäinen kiista syntyi siitä, missä se kokoontuisi ensimmäisen kerran. Molotov ehdotti Neuvostoliiton pääkaupunkia Moskovaa. Ylipäällikkö Mannerheim oli puolestaan pienikokoisemman, neutraalimman ja rajaan nähden lähempänä sijaitsevan kaupungin kannalla. Hän ehdotti sopivaksi kokoontumispaikaksi joko Viipuria tai Sortavalaa. Yllättäen venäläiset suostuivat suomalaisen ylipäällikön ehdotukseen Viipurista, joten siellä päätettiin järjestää ensimmäinen kokous huhtikuun alussa.⁶² Ilmeisesti voittajan oikeudella ehdotukset kokouspaikkakunnasta sijaitsivat pelkästään Neuvostoliitossa.

⁶⁰ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA; Esitys N:o 25, 15.3.1940. 2 artikla. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940.

⁶¹ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁶² Pohjonen 2000, 151.

Kun myös sekakomitean ohjesääntö hyväksyttiin molempien maiden toimesta maaliskuun viimeisenä päivänä, saattoi rajankäyntityö alkaa. Sekakomitea aloitti toimintansa kokoontumalla 3.4–11.4.1940 nyt Neuvostoliitolle kuuluvassa Viipurissa. Seuraavina kuukausina kokoontumisia järjestettiin vielä useita ja useissa eri paikoissa: Moskovassa 27.4–30.4.1940, Imatralla 15.5–17.5.1940, Viipurissa 1.8.1940, uudestaan Imatralla 12.9–18.9.1940 ja Moskovassa 23.9.–30.9.1940.⁶³

Sekakomitean ohjesäännön mukaisesti sen tehtävänä oli laatia pöytäkirja, jossa selostetaan Suomen ja Neuvostoliiton välinen maaraja ja rajalinja Suomenlahdella ja Pohjoisella Jäämerellä. Sekakomitean oli annettava määräykset siitä, missä ajassa ja järjestyksessä uudet rajalinjat lohkoittain oli määriteltävä. Sekakomitea oli työssään velvollinen noudattamaan rauhansopimuskartan osoittamaa rajalinjaa, mutta ottamaan kuitenkin huomioon tarkoituksenmukaiset luonnolliset rajat. Esimerkiksi järvialueilla raja oli määrättävä kulkemaan siten, että molemmille osapuolille jäi osa vesialuetta.⁶⁴ Joissa ja puroissa rajan kulku oli selkeä, sillä raja sovittiin kulkemaan pääuoman keskilinjaa pitkin⁶⁵.

Ensimmäisessä Viipurin kokouksessa osapuolten ehdotukset uudesta rajalinjasta poikkesivat toisistaan suuresti. Venäläisen valtuuskunnan ehdotus uudesta rajalinjasta vastasi pääosin venäläisten joukkojen jo sillä hetkellä miehittämää rajalinjaa. Tämä tietenkin tyrmistyi suomalaiset, sillä näin venäläiset eivät olisi halunneet käyttää rauhansopimuskarttaa, vaan ennemminkin Neuvostoliiton omaa tulkintaa tulevasta rajasta mihin suomalaiset eivät olleet lainkaan tyytyväisiä. Olivathan venäläiset joukot edenneet suomalaisten mielestä paikoin liian pitkälle. Venäläisten esittämä rajalinja kiemurteli majuri Ursinin mukaan aivan toisella tapaa, kuin sen rauhansopimuksen mukaan kuuluisi. Kyseisessä kartassa ei ollut juurikaan suoraa viivaa, vaikka rauhansopimuskarttaan rajalinja oli tehty viivaimella. Koska osapuolet olivat jo lähtökohdiltaan erimielisiä uudesta rajasta, päätettiin sekakomitean asiantuntijoiden Ursinin ja Pashan johdolla tehdä yhteinen ehdotus toiminnan käyntiin saattamiseksi. Yhteisessä ehdotuksessa osapuolet pääsivät yhteisymmärrykseen kaikessa muussa lukuun ottamatta

⁶³ Suomen ja Neuvostoliiton välinen rajankäynti 1940. Keskussekakomitean suomalaisen valtuuskunnan asiakirjoja. E3 109, kotelo 30. UMA.

⁶⁴ Suomen ja Neuvostoliiton välillä tehdyn rauhansopimuksen 12.3.1940 2 artiklassa määrätyn sekakomitean ohjesääntö. E3 109, kotelo 30. UMA; Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁶⁵ Ptk. Valtakunnanrajan kulusta rauhansopimuksen 2 artiklan mukaan. E3 109, kotelo 29. UMA.

rajankulkua Enson kohdalla. Yhteinen ehdotus oli Suomen kannalta suotuisa, sillä maa sai uusien mittausten perusteella aikaisempaan verrattuna lisää alueita Nuijamaan kirkonkylästä ja Konnunkylästä.⁶⁶

Kun suuret päälinjat oli saatu sovittua, niin sekakomitea laati venäläisten ehdotuksen pohjalta suunnitelman tulevalle rajankäynnille. Suunnitelman mukaan maiden välinen rajalinja päätettiin jakaa kuuteen eri lohkokoon, joille jokaiselle määrättiin oma alasekakomiteansa. Lohkot jakautuivat maantieteellisesti seuraavasti:

<i>I lohko.</i>	<i>Maaraja Virolahdelta Immalanjärvelle.</i>
<i>II lohko.</i>	<i>Maaraja Immalanjärveltä Kangasjärvelle.</i>
<i>III lohko.</i>	<i>Maaraja Kangasjärveltä vanhalle rajalle.</i>
<i>IV lohko.</i>	<i>Maaraja vanhalta rajalta Kuusamossa Sallan-Kelloselän maantielle.</i>
<i>V lohko.</i>	<i>Maaraja Sallan-Kelloselän maantieltä vanhalle rajalle, sekä Petsamon maaraja.</i>
<i>VI lohko.</i>	<i>Meriraja Suomenlahdessa ja Jäämeressä”.</i> ⁶⁷

Sekakomitea sopi, että lohkoilla I, III ja V venäläiset tekevät rajalla kaikki teknilliset työt, joihin kuului muun muassa rajan merkitseminen maastoon. Suomalaisten vastuulle jäivät puolestaan lohkot II ja IV. Merirajojen teknilliset työt sovittiin kuitenkin tehtäväksi yhdessä. Käytännön työt suunniteltiin aloitettavaksi Suomen kaakkoisrajalla 10.5.1940, muualla 15.5.1940. Rajan merkitseminen maastoon tuli olla valmis elokuun alkuun mennessä muualla paitsi Sallassa, jossa valmista tuli olla vasta kuukautta myöhemmin. Rajankäyntityön johtoon määrättiin asetettavaksi keskussekakomitea. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että lopetettava sekakomitea muutti vain nimensä keskussekakomiteaksi.⁶⁸

Sekakomitean päätöspöytäkirja valmistui 11.4.1940. Siinä päästiin yksimielisyyteen ohjesäännössä määrättävistä asioista. Komitea merkitsi uuden valtakunnan rajaviivan

⁶⁶ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA; V. Ursinin muistio Enson neuvotteluista. PK 907. SARk; Kontu oli yksi Viipurin läänissä sijainneista Nuijamaan kylistä. Suomenmaa V 1923, 202

⁶⁷ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁶⁸ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

mittakaavaan 1: 100 000 laaditulle kartalle. Aluevesien osalta Suomenlahdella raja merkittiin merikorttiin mittakaavaan 1: 50 000 ja Jäämeren osalta 1: 60 000. Kaikki kartat liitettiin tehtyyn päätöspöytäkirjaan ja se luovutettiin Suomen ja Neuvostoliiton hallituksille hyväksyttäväksi.⁶⁹

3.2 Keskussekakomitea vastaamaan rajankäynnin organisoinnista

Vaikka sekakomitean työ nimellisesti päättyikin, oli suomalais-venäläisen keskussekakomitean jäsenten työ vasta alussa. Keskussekakomitean suomalaiset jäsenet palasivat takaisin Suomeen 14.4.1940 aloittaakseen rajankäyntityöhön liittyvät käytännön järjestelyt. Ensin alasekakomiteoille täytyi valita puheenjohtajat, jäsenet ja muu tarpeellinen henkilöstö. Lisäksi oli hankittava työhön tarvittavat mittausvälineet ja kartat.⁷⁰

Keskussekakomitea pääsi kokoontumaan seuraavan kerran vasta huhtikuun lopulla Moskovassa, jolloin Enson kysymys oli ainakin suomalaisten mielestä vielä edelleen avoinna. Moskovassa pidetyissä kokouksissa keskussekakomitea laati alasekakomiteoiden toiminnalle yleiset ohjeet ja tehtävät, ohjeet topografis-geodeettisia töitä varten, sekä ohjeet rajan ylittämisestä ja merkitsemisestä maastoon. Moskovassa päätettiin myös, että keskussekakomitea ja alasekakomiteat kokoontuisivat yhdessä Imatralla ja Ensossa 15.5.1940, jolloin alakomiteat ohjeistettaisiin myös suullisesti tulevaa työtä varten.⁷¹

Osapuolet kokoontuivat toukokuun puolessa välissä yhteensä kolme kertaa. Ensimmäisen kerran kokoonnuttiin Imatran valtionhotellilla, toisen kerran Enson virkamieskerholla ja kolmannen kerran jälleen Imatran valtionhotellilla. Kokouksissa, joihin osallistui yhteensä noin 70 ihmistä, alasekakomiteat neuvottelivat keskenään työn suorittamisen yksityiskohdista. Epäselvissä tilanteissa alasekakomiteat kysyivät neuvoa keskussekakomitealta. Kokouksissa määriteltiin aikataulu lohkoittain, jolloin työt oli määrä aloittaa: I, II ja III lohkoilla 25.5.1940, IV ja V lohkoilla 10.6.1940 sekä VI lohkoilla 20.6.1940. VI lohkon työt alkoivat kuitenkin aikataulusta hieman myöhässä, vasta 25.6.1940. Keskussekakomitean venäläinen valtuuskunta

⁶⁹ Sekakomitean päätöspöytäkirja 11.4.1940. E3 109, kotelo 30. UMA.

⁷⁰ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁷¹ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

ilmoitti, että suomalaisen valtuuskunnan suostumuksella suomalaiset suorittaisivat myös Neuvostoliiton puoleisen rajalinjan puunhakkuut saaden pitää itsellään hakatut puut. Suomalaiset suostuivat venäläisten ehdotukseen, mutta siitä tehty sopimus jouduttiin myöhemmin kuitenkin purkamaan kesäkuussa syntyneen rajaselkkauksen vuoksi.⁷²

Keskussekakomitean oli tarkoitus kokoontua aina mahdollisten riitakysymysten syntyessä. Kokouksia ei ollut kuitenkaan tarvetta järjestää. Vaikka ongelmia rajankäynnissä ilmeni maiden välillä kesällä 1940, ne onnistuttiin selvittämään valtuuskuntien puheenjohtajien välisellä kirjeenvaihdolla. Osapuolet sopivat, että asiantuntijat Ursin ja Pasha valvoivat kenttätöiden edistymistä kaikilla lohkoilla neuvomalla ja toimien riitojen selvittelijöinä. Venäläisen Majuri Pashan sairastuttua valvontatyö jäi kuitenkin lähes kokonaan suomalaisen majuri Ursinin tehtäväksi. Rajankäyntitöiden ollessa jo lopuillaan keskussekakomitea kokoontui Viipurissa elokuun alussa 1940 suunnitellakseen kenttätöiden paperitöiden lopullista valmistelua.⁷³

Keskussekakomitea ohjasi alasekakomiteoiden toimintaa hyvin pitkälle laatimalla erilaisia kirjallisia ohjeita. Elokuun kokouksessa keskussekakomitea laati alasekakomiteoille vielä ohjeet rajankäynnin tarkastamista ja tarvittavien asiakirjojen tekoa varten. Alasekakomiteoiden oli jätettävä keskussekakomitealle rajapöytäkirja, rajavyöhykkeen kartat, rajamerkkien koordinaatit, rajamerkkipöytäkirjat piirroksineen sekä paikannimistöluettelot. Kokouksessa sovittiin myös, että kaikki piti olla tehtynä ja toisen osapuolen tarkastamana 15.9.1940 mennessä. Aikataulussa ei onnistuttu kuitenkaan pysymään töiden viivästymisen takia. Suomalaisilla oli myös viisumiongelmien takia vaikeuksia päästä ajallaan tarkastamaan venäläisten töitä Moskovaan.⁷⁴

Asiakirjojen lopullinen tarkastaminen ja allekirjoittaminen siirtyivät useaan otteeseen. Lopulta keskussekakomitea päätti kokoontua Imatran Tainionkoskella 12.11.1940 neuvotellakseen tilanteesta. Alasekakomiteat saivat kuitenkin työnsä valmiiksi jo 15.11.1940. Keskussekakomitea allekirjoitti ja hyväksyi rajakartat vielä kertaalleen Tainionkoskella järjestetyssä kokouksessa 18.11.1940 ja näin sen työ vihdoinkin päättyi.⁷⁵

⁷² Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁷³ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁷⁴ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁷⁵ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

Rajankäynnin vahvistaminen Enson ja Konnun tapauksessa päätettiin tehdä vasta sen jälkeen, kun maiden hallitukset olivat vahvistaneet lopullisen rajapöytäkirjan. Suomen ulkoasiainministeriö ja Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatti sopivat, että noottien vaihdolla todettaisiin osapuolten hyväksynyt tehtyihin rajamuutoksiin. Neuvostoliiton puolelta asiaa kiirehdittiin Suomeen päin useaan otteeseen ja Suomen hallitus hyväksyi rajapöytäkirjan 19.12.1940. Myös Neuvostoliiton hallitus oli luonnollisesti tässä vaiheessa valmis hyväksymään pöytäkirjan. Rajapöytäkirjan tarkastamisen yhteydessä kuitenkin havaittiin, että siihen ei sisältynyt rajan läheisyydessä sijaitsevien saarten omistusoikeuksia. Saariluettelo päätettiin tehdä yhdessä ja se jätettiin Moskovaan 25.3.1941. Nootit asiassa vaihdettiin vasta 10.5.1941 ja näin rajankäynti vahvistettiin lopullisesti.⁷⁶ Sekakomitean huhtikuun 1940 alussa aloittama työ sai siis päätöksen lopulta diplomaattisin keinoin. Pian Suomella oli jo kuitenkin vahvasti mielessä rajan siirtäminen takaisin itään päin ja revanssin ottaminen hävitystä sodasta.

Alkua lukuun ottamatta sekakomitean työ sujui ilman suurempia erimielisyyksiä. Kun niistä kuitenkin päästiin yli, oli komitean työ tehokasta ja tuloksekasta. Pitkään jäi kuitenkin elämään epävarmuus ainakin suomalaisleirissä siitä, että kenelle Enso lopulta kuuluu. Erityisen tärkeää molempien kannalta oli, että rauhansopimuskartan epäselvästä rajasta päästiin vihdoinkin eroon. Karttojen mittakaavojen pieneneminen helpotti oleellisesti tulevaa työtä ja teki siitä tarkempaa. Näin tulkinnanvaraisuuden mahdollisuudet vähenivät oleellisesti.

3.3 Neuvottelut Enson omistuksesta alkavat

Suomen valtuuskunta neuvotteli venäläisten edustajien kanssa 11.3.1940 Moskovassa tulevista rauhanehdoista, joissa keskusteltiin myös rajankulusta Enson ja Värtsilän alueella. Tulevia tapahtumia ennakoiden pääministeri Ryti antoi venäläisille lausunnon, jossa hän tiedusteli, olisiko taloudellisesti tärkeät alueet mahdollista pitää yhdessä. Suomen kannalta tärkeät alueet olivat hänen mielestään riittävän kaukana Viipuri - Elisenvaara -rautatielinjasta. Ryti vetosi myös siihen, että Pietari Suuren linja ei myöskään kulkenut aivan suoraan. Venäläiset kuitenkin tyrmäsivät ehdotukset Ensosta vedoten rajan läheiseen sijaintiin rautatiestä. Värtsilän kohtaloa luvattiin kuitenkin vielä harkita. Seuraavan päivän kokouksessa venäläisten puolelta annettiin tieto siitä, että rajan ei tulisi kulkea tietenkään järjettömästi.

⁷⁶ Suomen ja Neuvostoliiton välisen rajankäynnin lopullinen vahvistaminen. E3 109, kotelo 37. UMA.

Heidän mukaansa Enson tapaiset kysymykset tulisi ratkaista rajankäyntityötä varten perustettavassa yhteistyöelimessä.⁷⁷

Pian rauhantulon jälkeen alkoi kiistely siitä, kenelle Enso lopulta kuului. Joukkojen siirtäminen oli vielä kesken, kun III AK:n suomalaiset valtuutetut tapasivat vastapuolen edustajat Ensossa. Aluksi suomalaiset esittivät venäläisille oman ehdotuksensa rajankulusta. Koska karttojen rajalinjaksi merkitty tussiviiva kulki Enson ylitse, niin periaatteessa alue saattoi kuulua kummalle tahansa. Venäläinen kapteeni Solovej totesi, että rauhansopimuksen tarkoituksena ei ollut jakaa paikkakuntia kahtia. Tämän järkevältä kuulostavan periaatteen mukaisesti Enson tulisi hänen mukaansa kuulua kokonaisuudessaan Neuvostoliitolle.⁷⁸

Suomalaiset eivät tietenkään voineet hyväksyä venäläisten esittämää tulkintaa Enson omistuksesta. Vastaehdotuksena asian selvittämiseksi suomalainen asiantuntija, majuri V. V. Ursin, ehdotti harppimittausta vesistöjä ja tienhaaroja apuna käyttäen. Samalla rajaviiva siirrettäisiin vanhasta, noin sata vuotta vanhasta kartasta uudenaikaiseen topografikarttaan. Näin saataisiin mittauksin selville se, kenelle Enso tosiasiallisesti kuuluu. Venäläiset hyväksyivät aluksi suomalaisten ehdotuksen, mutta muuttivat mieltään huomattuaan, että tällä tavoin he häviäisivät kiistan. Näin neuvottelusta ei tullut enää mitään, sillä venäläiset totesivat neuvostojohdon tulkinneen asian toisella tapaa ja heidän tuli vain noudattaa annettuja käskyjä.⁷⁹

Enson tehdasyhdyskunnan omistus nousi pian rauhanteon jälkeen yhä suuremmaksi poliittiseksi kiistakysymykseksi Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Kiistely Enson omistuksesta kasvoi edelleen, ja tiedot joukkojen sijoittumisesta siirtämisten loppuvaiheessa olivat sekavat. Suomalainen valtuuskunta tapasi venäläiset edustajat Viipurissa 21.3.1940 neuvotellakseen joukkojen sijoittamisesta Ensossa. Suomalaiseen valtuuskuntaan kuuluivat muun muassa tuomari Antti Hackzell ja everstiluutnantti Torsten Aminoff. Vastapuolen neuvottelijoina olivat armeijan komentaja Jakowleff ja divisioonan komentaja Stepanoff. Venäläisten sihteerinä oli majuri Tohernoff.⁸⁰

⁷⁷ Paasikivi I 1958, 188–189, 193.

⁷⁸ V. Ursinin muistio Enson neuvotteluista. PK 907. SArk.

⁷⁹ V. Ursinin muistio Enson neuvotteluista. PK 907. SArk.

⁸⁰ Selostus demarkaatiolinjaa määrittävän sekakomitean suomalaisen valtuuskunnan käynnistä neuvottelutilaisuudessa Viipurissa 21.3.1940. a E2 109, kotelo 24. UMA.

Venäläiset käyttäytyivät tilaisuudessa suomalaisten mukaan kohteliaasti, mutta itsevarmasti. Poikkeuksen tästä teki kuitenkin majuri Tohernoff, joka suomalaisten valtuutettujen tulkinnan mukaan oli käytökseltään suorastaan lapsellinen. Asiaan päästyään suomalaiset perustelivat omaa näkökantaansa rauhansopimuskartalla ja siihen piirretyllä rajaviivalla, jota heidän mukaansa tulisi noudattaa. Tapaamisessa suomalaiset vaativat venäläisten joukkojen vetämistä pois heidän jo miehittämästään Ensosta. Venäläiset kertoivat kuitenkin toimivansa jälleen kerran vain annettujen ohjeiden mukaan. He pysyivät silti suomalaisten vaatimuksen kirjallisena annettavaksi edelleen esimiehilleen. Neuvottelun ja päivällisen jälkeen komentaja Stepanoff vaikutti suomalaisten mielestä tyytymättömältä neuvottelutuloksiin ja suomalaisten jättämään kirjalliseen vaatimukseen.⁸¹ Uhkaava tilanne jatkui, sillä matkallaan Viipuriin ja takaisin suomalaiset näkivät venäläisten joukkojen olevan valmiina lisäämään joukkojen määrää Ensossa⁸².

Enson ajautumista venäläisten käsiin lisäsi Viipurista paluumatkalla olleen majuri Ursinin antama käsky vetää suomalaisia vartioita taaksepäin Enson pohjoispuolella. Käskyn tarkoituksena oli estää tarpeettomien yhteenottojen syntyminen. Kirjoittamassaan muistiossa tapahtumista Ursin perustelee antamaansa käskyä yhä uhkaavammaksi syntyneen tilanteen johdosta, venäläisten määrällisestä ylivoimasta ja päättäväisyydestä. Myöhemmin Ursin sai kuulla Enson alueen rykmentin komentajalta, eversti Laurilalta, moitteet vartioiden vetämisestä ilman erillistä annettua käskyä.⁸³

Myös Moskovan lähettiläs J. K. Paasikivelle annettiin tehtäväksi saada venäläiset muuttamaan mielensä Enson kysymyksessä jo maaliskuussa 1940. Paasikivi tapasi Molotovin Kremlissä 25.3.1940 neuvotellakseen venäläisten joukkojen etenemisestä Ensossa. Saatuaan Suomesta ohjeita Paasikivi ehdotti alueelle puolueettoman vyöhykkeen perustamista siihen asti, kunnes asia saataisiin kunnolla ratkaistua. Molotov totesi kuitenkin Paasikivelle, että toimintansa pian aloittava sekakomitea saisi ratkaista asian.⁸⁴

⁸¹ Selostus demarkaatiolinjaa määrittelevän sekakomitean suomalaisen valtuuskunnan käynnistä neuvottelutilaisuudessa Viipurissa 21.3.1940. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁸² Rajavaltuuskunnan matkalla Viipuriin 21.3.1940 tekemät sotilaalliset huomiot. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁸³ V. Ursinin muistio Enson neuvotteluista. PK 907. SArk.

⁸⁴ Muistio neuvottelukokouksesta Kremlissä 25.3.1940. II B6 109, kotelo 7. UMA.

3.4 Enson ja Värtsilän siirtyminen Neuvostoliitolle

Huhtikuun alussa rauhansopimuksen nojalla asetetun sekakomitean kokoontuessa Viipurissa neuvoteltiin Enson omistuksesta. Kokouksessa sekakomitean asiantuntijat tulivat mittauksissaan jostain syystä erilaisiin tuloksiin. Venäläisen asiantuntijan mukaan raja kulkisi Enson taajaman keskeltä. Suomalaisen asiantuntijan mukaan rajan tulisi kulkea siten, että suurin osa Ensosta jäisi Suomelle. Venäläisten päättäväisyys Ensoa kohtaan ilmeni siinä, että venäläinen valtuuskunta ei suostunut hyväksymään omankaan asiantuntijansa ehdotusta Enson jakamisesta. Enson tuli heidän mukaansa kuulua kokonaisuudessaan Neuvostoliitolle. Koska tilanteessa ei päästy yhteisymmärrykseen, osapuolet sopivat palaavansa asiaan myöhemmin uudestaan venäläisten pyydettyä ensin lisäohjeita hallitukseltaan.⁸⁵

Venäläisten neuvottelijoiden saamat ohjeet ulkoasiainkomissaari Vjatšeslav Molotovilta olivat selkeät: ”Ensoa ei saa missään tapauksessa luovuttaa.” Tämän paljon puhuva lause tuli siis suoraan neuvostojohdosta. Samalla se johti siihen, että Suomen valtuuskunta joutui antamaan venäläisille Enson kysymyksessä periksi sekakomitean laatimassa päätöspöytäkirjassa. Muuten kiista uhkasi nousta heti alkuaan niin suureksi, että sekakomitean työ olisi puheenjohtaja Ilmari Bonsdorffin mukaan ollut vaarassa keskeytyä kokonaan.⁸⁶

Paasikivi neuvotteli Ensosta Molotovin kanssa vielä uudestaan 9.4.1940. Venäläiset olivat todenneet useaan otteeseen, miten tärkeinä he pitävät kohteita, joilla on heille sotilaallista merkitystä. Paasikivi yritti kuitenkin todistella, ettei Ensolla pitäisi olla Neuvostoliitolle sotilaallista merkitystä. Suomelle Enso olisi puolestaan taloudelliselta kannalta hyvinkin tärkeä. Ulkoasiainkomissaari Molotov oli kuitenkin päätöksessään järkähtämätön. Ainoa mistä hän voisi neuvotella, olisivat vain pienet rajamuutokset. Paasikivi ei kuitenkaan antanut vielä periksi. Hän jätti vielä myöhemmin muistion, jossa Enson todistettiin kuuluvan kiistattomasti Suomelle. Paasikiven mukaan Molotov piti sekakomitean allekirjoittamaa pöytäkirjaa kirjallisena todistuksena siitä, että asia oli jo selvitetty ja päätetty. Virallisella tasolla Enso jäi Neuvostoliitolle rajapöytäkirjan allekirjoittamisella 29.4.1940 Moskovassa.⁸⁷

⁸⁵ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁸⁶ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁸⁷ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA; Paasikivi II 1958, 28–29; Muistiinpanoja Paasikiven ja Molotovin keskustelusta Kremlissä 9.4.1940. II B6 109, kotelo 7. UMA.

Molotovin ajattelutapaan vaikutti varmasti se, että hänen mielestään rauhanehdot olivat olleet Suomelle jalomieliset. Olihan Suomi saanut pitää Petsamon itsellään ja sitä myöten säilyttänyt yhteyden Jäämerelle. Suomen ei tarvinnut myöskään maksaa sodan hävinneenä maana sotakorvauksia, eikä maa joutunut missään vaiheessa miehitettyksi.⁸⁸

Keskussekakomitea neuvotteli toukokuun puolessa välissä Enson alueista vielä uudestaan. Tällä kertaa kyse ei ollut enää varsinaisesta teollisuusalueesta omistuksesta, vaan venäläinen valtuuskunta ehdotti suomalaisittain vähämerkityksellistä rajamuutosta Enson pohjoislaidalla olevalla Pelkolan alueella. Neuvostoliitto katsoi alueen tärkeäksi Enson teollisuudelle, sillä alueella sijaitsi muun muassa vesijohtoverkoston liitetty vesitorni. Vastineeksi Suomelle esitettiin noin 18 neliökilometrin aluetta Konnusta. Suomalaiset pyrkivät hyötymään tilanteesta ja yrittivät saada isomman korvauksen. Suomalaiset esittivät korvausvaatimukseksi muun muassa noin 85 neliökilometrin laajuista aluetta Koitajoelta. Venäläinen valtuuskunta piti suomalaisten ehdotusta täysin kohtuuttomana. Molempien hallitusten hyväksytyä venäläisten haluamat rajamuutokset sai Suomi kuitenkin lisäkorvauksena alueita Miittelästä.⁸⁹

Enson ohella Värtsilä oli tärkeä teollisuuskeskus Suomen taloudelle. Kuopion läänin kaakkoisrajalla sijainnut Värtsilä oli läänin tiheimmin asuttuja pitäjiä teollisuutensa ja pinta-alaltaan pienen kokonsa ansiosta⁹⁰. Venäläiset olivat vaatineet joukkojen siirtämisvaiheessa suomalaisten joukkojen vetämistä pois Värtsilästä ja Uudestakylästä. Venäläiset joukot vetosivat yleisesikuntansa antamiin ohjeisiin tulevasta rajalinjasta. Näin asia jouduttiin ratkaisemaan paikan päällä. Suomen puolelta Värtsilään saapui ministeri Antti Hackzell ja majuri V. Ursin. Hackzellilla oli neuvottelukokemusta venäläisistä neuvoteltuaan jo aiemmin huonolla menestyksellä Enson omistuksesta. Neuvotteluihin osallistui myös 12.D:n komentaja eversti Svensson.⁹¹

Ensimmäinen kokous venäläisten edustajien kanssa käytiin 25.3.1940, jolloin venäläiset toistivat aiemmat vaatimuksensa. Lisäksi he halusivat, että Värtsilän omistuksesta tehdään

⁸⁸ Vihavainen 1989, 201.

⁸⁹ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA; P.M. ehdotuksista rajamuutoksiksi keskussekakomitean kokouksessa Imatralla ja Ensossa 15.5–17.5. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁹⁰ Suomenmaa VIII 1927. 289–294.

⁹¹ Neuvottelut Värtsilästä 25.3–26.3.40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

luovuttamispöytäkirja. Ennen luovuttamista täytyi suorittaa yhdessä myös lopullinen alueen tarkastus. Svensson joutui tiukkaan paikkaan. Hän ilmoitti suomalaisten kannan asiaan, jonka mukaan Värtsilä kuuluu Suomelle. Majuri Ursin vetosi tilanteessa rauhansopimuskarttaan todeten, että jos ei muuta, niin ainakin Uusikylä kuuluu sen mukaan selvästi heille. Suomalaiset kieltäytyivät allekirjoittamasta mitään pöytäkirjaa sellaisen alueen luovuttamisesta, joka kuului ehdottomasti heille. Koska asiassa oli ajauduttu pattitilanteeseen, niin neuvotteluja päätettiin venäläisten pyynnöstä jatkaa vielä seuraavana päivänä.⁹²

Osapuolten kokoontuessa uudestaan seuraavana päivänä venäläiset saapuivat paikalle suurena, peräti 12 hengen ryhmänä. Venäläisten esiintyminen oli edellisen päivän tapaan päättäväistä. Suomalaiset huomasivat vastarinnan tuloksettomuuden pian ja joutuivat antamaan asiassa periksi. Pelkona nimittäin oli jälleen kerran, että tilanne olisi edennyt lopulta aseelliseen konfliktiin saakka. Suomalaisille joukoille annettiin määräys vetäytyä Värtsilästä ja venäläisten kanssa päätettiin tehdä sopuisaa yhteistyötä rajamaaston tarkastamisessa. Siitä oli lopulta hyötyä, sillä maaston tarkastuksen yhteydessä suomalaisille annettiin pieniä myönnytyksiä. Ennen alueen luovuttamista venäläisille joukoille asukkaista tyhjä Värtsilä tarkastettiin. Samalla laadittiin tarvittavat luovuttamiseen liittyvät asiakirjat.⁹³

Ministeri Hackzellia on arvosteltu usealta eri taholta huonoista neuvottelutaidoista ja etenkin Enson menettämisestä Neuvostoliitolle. Kenraali Paavo Talvelan mukaan Hackzell oli antanut neuvotteluissa liikaa periksi venäläisten vaatimuksille. Samanlaiseen johtopäätökseen tuli myös ministeri Niukkanen, jonka mukaan presidentti Kyösti Kallio antoi runsaasti negatiivista palautetta Hackzellille Enson ja Vallinkosken vesivoimalan menettämisestä venäläisille.⁹⁴

Suomalainen asiantuntija majuri V. V. Ursin tyrmäsi syytökset Antti Hackzellia kohtaan jälkepäin kirjoittamassaan muistiossa Enson neuvotteluista. Perustelunaan hän esitti venäläisten ehdottoman tiukan periaatteellisen vastarinnan suomalaisten vaatimuksia kohtaan. Samoin hän puolusti entistä esimiestään, professori Ilmari Bonsdorffia. Bonsdorff piti Ursinin mukaan Suomen poliittisen johdon kanssa yhteyttä saaden myötäileviä vastauksia tilanteen

⁹² Neuvottelut Värtsilästä 25.3–26.3.40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁹³ Neuvottelut Värtsilästä 25.3–26.3.40. a E2 109, kotelo 24. UMA.

⁹⁴ Niukkanen 1951, 274; Sotilaan elämä 1976, 218.

väistämättömästä kulusta. Jälkeenpäin myös Bonsdorff sai kuitenkin moitteita presidentti Kalliolta. Kallio syytti Bonsdorffia siitä, että hän oli omavaltaisesti ja ilman asiallista syytä luovuttanut Enson Neuvostoliitolle.⁹⁵

Vaikka Enso jäikin Neuvostoliitolle, pian rauhantulon jälkeen venäläiset halusivat suomalaisen henkilökunnan jäävän Rouhialan voimalaitokseen. Syynä tähän oli, että näin toiminta ei olisi keskeytynyt ennen kuin venäläinen henkilökunta oli valmis ottamaan tehtaan haltuunsa. Suomalaisen henkilökunnan puolelta ei kuitenkaan ymmärrettävistä syistä ollut tähän halukkuutta, joten heidät jouduttiin suostuttelemaan jäämään toistaiseksi työpaikalleen. Venäläiset antoivat Molotovin johdolla lupauksen, että henkilökunta pääsisi esteittä myöhemmin palaamaan Suomeen. Tehdyn sopimuksen turvin voimalaitokseen jäi työskentelemään yli kymmenen suomalaista työntekijää. Suomalaisen henkilökunnan paluu takaisin Suomeen viivästyi kuitenkin aina huhtikuun loppupuolelle saakka.⁹⁶

Ensosta kehkeytyi lopulta iso kiistakysymys maiden välille. Kaikki suomalaisten neuvotteluyritykset Enson suomalaisomistuksen puolesta kuitenkin epäonnistuivat. Asian ratkaisun kannalta olennaisessa sekakomitean päätöspöytäkirjassa venäläisten näkökantaan asiassa jouduttiin myöntymään. Jos tähän ei olisi suostuttu, niin se olisi luonnollisesti vaikuttanut maiden ennestäänkin kireisiin väleihin negatiivisesti. Rauhansopimuksen täytäntöönpano olisi myös keskeytynyt, tai vähintäänkin ainakin viivästynyt lisäneuvotteluiden myötä. Venäläisiä ei haluttu ärsyttää, jotta suhteellisen toimiva maiden välinen neuvotteluyhteys saatiin pidettyä yllä.

Ketään suomalaista ei voi syyttää Enson menettämisestä. Venäläisten kanta Enson kuulumisesta heille oli niin päättäväinen, että sillä tuskin oli paljoakaan merkitystä, kuka neuvotteluissa oli Suomea edustamassa. Ministeri Hackzell teki parhaansa mitä tilanteessa pystyi, ja yrittihän Paasikivikin kääntää asiassa Molotovin päätä siinä kuitenkaan onnistumatta. Maan poliittinen johto ei ymmärtänyt sitä tulenarkaa tilannetta, joka Ensossa oli kehkeytymässä maaliskuussa 1940. Syyllinen tilanteeseen piti kuitenkin jostain löytää ja syyttävät sormet osoittivat tässä tapauksessa Hackzelliä.

⁹⁵ V. Ursinin muistio Enson neuvotteluista. PK 907. SARk.

⁹⁶ P.M. Selostus Rouhialan voimalaitoksesta ja sen venäläisille luovuttamiseen koskevista seikoista. E12 109, kotelo 54. UMA.

Hieman outoa on se, että miksi neuvostojohto ei jo alusta alkaen määrännyt rajaa lännemmäksi verrattuna siihen, mihin se nyt oli tulossa. Jos raja olisi määrätty kauttaaltaan kulkemaan esimerkiksi 5-10 kilometriä lännemmäksi, niin monta pitkää neuvottelua etenkin Ensoon liittyen olisi jäänyt käymättä. Herää väkisinkin kysymys siitä, hätäilivätkö Stalin ja Molotov määrätessään alueluovutuslinjaksi pääosin vuoden 1721 rajan? Miksi rajalinja piti saada kulkemaan juuri siitä? Eikö Stalinin arvovallalle ja itsetunnolle olisi ollut vain positiivisia vaikutuksia, jos hänen käymänsä sodan lopputulos olisi ollut selkeästi parempi kuin Pietari Suuren?

4. Uuden rajan siirtäminen maastoon

4.1 Alasekakomiteoille vastuu kenttätöistä

Keskussekomitea määräsi perustettavaksi kuusi Suomen ja Neuvostoliiton välistä alasekakomiteaa, jotka vastasivat rajankäyntityöstä maastossa. Samoin rajankäyntityö jaettiin kuuteen eri lohkoon, joilla kullakin oli omat pääpaikkansa lähellä omaa lohkoa. Näitä olivat muun muassa Viipuri, Simpele, Korpiselkä, Kemijärvi, Kuolajärvi ja Liinahamari.⁹⁷ Alasekakomiteoiden keskuspaikat sijaitsivat siis molemmin puolin rajaa. Keskussekomitea päätti, että jokaiseen alasekakomiteaan tuli valtuuskunta molemmilta puolilta. Valtuuskunnissa tuli olla puheenjohtaja ja kaksi jäsentä. Samoin valtuuskunnilla tuli olla omat leimasimensa ja sinettinsä, sekä tarpeellinen määrä henkilökuntaa. Heitä olivat muun muassa geodeetit, sihteerit, tulkit ja topografit.⁹⁸ Työt maastossa eri lohkoilla aloitettiin seuraavan aikataulun mukaisesti: I, II, III lohkoilla 25.5.1940, IV ja V lohkoilla 10.6.1940 ja VI lohkoilla 25.6.1940⁹⁹. Kenttätöiden aloittaminen siirtyi lopulta noin kuukaudella myöhemmäksi alkuperäisestä, huhtikuun alussa sovitusta aikataulusta.

Keskussekomitean suomalainen valtuuskunta teki sopimuksen Suomen Metsähallituksen kanssa siitä, että se ottaisi vastuulleen puiden hakkaamisen rajalinjalta. He käyttivät itse

⁹⁷ Suomen ja Neuvostoliiton välisten alasekakomiteoiden yleiset ohjeet. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁹⁸ Suomen ja Neuvostoliiton välisten alasekakomiteoiden yleiset ohjeet. E3 109, kotelo 29. UMA.

⁹⁹ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

palkkaamiaan työnjohtajia sekä sotilaita, joille tuli maksaa palkkaa 11 markkaa päivässä. Tällä sopimuksella Metsähallitus sai pitää kaikki hakkaamansa puut. Keskussekomitea päätti venäläisen valtuuskunnan aloitteesta, että suomalaisten voimin tehtäisiin kaikki puunhakkuut metsälohkoilla myös venäläisten puolelta rajaa. Näin suomalaiset saisivat pitää palkkiona tehdystä työstä kaikki hakatut puut. Suomen puolelta tehtävä otettiin vastaan, mutta jo 6.6.1940 venäläiset ilmoittivat hakkaavansa jatkossa omat puunsa syntyneiden rajaselkkausten takia.¹⁰⁰

Alasekakomiteoilla annettiin useita tehtäviä. Niiden tuli rauhansopimuskartan mukaisesti siirtää uusi raja maastoon ja vesistöihin rajamerkeillä, linjatauluilla ja viitoilla. Edelleen jokaisen alasekakomitean tehtävänä oli laatia selostus rajaviivan kulusta omalla lohkolla, laatia pöytäkirja jokaisesta rajamerkistä, sekä laatia kartat rajavyöhykkeestä. Työn pohjana alasekakomiteoilla oli karttoja mittakaavassa 1:20 000 ja 1:100 000. Alasekakomiteoiden tehtäviin kuului myös valvoa töiden edistymistä maastossa ja raportoida niiden etenemisestä 10 päivän välein keskussekomitealle. Alasekakomiteoiden kokouksia tuli järjestää järjestely- ja riitatapausten selvittämiseksi. Rajaviiva tuli puolestaan siirtää kartalta maastoon suorina viivoina ja ainoastaan poikkeustapauksissa maarajoilla voitiin tehdä vähäisiä muutoksia. Tällaisissa tapauksissa niiden tuli perustua paikallisten etujen huomioimiseen. Esimerkiksi mikäli rajaviiva olisi halkaissut talon pihapiirin, piti asuinrakennuksen puolelle rajaa jäädä 100 metrin säteellä olevat tilan muut rakennukset.¹⁰¹ Tervettä järkeä rajankäyntityössä tuli siis käyttää.

Alasekakomiteoille annetut ohjeet topografis-geodeettisista töistä olivat yksityiskohtaiset. Kartat tuli muun muassa piirtää mittakaavaan 1:20 000–1:25 000 ja niihin tuli merkitä tarkkaan rajamerkkien paikat. Esitettäessä tärkeitä yksityiskohtia, oli mahdollista käyttää pienempääkin mittakaavaa kuten 1:2000. Paikannimet ja muut tekstit tuli merkitä karttoihin sekä suomeksi että venäjäksi. Ensimmäiseksi merkittiin se kieli, jonka valtuuskunnan alueella töitä tehtiin. Karttalehtien yläreunaan tuli laittaa merkintä ”Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välisen valtakunnan rajan kartta”. Kartan alareunaan tuli tekijöiden allekirjoitukset ja alasekakomiteoiden ja keskussekomitean leimat.¹⁰²

¹⁰⁰ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

¹⁰¹ Suomen ja Neuvostoliiton välisten alasekakomiteoiden yleiset ohjeet. E3 109, kotelo 29. UMA.

¹⁰² Ohjeet topografis-geodeettisia töitä varten Suomen ja Neuvostoliiton välistä valtakunnan rajaa määrättäessä. Liite 1. E3 109, kotelo 29. UMA.

Alasekakomiteoiden jäsenten ja niiden alaisuudessa olevien työntekijöiden tuli olla tarkkana liikkueessaan rajan tuntumassa. Heillä oli oltava mukanaan asiakirjat, joilla he pystyivät todistamaan omat tehtävänsä ja oikeutensa liikkua raja-alueella. Tämän lisäksi väärinkäsitysten ehkäisemiseksi alasekakomiteoiden tehtävänä oli luovuttaa vastapuolen rajaviranomaisille nimiluettelo raja-alueella liikkumaan oikeutetuista henkilöistä. Rajan ylittäminen oli sallittua pääsääntöisesti vain päiväsaikaan ja ainoastaan rajankäyntityöhön liittyen. Käytännön työskentelyä helpotti yhteinen sopimus siitä, että tarvittavat työkoneet ja tarvikkeet sai tuoda mukanaan rajan toiselta puolelta ilman erillisiä tullimaksuja.¹⁰³

Kesän 1940 rajankäynti tapahtui kiinteässä yhteistyössä juuri uudelleen organisoidun rajavartioidinnin kanssa. Alasekakomiteoiden tuli muun muassa ilmoittaa etukäteen paikallisille rajaviranomaisille työskentelystä rajalla ja tulevista rajanylityksistä. Suomalaiset rajamiehet puolestaan avustivat alasekakomiteoiden työtä monin tavoin. Maavoimien esikunnan antaman ohjeen mukaan näitä olivat muun muassa kuljetus-, muonitus-, ja majoitusavun antaminen. Samoin rajamiehiä voitiin käyttää apu-työvoimana. Rajaa vartioineista joukoista määrättiin yhteistyön helpottamiseksi yhteysupseerit, jotka olivat usein pataljoonien komentajia tai komppanian päälliköitä.¹⁰⁴

Alasekakomiteoiden työntekijöiden työ osoittautui lopulta vaaralliseksi, sillä 1.6.1940 sattui erittäin ikävä välikohtaus toisen alasekakomitean lohkolla. Kyseessä oli tapaus, jossa suomalaista sotamies Riikosta ammuttiin hänen työskennellessään maastossa. Ampumavälikohtauksen seurauksena Riikonen vietiin hoidettavaksi sairaalaan Savonlinnaan. Työt lohkolla pysäytettiin samana päivänä ja tapausta alettiin tutkia tehtävään valtuutetun majuri V. V. Ursinin johdolla. Ursinin kuultua läsnä olleita suomalaisia sotilaita ja sotamies Riikosta selvisi, että todennäköisesti välikohtaus johtui venäläisen partion tietämättömyydestä Riikosen työstä. Silti venäläisten aggressiivinen toiminta aseetonta ja kädessään neljä metriä pitkää tankoa pitävää rajavyöhykkeellä liikkuvaa ihmistä kohtaan herätti suomalaisissa ymmärrettävistä syistä ihmetystä. Kirjaimellisesti liipaisinherkkää tilannetta kuvaa myös se, että muut topografiryhmän jäsenet olivat venäläisten saattajien kanssa noin 200 metrin päässä näkyvällä paikalla.¹⁰⁵ Ampumatapauksen seurauksena keskussekomitea määräsi kaikille

¹⁰³ Rajaviivan ylittämistä koskevat ohjeet. Liite 2. E3 109, kotelo 29. UMA.

¹⁰⁴ Kirjavainen 1969, 248.

¹⁰⁵ PM. 2:n alasekakomitean toimenpiteet 1.6.1940. sattuneen ampumistapauksen johdosta. c E2 109, kotelo 24. UMA.

rajankäyntityöhön kuuluville numeroidut hihanauhat merkiksi siitä, että he eivät olleet liikkumassa maastossa omin luvuin¹⁰⁶.

Muutenkin levottomalla II lohkolla tapahtui muutamaa päivää aiemmin konflikti, jossa venäläiset pidättivät suomalaisen topografi K. H. Palmqvistin muutaman tunnin ajaksi. Vaikka venäläiset lupailivat, ettei tällaista enää tapahtuisi, silti he pidättivät suomalaisen geodeetin ja sihteerin myöhemmin vielä kertaalleen. Pidätykset johtuivat ilmeisesti venäläisten rajavartijoiden tietämättömyydestä rajankäyntityötä kohtaan. Jostain syystä muilla lohkoilla työt sujuivat pääosin rauhallisesti.¹⁰⁷

Keskussekakomitean suomalainen puheenjohtaja professori Ilmari Bonsdorff teki kesäkuussa tarkastusmatkan maastotöiden edistymisestä lohkoille I ja II. Sosialidemokraatti-lehdelle antamassa haastattelussa hän totesi töiden sujuneen nopeasti ja valmistuvan heinäkuun 1940 loppuun mennessä. Työn etenemistä olivat kuitenkin hidastaneet etenkin II lohkon vesistöt, joiden merkitseminen oli omiaan Bonsdorffin mukaan tuottamaan teknisiä vaikeuksia. Myös alasekakomiteat olivat raportoineet Bonsdorffille, että rajankäyntityö oli tapahtunut ilman suurempia kahnauksia.¹⁰⁸

Sopuisaa yhteistyötä keskussekakomitean ja alasekakomiteoiden toiminnassa osoitti kysymys Nuijamaasta. Nuijamaalla valtioiden välisen rajalinjan olisi pitänyt kulkea Räihän kanavasulun keskeltä halkaisten Nuijamaan kirkonkylän kahteen osaan. Tämän Kanavasulun omistaminen oli venäläisille tärkeä kysymys, sillä näin he pystyisivät säätelemään Nuijamaan järven vedenkorkeutta ja Saimaan kanavan alajuoksua. Suomalaiset ehdottivatkin rajamuutosta siten, että koko sulkualue jäisi venäläisille. Venäläiset ilahtuivat suomalaisten kohteliaasta ja venäläisten etuja huomioivasta käytöksestä niin, että vastapalveluksena kenraali Vasilevskij määräsi Nuijamaan kirkonkylän kuulumaan kokonaan Suomelle.¹⁰⁹ Tämäntyyppinen ratkaisu oli järkevä ja paikallisen siviiliväestön edun mukainen.

¹⁰⁶ Pohjonen 2000, 153.

¹⁰⁷ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

¹⁰⁸ Suomen Sosialidemokraatti N:o 166. 21.6.1940. Rajankäynti. Ek-valpo. XXIX 42a. VA.

¹⁰⁹ V. Ursinin muistio Enson neuvotteluista. PK 907. SARk.

4.2 Rajan merkitseminen maastoon tehtiin ohjeiden mukaan

Uusi valtakuntien välinen raja oli merkittävä maastoon rajapylväillä keskussekakomitean antamien tarkkojen ohjeiden mukaan. Kummankin osapuolen tuli itse maksaa omat tarvikkeet ja muut työstä syntyneet kulut. Rajapylväiden tekemiseksi ja maastoon asettamiseksi keskussekakomitea laati erittäin tarkat ja yksityiskohtaiset ohjeet. Rajapylväät valmistettiin puusta ja niiden pituuden tuli olla 3,2 metriä. 206 senttimetrin matkalta pylväs sahattiin tai veistettiin neliskulmaiseksi sivun pituuden ollessa 22 senttimetriä. Pylvään yläosan viimeisen 10 senttimetrin tuli olla pyramidin muotoinen.¹¹⁰

Pylväät kaivettiin maahan noin metrin syvyyteen ja pylväskuopan pohjalle tuli asettaa lasinpaloja tai pieniä kiviä. Edelleen pylväät tuli ohjeiden mukaan ympäröidä turpeesta, kivistä tai tiilestä tehdyllä 14 senttimetriä korkealla maakummulla. Niihin paikkoihin, joihin rajapylväitä ei ollut mahdollista laittaa, oli mahdollisuutena käyttää kivipyykkeitä, mutta niihin ei jouduttu turvautumaan esimerkiksi lohkolla II lainkaan. Pylväiden kestävyyyden lisäämiseksi päätettiin naulata pylvään alaosaan kaksi kohtisuorassa olevaa lankkua. Suoalueilla oli ohjeena puolestaan laittaa pylväs ristikon päälle, jonka jälkeen se kestävyyyden takaamiseksi tuettiin vielä tukipuilla.¹¹¹

Rajamerkkeihin tuli molempien valtioiden vaakunat, jotka suunnattiin toista valtiota kohti. Suomen vaakunassa oli leijona ja venäläisillä sirppi ja vasara. Pylväät täytyi myös maalata ja numeroida juoksevalla luvulla edeten etelästä pohjoiseen arabialaisin numeroin. Numerointi merkittiin puoli metriä pylvään ylälaidasta. Numerointiin ei vaikuttanut muuttumattomilla rajoilla olleet rajamerkit tai niiden numerot. Suomen puolen pylväät maalattiin valkoisiksi, Neuvostoliiton puolestaan poikkiraidoin punaisella ja vihreällä värillä. Raitojen korkeudeksi tuli pylvään yhden sivun leveys. Valitut värit aiheuttivat sen, että Suomen pylväät näkyivät maastossa hyvin lumettomana aikana ja Neuvostoliiton pylväät puolestaan talvella.¹¹²

¹¹⁰ Ohjeet rajaviivan merkitsemisestä maastoon rajamerkeillä. Liite 3. E3 109, kotelo 30. UMA; Kalaja 1940, 120–123.

¹¹¹ Ohjeet rajaviivan merkitsemisestä maastoon rajamerkeillä. Liite 3. E3 109, kotelo 30. UMA; Kalaja 1940, 120–123.

¹¹² Ohjeet rajaviivan merkitsemisestä maastoon rajamerkeillä. Liite 3. E3 109, kotelo 30. UMA; Kalaja 1940, 120–123.

Ohjeiden mukaan rajapylväät tuli asettaa kuivalla maalla molemmin puolin rajaa, viiden metrin päähän toisistaan. Näin pylväiden etäisyys keskellä kulkevaan rajaan oli 2,5 metriä. Poikkeustapauksissa tästä voitiin poiketa, mutta tällöin siitä tuli laittaa tarkka merkintä rajapöytäkirjaan. Pylväiden välimatkat toisiin pylväisiin tuli olla maksimissaan näkömatkan verran. Jotta rajalinjan kulku olisi molempien valtioiden asukkaille selvillä, päätettiin rajamerkkien lisäksi ja havaitsemiseksi hakata keskussekakomitean ohjeen mukaan metsäalueilla puusto puiden oksista mitattuna kymmenen metrin leveydeltä.¹¹³

Pylväitä oli laitettava myös erilaisiin rajaviivan taitekohtiin, joita olivat muun muassa paikat, joissa esimerkiksi maantiet, joet tai rautatiet leikkasivat rajaviivan. Samoin oli tärkeää laittaa rajamerkkejä runsaasti lähelle asutuksia ja siltoja, jotta tahattomia rajaloukkauksia vilkasliikenteisillä seuduilla ei pääsisi syntymään. Vesialueilla rajapylväät oli pystytettävä molemmille puolille rantaa, jolloin rajapöytäkirjaan tuli merkitä kuinka kaukana kumpikin rajapylväs oli vedenrajasta.¹¹⁴

Kesän 1940 rajankäyntityö toteutettiin pitkälle samaan malliin kuin vuonna 1934. Metrin syvyyteen upotetut pylväät olivat lähestulkoon samanlaisia. Ne sijoitettiin samalla tavalla viiden metrin etäisyydelle toisistaan, numeroitiin juoksevilla numeroinnilla sekä varustettiin molempien valtioiden vaakunoilla.¹¹⁵ Vuoden 1934 rajankäyntiin verrattuna maastotyöt olivat kokonaisuutena ajatellen tietenkin työläämpi urakka, sillä silloin jouduttiin merkitsemään kokonaan uutta rajaa maastoon

4.3 Rajankäynti maastossa oli tarkkaa työtä

Alasekakomiteat vastasivat pylväiden paikkojen määrittelystä maastossa. Kun ohjeet rajapisteiden paikoista olivat selkeät, myöskään rajapylväiden pystytyksestä oikeisiin paikkoihin ei tullut ongelmia. Joskus ohjeet olivat kuitenkin hyvin haastavia, jolloin pylväiden sijoituspaikat jouduttiin laskemaan ja mittaamaan karttapisteiden ja korkeuskiintopisteiden avulla. Muun muassa II loholla karttapisteet olivat maastossa joskus

¹¹³ Ohjeet rajaviivan merkitsemisestä maastoon rajamerkeillä. Liite 3. E3 109, kotelo 30. UMA.

¹¹⁴ Ohjeet rajaviivan merkitsemisestä maastoon rajamerkeillä. Liite 3. E3 109, kotelo 30. UMA; Kalaja 1940, 120–123.

¹¹⁵ Kärkkäinen 1987, 41–42.

jopa 10 kilometrin päässä toisistaan. Näissä tapauksissa alasekakomiteat joutuivat määrittämään lisäksi välipisteitä työnsä helpottamiseksi, jolloin jouduttiin turvautumaan siihen, miltä tussiviivan kulku kartalla näytti. Välipisteitä jouduttiin merkitsemään niin tiheään, että yleensä niiden välimatkat jäivät alle kolmen kilometrin.¹¹⁶

Kun alasekakomitea oli määritellyt rajapisteen paikan, paikalle kutsuttiin geodeetti. Hänen tehtävänä oli ottaa kartalta suunta kohti seuraavaa rajapistettä. II lohkolla geodeetin lisäksi ryhmään kuului muun muassa puunkaatajia, matkanmittaajia ja tavarankantajia. Virheitäkin suunnissa tuli, mikä johtui usein karttojen epätarkkuuksista. Työssä pyrittiin olemaan kuitenkin mahdollisimman tarkkoina. Joka 50 metrin välein laitettiin maastoon järjestysnumerolla varustettuja seipäitä, joiden päissä oli pala sanomalehteä. Seipäiden ja laskutikkujen avulla saatiin yleensä muutamien kymmenien metrien sivupoikkeumat korjattua tehokkaasti. Käytännössä maastoon tehtiin aluksi koelinja, jonka jälkeen sitä tarpeen mukaan korjattiin suuntaan tai toiseen, ennen kuin puunkaato- ja paalutusryhmät saapuivat paikalle.¹¹⁷

Suomalaisten vastuulla olleen II lohkon kaatoryhmä muodostui kaikkiaan noin 25–30 miehestä. He kaatoivat rajalinjan puut heille annettujen ohjeiden mukaan. Kaatoryhmällä oli oma metsätyönjohtajansa. Vauhtiin päästyään ahkera kaatoryhmä pystyi etenemään yli kahden kilometrin päivävauhtia. Kaatoryhmää maastossa seurasivat paalutusryhmät, joita oli molemmista maista. Esimerkiksi II lohkolla suomalaisryhmän vahvuus oli viisi, venäläisryhmän puolestaan kymmenen. Paalutustyön valvojina olivat edustajat molemmilta puolilta ja he määräsivät viime kädessä rajapaalujen tarkat paikat. Vain poikkeustapauksissa II lohkolla paalujen välimatka kasvoi pidemmäksi kuin yksi kilometri. Puunkaatajia seurasivat tietysti puuntavaran talteen ottajat. Heidän määränsä vaihteli II lohkolla 25–60 ihmisen väliltä. Samoin mukana oli myös työnjohto. Raja-aukko siivottiin kaikesta puustosta siten, että puut ja oksat pinottiin raivatun alueen laitaan.¹¹⁸ Päämaja vastasi suomalaisittain rajankäyntiin liittyvien työntekijöiden majoituksesta ja muonituksesta, sekä antoi heille käyttöön tarpeelliset ajoneuvot¹¹⁹.

¹¹⁶ Kalaja 1940, 121–122.

¹¹⁷ Kalaja 1940, 120–123.

¹¹⁸ Kalaja 1940, 122–123.

¹¹⁹ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

Työt maastossa eivät kuitenkaan loppuneet tähän. Seuraavaksi paikalle saapuivat vielä topografit, jotka mittauksilla alkoivat kartoittaa rajaa mittakaavaan 1:20 000. Kartoituksen periaatteena oli tehdä se siten, että kartoitus ulotettiin niin kauas rajan molemmille puolille kuin oli näköyhteyttä. Kun maasto oli aukeaa, niin etäisyys oli yleensä noin 500 metriä rajan molemmille puolille. Kartan laadinnan lisäksi karttoihin merkittiin myös pylväiden paikat siltä varalta, että pylvääät jostain syystä häviäisivät. Viimeiseksi työmaalle saapui geodeetti avustajineen. Heidän tehtävänään oli tarkastaa, että mittaukset ovat kohdallaan, eivätkä ylittäneet suurinta sallittua virhemarginaalia.¹²⁰

Pohjoisempana IV loholla työt erosivat jonkin verran II lohokosta. Maa-alue oli vähemmän merkityksellistä ja käytetyt kartat olivat puutteellisempia. Käytännön elämää ja työskentelyä maastossa vaikeutti myös asuntojen ja kunnollisen tieverkoston vähäisyys. Tämä aiheutti myös sen, että työjoukot olivat tiiviimmin tekemisissä keskenään ja rajankulkutyöstä tuli suurpiirteisempää. Niin ikään geodeetin asema oli tärkeämpi raja- ja välipisteitä määriteltäessä. Rajapisteiden välit olivat II lohokoon verrattuna paljon pitempiä, sillä niiden väli saattoi olla jopa 35 kilometriä ja välipisteitä määriteltiin vain noin kuuden kilometrin välein. Muutamit kymmenet metrit eivät aiheuttaneet juurikaan kiistoja toisin kuin eteläisemmässä Suomessa, missä oltiin näissä asioissa paljon tarkempia. Myös suuntaa-antava koelinja hakattiin leveämmäksi, jolloin siitä tuli usein suoraan myös tuleva rajalinja. Näin myös etujoukko oli kooltaan kohtuullisen suuri. Vasta tämän jälkeen paikalle saapui alasekakomitea, joka oikeastaan vain hyväksyi jo tehdyn työn.¹²¹

IV loholla työskenteli kaksi paaluryhmää. Yksi ryhmä teki paalut vasta paikan päällä lähimmästä otetuista puista, toinen puolestaan pystytti valmiit paalut. II lohkon alueella paalut puolestaan teetettiin paikallisissa sahoissa. Neuvostoliiton vastuualuelohkoilla I, III ja V työt sujuivat samalla tavalla kuin Suomenkin lohkoilla. Ainoastaan venäläisiä geodeettisia ja topografisia ryhmiä oli niissä suomalaisten mukaan enemmän.¹²²

Uusi valtakuntien välinen raja täytyi merkitä myös merialueilla eli Suomenlahdella ja Petsamossa. Samoin merirajan kulusta täytyi laatia kuvaus, sekä sopia siitä, miten

¹²⁰ Kalaja 1940, 123.

¹²¹ Kalaja 1940, 124.

¹²² Kalaja 1940, 124.

rajamerkkejä huolletaan ja uusitaan. Sopimuskartta oli mittakaavassa 1:50 000 tai 1:60 000 oleva suomalainen merikortti, joihin oli merkitty rajan ja rajapisteiden koordinaatit. Mittausten jälkeen tehtiin kartoitus mittakaavassa 1:20 000, jossa kartoitus ulottui hieman kauemmaksi kuin maalla, eli noin 500–1000 metriä molemmin puolin rajaviivaa. Raja merkittiin linjatauluparein, joiden paikat mitattiin mahdollisimman tarkkaan. Kun raja halkaisi maa-alueen, rajamerkinä käytettiin 1,4 metrin korkuista pyramidin muotoista betonista merkkiä. Linjataulupari muodostui kahdesta maahan kiinnitetystä kolmiosta. Ongelmaksi muodostui kuitenkin sopivien paikkojen löytäminen linjatauluille. Rajataitepisteisiin asetettiin myös Suomenlahdella meriviittojen tapaisia rajaviittoja. Itse rajapisteisiin ankkuroitiin merenpohjaan viitat, joiden ulkoiseksi merkiksi tuli lautaristikko, joka näytti lähinnä mustalta pallolta. Petsamossa rajaviittoja ei voitu käyttää meren syvyyden vuoksi.¹²³ Itse työ tehtiin yhteistyöllä tasavertaisesti molempien valtioiden mittausryhmien välillä. Ryhmillä oli omat mittausryhmäjohtajansa¹²⁴.

Alasekakomiteoiden kenttätöitä ja loppupöytäkirjat valmistuivat seuraavasti:

I lohkolla	11.8.1940
II lohkolla	13.8.1940
III lohkolla	25.8.1940
IV lohkolla	27.8.1940
V lohkolla	28.8.1940
VI lohkolla	17.9.1940

Poikkeuksena edellä esitetystä aikataulusta oli III lohkon Neuvostoliiton puolen rajanavaus, joka valmistui vasta syyskuun puolessavälissä.¹²⁵

Kun työt maastossa päättyivät syksyllä 1940, jatkui paperitöiden teko edelleen. Kaikkien maalohkojen ja merilohkon asiakirjat täytyi laatia valmiiksi luovutettavaksi eteenpäin. Valmiiksi piti saada rajamerkeistä pöytäkirjat ja piirroksot, koordinaattiluettelot, kartat sekä muut kaaviot, piirroksot ja rajapyykkien paikat. Molemmat maat vastasivat omien lohkojensa

¹²³ Kalaja 1940, 125.

¹²⁴ Ohjeet rajankäyntiä varten Suomen ja Neuvostoliiton välisillä aluevesillä. Liite 4. E3 109, kotelo 30. UMA.

¹²⁵ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

paperitöistä, mutta samalla seurattiin myös toisen osapuolen työn jälkeä, jotta asiakirjat laadittaisiin samalla tyyllillä.¹²⁶ Ohjeena oli, että jokaista asiakirjaa piti laatia molemmille kielille kaksi kappaletta¹²⁷.

Alasekakomiteoiden suomalaiset jäsenet olivat hyvin pitkälti samantyyllisen taustan omaavia ihmisiä (liite 3). Monet olivat ymmärrettävistä syistä suhteellisen korkean koulutuksen omaavia ihmisiä. Suomalaisjäsenet olivat työskennelleet muun muassa metsänhoitajina, maanmittausinsinööreinä ja esimerkiksi puolustusvoimien palveluksessa erilaisissa tehtävissä. Olipa mukana myös arkkitehti topografina lohkolla IV ja varatuomari rivijäsenenä merilohkolla VI.

Rajankäyntityö koski yhteensä peräti 704,3 kilometriä rajalinjaa ja aikaa sen läpikäymiseen kului vajaa kolme kuukautta. Urakka ei siis ollut mitenkään pienimuotoinen, kun ottaa huomioon sen, että työtä tehtiin vaativissakin oloissa ja maastoissa. Maarajaa käytiin läpi 500,3 kilometriä ja merirajaa 68,5 kilometriä, josta Suomenlahdella 40,2 kilometriä ja Barentsinmerellä 28,3 kilometriä. Erilaista järvi- ja jokirajaa tuli yhteensä 135,5 kilometriä. Eniten maarajaa käytiin IV lohkolla, eli 129,2 kilometrin verran. Lyhin maaraja oli puolestaan V lohkolla, jossa sitä oli 91,4 kilometrin verran. Pisin vesistöraja oli lohkolla II, 39,2 kilometriä ja lyhyin 11,3 kilometriä lohkolla I. Kilometreissä pisin rajankäyntityö oli IV lohkolla, jossa maa- ja vesistörajaa oli yhteensä 149,4 kilometriä. Lyhyin oli puolestaan I lohko, jonka pituus oli 108,8 kilometriä (liite 4). Rajamerkkejä uudelle rajalle asetettiin kaikkiaan 1036 kappaletta. Niistä linjatauluja ja viittoja tuli rajamerkeiksi yhteensä 52 kappaletta.¹²⁸

¹²⁶ Kalaja 1940, 125–126.

¹²⁷ Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

¹²⁸ Rajankuvauspöytäkirja 29.4.1940 tehdyn pöytäkirjan mukaan käydystä Suomen ja Neuvostoliiton välisestä valtakunnanrajan kulusta. E3 109, kotelo 37. UMA.

5. Levoton välirauha

5.1 Kevään 1940 konfliktit väliaikaisella rajalla

Vaikka sota oli jo päättynyt, silti sen jälkivaikutukset vaativat kuolonuhreja. Pian rauhantulon jälkeen, 23.3.1940 talvisotaan osallistunut kiteeläinen sotamies Väistö sai surmansa heinänhakureissulla Säyneen kylässä ja hänet löydettiin kuolleen heinäladosta. Samasta ladosta löytyi myös venäläisen sotilaan ruumis. Venäläiset luovuttivat Väistön ruumiin suomalaisille rajaviranomaisille. Venäläisten mukaan sotamies Väistö ampui kuoliaaksi kaksi venäläistä sotilasta ja haavoitti yhtä. Tapahtumapaikka sijaitsi Neuvostoliitolle luovutettavaksi määrättyllä alueella, mutta tapahtumahetkellä alue kuului vielä Suomeen. Samantyyppinen yhteenotto tapahtui 27.3.1940 Tohmajärven ja Pälkjärven pitäjien raja-alueella, missä surmansa sai kiteeläinen työvelvollinen, joka oli pidätettäessä yrittänyt paeta.¹²⁹

Myös huhtikuu 1940 oli rajan tuntumassa hyvin levotonta aikaa. Koitajoella, lähellä Möhköä, sattui suomalaisen sotilaan kuolemantapaus 9.4.1940. Sattuneesta välikohtauksesta kokoonnuttiin neuvottelemaan lähelle tapahtumapaikkaa kaksi päivää myöhemmin. Tapahtunutta saapui selvittämään paikalle Suomen sotilasjohdon ja Neuvostoliiton rajavartioston edustusta. Heti alkuun osapuolet huomasivat, etteivät valtuutettujen edustajien kartat olleet yhdenmukaisia keskenään rajalinjan kulun suhteen. Hyvin kuvaavaa tuon hetkisestä tilanteesta on myös se, ettei yhteisymmärrykseen päästy myöskään siitä, kumman valtion alueella kokoontumispaikka oli.¹³⁰

Venäläinen eversti Malosnikoff kertoi Neuvostoliiton kannan tapahtumien kulkuun. Hänen mukaansa venäläinen partio huomasi Suomen puolelle johtavan ladun varressa makaavia tuntemattomia miehiä, joiden aseet osoittivat venäläisiä kohti. Venäläinen partio hajaantui, jonka jälkeen yksi tuntemattomista miehistä ampui laukauksen partion jäsentä kohti. Tämän jälkeen venäläiset avasivat tulen, minkä seurauksena yksi heille tuntemattomista miehistä kaatui toisten juostessa pakoon Suomen puolelle päin. Venäläisten mennessä tarkistamaan

¹²⁹ Ilmoitustapaus. Liite kd. N:o 132/518.40. 8.4.40. Rajankäynti. Ek-valpo. XXIX 42a. VA.

¹³⁰ Ptk. Suomalaisten ja venäläisten välisestä neuvottelutilaisuudesta Koitajoella 11.4.1940. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

kaatunutta miestä he totesivat hänen olleen suomalainen sotilas. Sotilaan vieressä oli yksi ammuttu hylsy, joka otettiin todistuskappaleiksi kiväärin, puukon ja suksien ohella. Tämän jälkeen venäläissotilaat palasivat takaisin kuultuaan metsästä ihmisten ääniä. Venäläisten karttojen mukaan kuolemantapaus tapahtui Neuvostoliiton puolella rajaa ja eversti Malosnikoffin mukaan venäläinen partio oli usean sadan metrin päässä rajalinjasta.¹³¹

Suomalaisen majuri Nikoskelaisen näkemys tapahtumista oli täysin erilainen. Hänen saamiensa tietojen mukaan suomalainen partio huomasi kolme miestä, jotka puolestaan havaitsivat kyseisen partion. Suomalaiset maastoutuivat ja näkivät venäläisten tekevän latausliikkeen. Tämän jälkeen venäläiset avasivat tulen suomalaisia kohti ampuen useita laukauksia. Suomalaiset eivät majuri Nikoskelaisen mukaan vastanneet tuleen lainkaan, vaan poistuivat ilmoittamaan tapahtuneesta esimiehilleen. Paluumatkallaan sotilaat kertoivat kuulleen vielä yhden laukauksen ja käsikranaatin räjähdysen. Myöhemmin tapahtumapaikalle saapunut suomalainen partio totesi yhden suomalaisen kuolleen ja häneltä viedyn kiväärin, puukon ja sukset. Suomalaisten karttojen mukaan tapahtumapaikka oli Suomen puolella.¹³²

Molempien osapuolten esitettyä näkemyksensä tapahtuneesta väiteltiin karttojen oikeellisuudesta ja siitä, kumpi oikein ampui ensin, tai ampuiko ollenkaan. Eversti Malosnikoff vetosi useaan otteeseen rauhansopimuksen rajalinjaan. Tämän jälkeen väiteltiin todistuskappaleista. Venäläisillä oli omasta mielestään todisteinaan hylsy ja nokinen kiväärin putki. Suomalaiset taas vetosivat kuolleen suomalaisen partionjohtajan kertomukseen siitä, että kaatuneella sotilaalla oli täysi määrä patruunoita jäljellä. Kaksi edustajaa molemmilta puolilta kävi tarkastamassa paikan, johon suomalainen kuoli. Viereisestä puusta löydettiin ainakin kolmen, mahdollisesti neljän luodin jäljet. Suomalaiset vetosivat siihen, ettei heidän puoleltaan oltu ammuttu laukaustakaan. Paikasta, jossa venäläisten sotilaat olivat olleet, olisi voitu etsiä ammusten jälkiä, mutta eversti Malosnikoff vetosi siihen, että jälkien löytäminen

¹³¹ Ptk. Suomalaisten ja venäläisten välisestä neuvottelutilaisuudesta Koitajoella 11.4.1940. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹³² Ptk. Suomalaisten ja venäläisten välisestä neuvottelutilaisuudesta Koitajoella 11.4.1940. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

olisi ollut hankalaa maaston avonaisuuden vuoksi. Neuvottelu päättyi sopimukseen siitä, että asiaa käsiteltäisiin myöhemmin vielä ylemmillä tahoilla.¹³³

Rajaselkkaukset eivät suinkaan päättyneet vielä tähän. 11.4.–12.4.1940 välisenä yönä katosi kokonainen suomalainen partio Uukuniemen tienoilla. Partiossa oli kuusi sotilasta. Ulkoasiainministeriö antoi Paasikivelle Moskovassa tehtäväksi aloittaa neuvottelut kadonneiden vapauttamiseksi. Pian Paasikivi ilmoittikin, että partio oli ollut venäläisten kertoman mukaan noin kilometrin verran väärällä puolella rajaa. Yksi suomalainen sotilas oli saanut surmansa ja muut olivat edelleen pidätettyinä. Edelleen samalla alueella pidätettiin useita suomalaisia 13.4.1940. Venäläiset pidättivät kahdeksan aikaan aamulla neljä suomalaista ja puolen päivän aikaan vielä kolme lisää. Kaksi päivää myöhemmin 15.4.1940 pidätettiin vielä kahteen eri otteeseen kahden miehen vahvuiset suomalaiset partiot samalla seudulla.¹³⁴ Näiden tapahtumien perusteella herää väkisinkin kysymys siitä että millä asioilla suomalaiset oikein liikkuvat venäläisten puolella? Oliko kyse tosiaankin epäselvästä rajalinjasta vai yrittivätkö suomalaiset partioimalla tiedustella vastapuolta?

Tapahtuneiden välikohtausten vuoksi ulkoasiainkomissaari Molotov jätti aiheesta tiukkasanaiseen tyyliin Paasikivelle muistion 9.4–15.4.1940 välisenä aikana tapahtuneista rajavälikohtauksista. Näissä välikohtauksissa venäläisten mielestä Suomen armeija ylitti rajalinjan ja Molotov syytti Suomea aiheellisesti provokaatiosta ja vakoilusta. Lisäksi muistiossa väitettiin suomalaisten ylittäneen rajalinjan lähellä Sortavala-Joensuu -junarataa 10.4.1940. Tilanteen rauhoittamiseksi Suomi reagoi tapahtuneisiin välikohtauksiin lupaamalla tutkia tapaukset ja siirtää kaikki vartiot ja partioinnin 1000 metrin päähän rajalinjasta lukuun ottamatta rajan läheisyydessä olevia asutettuja seutuja.¹³⁵

Syntyneiden ongelmien vuoksi suomalaisille armeijakunnille annettiin ohje toimia jatkossa yhteistyössä venäläisten kanssa rajaselkkausten välttämiseksi. Ohjetta täydennettiin vielä maavoimien komentajan, kenraaliluutnantti Heinrichsin käskyllä, jonka mukaan

¹³³ Ptk. Suomalaisten ja venäläisten välisestä neuvottelutilaisuudesta Koitajoella 11.4.1940. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹³⁴ Kirjelmä ulkoasiainministeriöstä Päämajalle 24.4.1940. Sal. D 1940. No: 16799. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹³⁵ Kirjelmä ulkoasiainministeriöstä Päämajalle 24.4.1940. Sal. D 1940. No: 16799. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

*”...kaikille upseereille korostettava, että he, joutuessaan mahdollisesti yhteydenottoa tai neuvotteluja varten etsimään kosketusta vastapuolen kanssa, eivät missään tapauksessa saa lähteä n.s. demarkaatiolinjan yli, vaan on heidän siinä tapauksessa, ettei määrättyllä rajankohdalla onnistuta saamaan yhteyttä vastapuolen kanssa, yritettävä toisessa paikassa tai luovuttava yrityksestään”.*¹³⁶

Suomen sotilasviranomaisten osittain ontuvien selityksen mukaan selkkaukset johtuivat karttojen erilaisuudesta ja niihin liittyen uusien vartiolatujen avaamisesta uudella rajalinjalla. Kun Paasikivi ilmoitti suomalaisten sotilasviranomaisten kannan Moskovassa, totesi Molotov diplomaattisesti rajaselkkausten loppumisen olevan luonnollisesti molempien valtioiden yhteinen päämäärä.¹³⁷

Lähellä Värtsilää tapahtui lopulta rauhalliseksi jäänyt välikohtaus suomalaisten ja venäläisten välillä 10.4.1940. Luutnantti Wetterstrandin johdolla kaksi muuta suomalaista upseeria oli menossa siirtämään rajapuomia itään päin yhteistyössä venäläisten rajaviranomaisten kanssa. Suomalaiset saapuivat rajapuomille ja heiluttivat valkoista lippua rauhantahtoisuuden merkiksi. He eivät kuitenkaan saaneet kosketusta vastapuoleen ennen kuin suomalaiset erehtyivät etenemään liian pitkälle. Venäläiset vartijat pidättivät suomalaiset ja veivät heidät esimiehilleen kuulusteltavaksi Värtsilän asemapihan läheisyyteen.¹³⁸

Suomalaiset eivät olleet varsinaisia vankeja, mutta heiltä tiedusteltiin millä asioilla he oikein liikkuvat. Venäjän kieltä osaava Wetterstrand antoi vastauksia venäläisten esittämiin kysymyksiin. Kuulustelun ilmapiiri säilyi hyvänä keskustelujen karatessa käsittelemään jopa palkkoja ja tupakan hintaa. Venäläiset kuulustelijat pyysivät suomalaisten suhteen lisäohjeita esimiehiltään puhelimitse. Yöksi suomalaiskolmikko sai huoneen, jossa oli kunnolliset nukkumapaikat jokaiselle. Suomalaisia kohdeltiin oikein hyvin, sillä herättyään he saivat aamupalaksi teetä, leipää, makkaraa ja juustoa. Suomalaiset joutuivat kuitenkin odottelemaan koko päivän, sillä venäläiset eivät saaneet toimintaohjeita Moskovasta. Näin päivä menikin

¹³⁶ Kirje Maavoimien Esikunnasta joukko-osastoille 25.4.1940. N:o 802/II/2. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹³⁷ Kirjelmä ulkoasiainministeriöstä Päämajalle 24.4.1940. Sal. D 1940. No: 16799. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹³⁸ Tapahtumia ja havaintoja demarkaatiolinjan itäpuolella Värtsilän suunnassa 10.4. klo 20.30–12.4. klo 01.30. Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

odotteluksi. Suomalaiset saivat vielä muun muassa iltaruokan ja loppuillasta vielä teetä. Tarjottiinpa heille myös vodkaa, mikä venäläisten mielestä edusti jatkuvaa yhteistyötä ja hyvää yhteistoimintaa. Lopulta venäläiset saivat ohjeet päästää suomalaiset takaisin rajan toiselle puolelle, mutta luovutusvaatimuksessa ei ollut kolmannen suomalaisen, vänrikki Kokkosen nimeä lainkaan. Näin hänen olisi pitänyt jäädä venäläisten luo. Luutnantti Wetterstrand selitti asian virheeksi ja ilmoitti, että siinä tapauksessa kukaan heistä ei palaisi Suomeen ennen kuin asia saataisiin selvitettyä. Kokkosen onneksi asia selvisi kuitenkin niin, että lopulta kaikki suomalaiset päästettiin vapaiksi vielä saman yön aikana.¹³⁹

Rauhantilaan sopeutuminen oli talvisodan jälkeen vaikeaa. Aseiden käyttöön oli totuttu ja epäluuloisuus rajanaapurien kohtaan oli suurta. Vaikuttaa siltä, että jos venäläiset rajavartijat vähänkään näkivät liikettä omasta mielestään väärällä puolella rajaa, niin se antoi heille oikeutuksen voimankäyttöön. Tosin kaikissa tapauksissa ei turvauduttu koviin otteisiin. Samoin tapahtumakertomukset ovat vähintäänkin ristiriitaisia ja todellinen perusteellinen selvittäminen jäi aikoinaan vaillinaiseksi. Onneksi suomalaisten upseerien pidättämistapaus huhtikuussa päättyi lopulta hyvin. Selkkaus onnistuttiin hoitamaan neuvotteluteitse, eikä se päässyt missään vaiheessa muodostumaan uhkaavaksi. Kiinniotetut suomalaiset saivat koko ajan myös hyvää kohtelua venäläisiltä rajavartijoilta. Samoin Neuvostoliiton puolelta osoitettiin joustavuutta, kun myös vänrikki Kokkoselle annettiin lupa palata Suomen puolelle.

Molotovin antama huomautus Suomelle kevään rajalevottomuuksista tuli oikeaan paikkaan ja asialle piti tehdä jotain. Suomen sotilasjohto reagoi tilanteeseen asiaan kuuluvin tavoin. Valitettavasti ongelmat rajalla eivät kuitenkaan loppuneet kokonaan, vaan jatkuivat vielä kesälläkin, mitä käsittelen seuraavaksi.

5.2 Kesän 1940 tapahtumat raja-alueella

Raja ei rauhoittunut huhtikuun tapahtumien jälkeen, vaan rajaselkkauksia tapahtui vielä jatkossakin. Elokuuhun mennessä suomalaisten laskujen mukaan oli Neuvostoliitossa pidätettyinä yhä yli 40 suomalaista. Vangitsemisia tapahtui myös Hangon ja Petsamon raja-

¹³⁹ Tapahtumia ja havaintoja demarkaatiolinjan itäpuolella Värtsilän suunnassa 10.4. klo 20.30–12.4. klo 01.30.

Rajaselkkaukset ja ylitykset. c E2 109, kotelo 25. UMA.

alueilla.¹⁴⁰ Samoin venäläiset harhautuivat kesän 1940 aikana useaan otteeseen Suomen puolelle¹⁴¹. Heidät pyrittiin kuitenkin palauttamaan takaisin mahdollisimman pian. Joskus pidätetyt venäläiset luovutettiin takaisin jopa ilman kuulusteluja. Pääsyyksi harhautumisiin väärälle puolelle rajaa katsottiin rajan kulun epäselvyys. Tästä osoituksena on rajaselkkausten tapahtuminen nimenomaan uusilla rajoilla. Ulkoasiainministeriö ja Paasikivi tekivät töitä saadakseen vangitut suomalaiset vapaiksi ja sattuneissa yhteenotoissa surmansa saaneiden ruumiiden palauttamiseksi Suomeen.¹⁴²

Vangittujen suomalaisten saaminen takaisin osoittautui hyvin hankalaksi. Neuvostoliitto ilmoitti syksyllä 1940, että neljä kadonneeksi ilmoitettua suomalaista oli saanut surmansa syntyneissä yhteenotoissa. Vain kuusi suomalaista palautettiin takaisin Suomeen syksyyn 1940 mennessä. Jäljelle jääneiden vankeus Neuvostoliitossa jatkui edelleen.¹⁴³ Sodan aikana vangittuja ihmisiä kuitenkin palauteltiin molemmin puolin, sillä venäläiset olivat palauttaneet suomalaisten laskujen mukaan 7.6.1940 mennessä 847 suomalaista sotavankia, joista 22 oli siviiliä. Vastaavasti Neuvostoliittoon luovutettiin paljon enemmän, eli yhteensä 5468 venäläistä sotavankia. Suomeen jäi kuitenkin edelleen yli 20 venäläistä sotavankia, jotka eivät jostain syystä halunneet palata takaisin kotimaahansa. Samoin Neuvostoliittoon jäi useita kymmeniä suomalaisia sotavankeja vapaaehtoisesti.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Kirjelmä ja muistio ulkoasiainministeriöltä lähetystölle Moskovassa 1.8.1940. Sal. D 1940, N:o 7138. Rajalla pidätetyt sotilas- ja siviilihenkilöt, heidän palautusta ja vaihtoa koskeva kirjeenvaihto. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹⁴¹ Rajaloukkauksia tehtiin myös ilmaitse, sillä suomalaisten laskujen mukaan vuoden 1940 maaliskuun ja syyskuun välillä tapahtui muun muassa noin 20 venäläisten lentokoneiden alueloukkausta. Samana aikana suomalaisten mukaan tapahtui myös yli 70 muuta venäläisten tekemää rajaloukkausta. Suomen sinivalkoinen kirja II 1941, 44–45.

¹⁴² Kirjelmä ja muistio ulkoasiainministeriöltä lähetystölle Moskovassa 1.8.1940. Sal. D 1940, N:o 7138. Rajalla pidätetyt sotilas- ja siviilihenkilöt, heidän palautusta ja vaihtoa koskeva kirjeenvaihto. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹⁴³ Paasikiven nootti Molotoville 19.5.1941. N:o 497. Rajalla pidätetyt sotilas- ja siviilihenkilöt, heidän palautusta ja vaihtoa koskeva kirjeenvaihto. c E2 109, kotelo 25. UMA.

¹⁴⁴ Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia N:o 95. E14 109, kotelo 56. UMA. Jo rauhansopimukseen liittyvässä pöytäkirjassa sovittiin alustavasti sotavankien vaihdon järjestämisestä mahdollisimman pian sotatoimien päättymisen jälkeen.

Jotta maiden väliset suhteet säilyisivät sodan jälkeen toimivina, luotiin maiden välille pian keväällä 1940 rajavaltuutettujärjestelmä. Suomen päärajavaltuutetuksi valittiin kenraali Taavetti Laatikainen, Neuvostoliiton päärajavaltuutettu oli puolestaan divisioonankomentaja Stepakov. Päärajavaltuutetuilla oli myös alaisia, eli paikallisia rajavaltuutettuja eri lohkoilla.¹⁴⁵ Heidän tehtävään oli selvittää rajalla syntyneitä ongelmia. Mielenkiintoinen tapaus sattui 6.9.1940 Kiteellä, jossa suomalaisten väitettiin ampuneen tykillä kohti venäläisiä rajavartijoita. Asiaa oli selvittämässä kenraali Laatikainen, joka selitti tapauksen liittyneen räjäytystyömaa-alueelta lentäneeseen kiveen. Läheltä rajaa suomaastosta löydettiin myös kuoppa, jota ei ollut aiheuttanut tykinammus vaan nimenomaan kivi. Epäluuloinen divisioonankomentaja Stepakov ei kuitenkaan suostunut uskomaan Laatikaisen selitystä tapahtuneesta. Tutkimusten edettyä kaikille osapuolille kuitenkin selvisi, että tapaus todella liittyi suomalaisten sotilasviranomaisten tekemiin teiden katkaisutöihin, joissa käytettiin apuna räjähteitä.¹⁴⁶

Toinen mielenkiintoinen tapahtuma sattui toukokuun 1940 lopulla, kun kolme suomalaista pikkupoikaa Jäσκεstä päättivät lähteä ilman lupaa onkireissulle lähelle uutta rajaa. Mukana kalaretkellä oli Hupi-niminen saksanpaimenkoira. Pojat eivät arvanneet, että kalareissusta tulisi yksi heidän elämänsä suurimmista seikkailuista. Onkireissulta palatessaan poikakolmikko eksyi ilmeisesti vahingossa rajan väärälle puolelle, jonka seurauksena he törmäsivät venäläiseen partioon. Kohtaaminen eteni siten, että Hupi-koira hyökkäsi yhden venäläisen kimppuun purren häntä jalasta. Toiset venäläiset ampuivat koiran kuitenkin pian kuoliaaksi. Poikien kertoman mukaan yksi venäläisten ampumista luodeista meni niin läheltä yhtä poikaa siten, että hattu lensi pois hänen päästään.¹⁴⁷

Ammuskellun päätyttyä pojat vietiin venäläisten miehittämään Ensoon, jossa heidät vietiin suomea puhuvan henkilön kuulusteltaviksi. Pojilta kysyttiin muun muassa, millä asioilla he liikkuvat, sekä erilaisia yleisluontoisia kysymyksiä Suomen puolelta rajaa. Poikien kertoman mukaan heitä kohdeltiin koko ajan hyvin. He viettivät aikaa näennäisesti pidätettyinä venäläisten seurassa useita päiviä, jonka aikana he saivat liikkua alueella vapaasti. Pojat pääsivät käymään muun muassa saunassa ja elokuvissa. Venäläisten ystävällisyyttä lapsia

¹⁴⁵ Pohjonen 1994, 280; Kirjavainen 1969, 274.

¹⁴⁶ Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia N:o 95. E14 109, kotelo 56. UMA.

¹⁴⁷ Tapausilmoitus 49/40. Päämajan valvontatiston rajatapauseroilmoituksia välirauhanteon jälkeen 1940. XXIX 42a. Ek-Valpo. 2987. KA.

kohtaan osoitti se, että heille annettiin myös makeisia. Ikimuistoinen seikkailu päättyi, kun pojat palautettiin vahingoittumattomina turvallisesti takaisin Suomen puolelle muutamien päivien Neuvostoliitossa oleskelun jälkeen kesäkuun alussa 1940.¹⁴⁸

Kun Neuvostoliitto esitti Suomelle syytöksiä vakoilusta huhtikuussa 1940, ne eivät ehkä olleet kokonaan tuulesta temmattuja. Sodan jälkeistä aikaa ei Suomen tiedustelussa koettu normaaliksi rauhanajaksi. Salaisen tiedustelutoiminnan katsottiin olevan jatkoa sodan aikana harjoitetulle partiotoiminnalle. Talvisodan jälkeinen tiedustelu keskittyi ymmärrettävistä syistä itärajan toiselle puolelle ja ensimmäiset tiedustelupartiot lähtivät matkaan heti sodan päättymisen jälkeen. Tärkeimpänä tehtävänä tiedustelulla oli selvittää, aikooko Neuvostoliitto hyökätä uudestaan. Tärkeitä tiedustelusuuntia olivat muun muassa Kannas, Petroskoi ja Karhumäki. Muun muassa Viipurin - Säkijärven alue nousi tiedustelun kannalta keskeiseen asemaan kesällä 1940, jolloin Baltian miehityksen yhteydessä seurattiin tarkkaan puna-armeijan liikkeitä Suomen vastaisella rajalla.¹⁴⁹

5.3 Suomen puolustuksen järjestäminen

Suomen kenttäarmeijaa alettiin rauhan tultua hiljalleen kotiuttaa takaisin rauhan oloihin. Koska poliittinen tilanne sodan jälkeen oli pitkään epävakaa ja sotatilalaki pysyi voimassa, ei miesten kotiutuksia toteutettu heti. Painetta tähän kuitenkin loi kevätkylvöjen alkaminen ja työvoimapula. Aseiden vaiettua ensimmäinen tehtävä oli siirtää joukot uuden rajan taakse, mikä tapahtuikin asteittain maaliskuun loppuun mennessä. Varsinaiset demobilisaatiot aloitettiin aluksi lomauttamisina, joka käytännössä tarkoitti sitä, että koteihinsa palaamaan päästetyt miehet olisi voitu kutsua tarvittaessa nopeasti takaisin omiin joukko-osastoihin. Näin puolustusvoimat olisi pystynyt tilanteen niin vaatiessa organisoimaan puolustuksen uudelleen nopealla aikataululla.¹⁵⁰

Jo muutama päivä sodan päättymisen jälkeen lomautettiin koulutuskeskuksissa palvelleet nostoväen II luokan B-miehet. Heidän lomauttamisensa muutettiin kuitenkin jo 9.4.1940

¹⁴⁸ Tapausilmoitus 49/40. Päämajan valvontatston rajatapausilmoituksia välirauhanteon jälkeen 1940. XXIX 42a. Ek-Valpo. 2987. KA.

¹⁴⁹ Saressalo 2003, 46; Kosonen 2003, 123–125.

¹⁵⁰ Ylikoski 1979, 392.

kotiuttamiseksi. Samoin nopealla aikataululla lomautettiin tai kotiutettiin ruotsalaisen vapaaehtoisosaston, Svenska Frivillingkåren henkilöstö, sekä kenttäarmeijan vanhimmat ikäluokat 1894–1899. Koko kevät 1940 jatkui vilkkaana demobilisaation aikana. Toukokuun alkupuolella lähes puolet sodan ajan vahvuudesta oli jo lomautettu. Kesäkuun loppuun mennessä armeijan vahvuus oli enää hieman yli 100 000 miestä.¹⁵¹

Miesten ohella kotiutettiin myös armeijan käytössä olleita hevosia ja moottoriajoneuvoja huhtikuusta 1940 alkaen. Hevosia tarvittiin kiireellisesti maataloustöihin ja ajoneuvoja elinkeinoelämän kuljetustarpeisiin. Kesäkuun alkuun mennessä hevosia oli kotiutettu yhteensä jo noin 40 000. Moottoriajoneuvoja palautettiin toukokuun puoleen väliin mennessä yli tuhat kappaletta ja palautustahti kiihtyi siten, että kesäkuun lopulla ajoneuvoja oli palautettu lähes 7000 kappaletta.¹⁵² Pari kuukautta sodan päättymisen jälkeen Suomi oli siirtymässä hiljalleen normaaliin elämään. Ajalle oli kuitenkin tyypillistä jatkuva pelko siitä, että aseisiin jouduttaisiin tarttumaan vielä uudestaan. Tavallisella kansalla oli päällimmäisenä ajatuksena jatkaa normaalia elämää mahdollisimman pian. Monille sodasta palanneille miehille tämä toteutuikin paluuna omalle maatilalle, jonka yksityisomitus oli ainakin toistaiseksi aseiden turvattu.

Vaikka miehiä, hevosia ja ajoneuvoja kotiutettiin, silti sotilasjohdon täytyi pitää huolta puolustuksen toimivuudesta. Jo 16.3.1940 annetussa ohjeessa puolustus organisoitiin siten, että uudelle rajalle tulisi yhteensä viisi armeijakuntaa, yksi erillinen divisioona ja reserviyhtymiä. Pääpaino oli luonnollisesti maavoimilla, joiden tehtävänä oli pysäyttää vihollisen etenevä hyökkäys viimeistään linjalle Virolahti - Pielisjärvi. Pian kuitenkin kevään ja kesän aikaisten lomautusten seurauksena yhtymien miesvahvuudet pienenevät jatkuvasti siten, että elokuun alussa kenttäarmeija siirtyi prikaatitasoiseen kokoonpanoon. Meripuolustusta muutettiin siten, että tärkeimmän huomion jatkossa saivat ymmärrettävistä syistä Hangon vuokra-alue, maavoimien oikea sivusta, eli Kotkan alue, sekä Ahvenanmaa. Uudelleenjärjestelyitä tehtiin luonnollisesti myös ilmapuolustuksen suhteen.¹⁵³

¹⁵¹ Ylikoski 1979, 392–393.

¹⁵² Ylikoski 1979, 394–395.

¹⁵³ Ylikoski 1979, 396–398.

Moskovan rauha ei ollut kestävä rauha, sillä oikeastaan molemmat osapuolet olivat siihen tyytymättömiä. Suomalaisia jäi harmittamaan etenkin sodan aikana valloittamattomien alueiden luovuttaminen itänaapurille. Neuvostoliitolle ja Stalinille sota ja tehty rauha oli selkeä arvovaltatappio. Rajan siirtäminen Leningradin läheisyydestä kyllä toteutui, mutta se ei tapahtunut ilmaiseksi. Muun maailman mielestä Neuvostoliiton sodankäynti oli ollut tehotonta puurtamista pientä ja heikkoa vastustajaa vastaan. Myös Vjatšeslav Molotoville tilanne oli kiusallinen, ja ilmeisesti hän koki osaltaan epäonnistuneensa Suomen asiassa. Sodan tuloksena molemmin puolin rajaa oltiin siis pettyneitä ja revanssihenkisiä.¹⁵⁴ Toisaalta Suomessa aiheesta pelättiin, että itänaapuri ei kauan aikaa tyytyisi pysymään rajan toisella puolella, sillä maalla oli ainakin J. K. Paasikiven mukaan paljon suomalaisvastaisia ihmisiä neuvostojohdossa¹⁵⁵.

Ylipäällikkö C. G. E. Mannerheimkaan ei uskonut pitkäaikaiseen rauhantilaan. Hän kutsui korkea-arvoisia upseereitaan luokseen 22.3.1940 Mikkelin lähellä olevaan Inkilään neuvottelemaan uuden rajan linnoittamisesta. Keskustelujen jälkeen Mannerheim tuli siihen johtopäätökseen, että linnoitustyöt tuli aloittaa maan kaakkoiskulmalta linnoittamalla linja Klamila-Luumäki. Samoin oli kiireellistä järjestää pikaisesti puolustus Hangon ympärille.¹⁵⁶

Kenraalimajuri E. F. Hanellista tuli uuden itärajan linnoitustöiden johtaja. Hän laati suunnitelman, joka valmistui toukokuun alussa 1940. Suunnitelma oli laaja ja paljon aikaa ja rahaa vievä suurprojekti. Pelkästään vuoden 1940 kustannusarvio sille oli mittavat 1,2 miljardia markkaa. Hanellin suunnitelman mukaan Hangon niemimaan poikki tuli rakentaa yhtenäinen puolustusasema, koska muuten vihollinen voisi hyökätä helposti laivaston tukemana. Kiireellistä oli myös rakentaa yhtenäinen puolustusasema Suomenlahden ja Kivijärven väliselle alueelle, eli maan kaakonkulmalle. Suomen etuna ollut Saimaan vesistöalue pystyttiin linnoittamaan vähäisin varustuksin keskittyen vesialueiden välisten maakannasten puolustuksen kehittämiseen. Pielisestä pohjoiseen päätettiin linnoittaa vain tärkeimmät tiensuunnat. Väli rauhan aikana Hanellin suunnitelman mukaan rakennettu puolustuslinja sai myöhemmin nimekseen salpalinja.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Turtola 1989, 208.

¹⁵⁵ Vehviläinen 1989, 268; Paasikivi 1958 II, 75.

¹⁵⁶ Arimo 1981, 207–208.

¹⁵⁷ Arimo 1981, 211–212, 381.

Ruotsin antama aseellinen ja humanitaarinen apu Suomelle talvisodan aikana oli merkittävää, mutta silti maassa koettiin, että Ruotsi oli hylännyt itänaapurinsa sen käydessä uuvuttavaa taistelua olemassaolonsa tulevaisuudesta. Ruotsi sai mahdollisuuden hyvitykseen pohjoismaisen puolustusliiton muodossa, johon kuuluisi kaavailujen Suomen ja Ruotsin lisäksi Norja. Hankkeen suunnittelu jouduttiin kuitenkin pysäyttämään pian, sillä neuvostohallinto ilmoitti vastustavansa sitä. Sen mukaan puolustusliitto olisi rauhansopimuksen kolmannen artiklan ja puolueettomuuden hengen vastainen.

*”Molemmat osapuolet sitoutuvat kumpikin puolestaan pidättymään kaikesta hyökkäyksestä toistansa vastaan ja olemaan tekemättä mitään liittoja tai osallistumasta koalitio-liittymiin, jotka ovat suunnatut jompaakumpaa sopimuspuolta vastaan”.*¹⁵⁸

Lopulta myöskään Ruotsin hallitus ei ollut kiinnostunut sotilaallisesta yhteistyöstä Suomen kanssa, sillä vain muutama hallituksen ministereistä kannatti puolustusliittoa. Ruotsin puolustusvoimien johto oli kylläkin sotilaallisen liittoutumisen kannalla. Neuvostojohto päästi Ruotsin poliittisen johdon pulasta, sillä ulkoasiainkomissaari Molotov otti asian esille Suomen, Ruotsin ja Norjan edustajien kanssa. Molotov ilmoitti puolustusliittoajatusten aiheuttavan vaikeuksia Neuvostoliiton kanssa. Hänen mielestään kyseessä olisi ollut kyse sotaisasta kostoliitosta ja revanssihengen ylläpitämisestä, joka olisi pohjoismaisen puolueettomuuspolitiikan vastaista. Vaikka ajatus tyrmättiinkin neuvostojohdon puolelta jo maaliskuussa 1940, jäi ajatus pohjoismaisesta sotilaallisesta yhteistyöstä edelleen elämään. Yhteistyöajatukseen palattiin takaisin jo heinäkuussa sekä uudestaan syksyllä, jolloin ajatusta oli vastustamassa Neuvostoliiton ohella nyt myös Saksa, jonka intressinä oli laajentaa vaikutuspiiriään Skandinaviassa. Kehittyvä tilanne herätti pelkoa myös Ruotsissa, sillä sen yhteydet länteen vaikeutuivat Iso-Britannian katkaistua kauppaa- ja liikenneyhteydet Skandinaviaan. Kävi yhä selvemmäksi, että Suomen oli jatkossa turvauduttava joko Neuvostoliiton tai Saksan apuun.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Esitys N:o 25, 15.3.1940. 3 artikla. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940; Talvisodan historia 4 1979, 35.

¹⁵⁹ Turtola 1989, 210–212, 215–216; Talvisodan historia 4 1979, 35; Vehviläinen 1989, 266.

Talvisodan päättyminen ja Saksan aluelaajennukset siirsivät neuvostojohdon huomion Suomen onneksi Romaniaan ja Baltiaan. Kun länsivaltojen asema heikkeni, kasvoi Neuvostoliiton strateginen asema Euroopassa merkittävästi. Päätös Baltian maiden miehittämisestä tehtiin ilmeisesti jo toukokuun 1940 lopulla. Neuvostojoukkoja siirrettiin pois Suomen raja-alueilta ja niitä käytettiin apuna, kun neuvostojoukot miehittivät noin kahdeksan armeijakunnan voimalla taisteluita Viron, Latvian ja Liettuan muutamassa päivässä kesäkuun puolella välissä 1940. Neuvostojoukkojen aktiivisuuden lisääntyminen eteläisemmässä Euroopassa vähensi puolestaan hetkeksi hermopainetta Suomen raja-alueilla välittömän vaaratekijän siirtyessä toistaiseksi muualle. Baltian maiden tapahtumat eivät kuitenkaan voineet olla vaikuttamatta Suomen tilanteeseen jatkossa, sillä Suomessa pelättiin, että sama tilanne voisi toistua myös Suomessa. Uhkaa lisäsi myös Neuvostoliiton menestyminen vuosien 1939 ja 1940 konflikteissa. Ne kohottivat venäläisten itsetunnon ja kansallisen ylpeydetunnon huippuunsa keväällä ja kesällä 1940. Neuvostoliitto tiesi oikein hyvin oman suuruutensa voittojensa kautta. Neuvostoliiton kansan tuki ja hyväksyntä maan johdolle saatiin tehokkaalla propagandalla lehtien ja ympäri valtakuntaa järjestettyjen kokousten ansiosta.¹⁶⁰

Sodan jälkeen Suomen vaihtoehdot maanpuolustuksellisesti olivat vähissä. Jatkossa apua ulkomailta oli pakko saada, ja omaa armeijaa täytyi kehittää mahdollisimman paljon ja mahdollisemman nopeasti. Näin myös tehtiin, ja maan puolustusvalmius pysyi sodan jälkeen korkeana, kun nostoväkeä ja uusia ikäluokkia otettiin koulutettaviksi. Myös armeijan varustamista jatkettiin muun muassa sotasaalina saadun materiaalin turvin.¹⁶¹

Moskovan rauhansopimuksessa oli vielä yksi olennainen Suomen turvallisuutta vaarantava kohta. Rauhansopimuksen VII artiklan mukaan Suomen piti rakentaa vuoden 1940 aikana Pohjois-Suomeen rautatie, jonka tehtävänä oli yhdistää Kemijärvi ja Kantalahti. Sopimuksen perusteella jatkossa kulkisi siis poikkirata Suomen halki Ruotsista Neuvostoliittoon. Poikkiradan tarkoituksena oli venäläisten mukaan tavarankuljetus, ja laajemmassa perspektiivissä junaradan tarkoituksena oli Molotovin mukaan lisätä kaupankäyntiä Neuvostoliiton ja Skandinavian maiden välillä.¹⁶²

¹⁶⁰ Manninen 1994, 40; Paasikivi 1958 II, 6, 8, 14, 75.

¹⁶¹ Turtola 1989, 210; Vuorenmaa 1989, 192.

¹⁶² 7 artikla. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940; Paasikivi II 1958, 171–172.

Ainakaan Paasikiveä neuvostojohdon perustelut kaupallisista tarkoituspäristä eivät kuitenkaan vakuuttaneet. Hänen mukaansa Murmanskin sataman olemassaolo ja erilaisesta raideleveydestä johtuva uudelleenlastaus olivat tärkeitä tekijöitä siihen, että rakennettavalle radalle oli ajateltu olevan muukin kuin taloudellinen merkitys. Todennäköisesti uuden rautatielinjan päätarkoitus oli sotilaallinen. Se tarjosi oivan miehistön ja tavaran kuljetusuran sekä hyökkäyksellisesti että puolustuksellisesti. Moskovassa haluttiinkin, että rata valmistuisi mahdollisimman nopeasti. Ratalinjan rakentaminen aloitettiin kesäkuussa 1940. Ongelmia kuitenkin tuottivat Suomen puolen vaikea maasto ja rakennustarvikkeiden puute. Rakentamisen etenemistä viivyteltiin Suomen puolelta muun muassa siten, etteivät suomalaiset rakentajat halunneet käyttää venäläisten tarjoamia rakennusaineita niiden heikon laadun vuoksi. Epäselvyyttä syntyi myös siitä, että missä kohtaan Suomen itärajaa rautatielinjojen oli tarkoitus kohdata.¹⁶³

Neuvostojohdo oli oppinut talvisodasta sen, että sodat voidaan tulevaisuudessa voittaa vain toimivan sotilas- ja siviili-infrastruktuurin voimin. Taustalla oli aiheellinen pelko toisen maailmansodan laajentumisesta Neuvostoliiton maaperälle Suomen kautta. Suomen vastaista rintamaa kannatti vahvistaa, sillä olihan jo talvisodan aikana ollut uhka siitä, että länsivallat olisivat lähettäneet retkikunnan Suomen avuksi. Voimia Suomen lyömiseen Neuvostoliitolla oli ollut, mutta niitä ei ollut voitu käyttää rintamalla puutteellisten yhteyksien vuoksi. Tämän vuoksi Neuvostoliitossa aloitettiin syksyllä 1940 mittava rauta- ja ajoteiden rakennusurakka maan luoteis- ja länsiosiin. Myös lukuisien lentokenttien rakentaminen oli olennainen osa mittavaa suunnitelmaa.¹⁶⁴

5.4 Rajavartioiden organisointi ja toiminta talvisodan jälkeen

Sodan päättymisen jälkeen ja joukkojen siirryttyä uusiin asemiin alkoi Suomen sotilasjohto kuumeisesti miettiä uuden rajan vartioiden organisointia. Maavoimien esikunnan johtajan, Erik Heinrichsin, ajatuksena oli maaliskuun 1940 lopulla värvätä rajavartijoita luovutetuilla alueilla asuneista miehistä. Samoin hän esitti, että talvisodan aikana hyvin palvelleet erilliset

¹⁶³ Paasikivi II 1958, 172–173; P.M. Kemijärven - Sallan rautatierakennuksesta. E11, 109, kotelo 54. UMA; P.M. Kemijärven - Sallan rautatierakennuksesta 14.10.1940. E11, 109, kotelo 54. UMA.

¹⁶⁴ Kilin 2001, 210–211.

rajakomppaniat ja rajapataljoonat säilytettäisiin ennallaan. Olihan heillä jo kokemusta kyseisestä työstä. Käytännön organisointityö jäi armeijakuntien vastuulle. Toiminta oli nopeaa etenkin III Armeijakunnan alueella, jossa alettiin nopeasti rakentaa tähystyslavoja, suoritamaan kuuntelutiedustelua ja välttämään ylimääräistä liikkumista demarkaatiolinjan läheisyydessä.¹⁶⁵

Rajavartiointi oli sekaisin vielä maaliskuun lopulla 1940. Raja oli pahasti avoin molemmin puolin, ja alueella liikkuvia ihmisiä pystyttiin tarkastamaan vain osittain. Vielä 23.3.1940 oli ainakin Suomen puolella teitä, joille ei ollut järjestetty vartiointia tai edes puomia. Tilanne oli huolestuttava etenkin Imatran seudulla. Tietoon tuli jatkuvasti ilmoituksia suomalaisten luvattomista käynneistä rajan toisella puolella. Kaikki luvattomat rajanylitykset eivät onneksi edenneet konflikteihin saakka. Sattui nimittäin tapauksia, joissa rajan toisella puolella käyneitä suomalaisia siviilejä kohdeltiin jopa niin ystävällisesti, että heitä jututettiin ja tarjottiin tupakkaa ja vodkaa. Tällainen kohteliaisuus nähtiin Päämajan valvontaosastolla myös huonona asiana, sillä näin suomalaiset unohtaisivat pian venäläisten petollisuuden.¹⁶⁶ Epäluuloisuus venäläisiä kohtaan oli suurta etenkin Päämajan ajattelutavoissa. Vielä huhtikuun alussakin rajanvartiointi oli poikkeuksellista, sillä oli tapauksia, joissa venäläiset antoivat suomalaisten hakea vapaasti muun muassa heiniä rajan toiselta puolelta¹⁶⁷.

Kenraali Heinrichs halusi alistaa rajavartiointiin myös jatkossa armeijakunnille. Syynä tähän oli se, että koko ajan oli pelko uudesta sodasta, jolloin rajavartijoiden toimiminen armeijakuntien alaisuudessa mahdollistaisi tehokkaan yhteistoiminnan. Kenraalimajuri W. E. Tuompo kannatti itsenäisen sisäasiainministeriön alaisen rajavartiolaitoksen perustamista. Myös entistä rajavartiostojen päällikköä kuunneltiin ja hänen mielipiteitään arvostettiin, sillä ylipäällikkö Mannerheim allekirjoitti kesäkuun alussa määräyksen, jonka mukaan rajavartiolaitos siirrettiin sisäasiainministeriön alaisuuteen vuoden 1932 rajavartiolaitoksesta annetun asetuksen mukaisesti. Vaikka rajavartiosto itsenäistyi puolustusvoimien alaisuudesta, se pysyi toiminta-ajatukseltaan kuitenkin edelleen sotilaallisena yksikkönä, joka omasi sotilaallisen toimintavalmiuden. Sotatilanteessa rajakomppanioiden tehtävänä oli aloittaa

¹⁶⁵ Pohjonen 1994, 264–265.

¹⁶⁶ Tapausilmoitus N:o 18/40. Päämajan valvontatston rajatapausermoituksia välirauhanteon jälkeen 1940. Ek-valpo. XXIX 42a. VA.

¹⁶⁷ Tapausilmoitus N:o 21/40. Päämajan valvontatston rajatapausermoituksia välirauhanteon jälkeen 1940. Ek-valpo. XXIX 42a. VA.

viivytystaistelu ja siihen liittyvä suluttaminen etenkin teiden suunnissa. Tuomposta tuli uudelleen rajavartiostojen päällikkö 7.6.1940 hänen luovuttuaan V AK:n komentajan tehtävistä. Vaikka maarajojen vartiointi muuttuikin, silti merivartiointi jäi merivoimien esikunnan alaisuuteen. Tämä toteutui siitä huolimatta, että sisäasiainministeriö olisi halunnut yhdistää sen rajavartiolaitokseen.¹⁶⁸

Rajavartiolaitos jakautui kesällä 1940 kuuteen rajavartiostoon, jotka valvoivat Suomen itärajaa. Rajavartiostot numeroitiin siten, että Rajavartiostot 1, 2 ja 3 saivat vastuualueekseen Kaakkois-Suomen edeten etelästä pohjoiseen. Rajavartiosto 4 sai vastuualueekseen Pohjois-Karjalan, Rajavartiosto 5 Kainuun ja Rajavartiosto 6 Lapin. Rajavartiostojen väliset rajat seurasivat hyvin pitkälle armeijakuntien rajoja. Rajavartiointi Suomen itärajalla pääsi kunnolla käyntiin vasta kesällä 1940, siihen asti rajavartiointin hoiti siis puolustusvoimat. Hangon vuokra-alueella puolustusvoimat jatkoivat rajavartiointia aina lokakuun loppuun saakka, jonka jälkeen vastuu rajavartiointista siirtyi myös siellä rajavartiolaitokselle. Samassa yhteydessä Rajavartiolaitokset 1 ja 2 yhdistyivät Kaakkois-Suomessa siten, että Rajavartiolaitos 2 jäi itärajalle ja Rajavartiolaitos 1 aloitti Hangon alueen vartiointin.¹⁶⁹

Rajavartiointinissa painotettiin erityisesti normaalin partioinnin ohella tähystys- ja kuuntelutoimintaa, jolla pyrittiin hankkimaan mahdollisimman paljon tietoa rajan itäpuolelta. Ohje suomalaisille rajamiehille kuului siten, että rajan yli tuli nähdä, mutta ei näkyä. Tätä ajatusta oli käytännön syistä kuitenkin vaikea toteuttaa etenkin Pohjois-Suomen puuttomilla alueilla. Partioinnin ohella käytettiin kiinteitä vartiopaikkoja etenkin puomien ja siltojen läheisyydessä. Rajamiehiä työllistäviä tehtäviä olivat myös kulku- ja oleskelulupien tarkastukset, vakoilun torjunta ja siviilien elämän valvonta, joista jälkimmäinen nousi uudeksi tehtäväksi rajavartijoille. Tarkastuksia tehtiin muun muassa juniin ja linja-autoihin. Tarkastuksia kohdennettiin myös yksittäisiin ihmisiin. Kun ihmisiä jouduttiin ottamaan kiinni, usein syynä olivat puuttuvat henkilöllisyys- ja matkustuspaperit. Vaikeaa oli myös ajoittain selvittää, millä asioilla pidätetyt olivat liikkeellä. Suhteet siviiliväestöön haluttiin kuitenkin pitää hyvinä ja säännöissä oli tapana joustaa tarpeen niin vaatiessa.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Pohjonen 1994, 267; Kirjavainen 1969, 267, 276.

¹⁶⁹ Kirjavainen 1969, 260, 262.

¹⁷⁰ Pohjonen 1994, 271–272, 286–287; Kirjavainen 1969, 271.

Kielletyille alueille ei ollut menemistä ilman asiaan kuuluvia papereita, mutta etenkin keväällä 1940 kotiseuturakkaus veti suomalaisia siviilejä puoleensa. Pelkona heille oli kuitenkin joutuminen pidätetyksi Neuvostoliiton puolella. Kiinnijäämisen seurauksena saattoi olla tiedossa pitkäaikainen vankeus. Liikettä rajan tuntumassa lisäsivät myös linnoitus- ja hakkuutyöt, joiden tuli sujua mutkattomasti. Linnoitustyömaiden valvonta työllistikin rajavartijoita kohtalaisen paljon, sillä niissä esiintyi jonkin verran häiriöitä. Rajamiesten ohella myös poliisi teki osansa rajaseudun olojen valvonnassa.¹⁷¹

Rajaseudun elämään vaikutti Suomessa myös se, että sodan aikana Moskovan rauhan rajan läheisyydestä poismuuttanut väestö palaili takaisin kotiseudulle keväällä 1940. Näin tapahtui myös uudella rajaseudulla maan kaakkoiskulmalla, eli Virolahdella ja Miehikkälässä. Elämän normalisoitumiseen vaikutti kuitenkin uuden rajan läheisyys. Jotta uutta rajaa pystyttäisiin valvomaan tehokkaasti, jouduttiin tavallisten ihmisten elämään asettamaan rajoituksia. Suuret alueet olivat matkustuskiellon alaisia ja suojavyöhyke kaakkoisrajalla oli leveydeltään 400–1000 metriä. Pohjoisempana suojavyöhyke määrättiin vielä leveämmäksi. Suojavyöhykkeiden merkiksi armeijakuntien tehtävänä oli rakentaa muun muassa piikkilanka-aitoja. Esimerkiksi Virolahdella maanviljelijät, joiden pellot sijaitsivat lähellä uutta rajaa, pääsivät pääsääntöisesti käymään entisillä tutuilla maillaan ainoastaan päiväsaikaan. Tällöinkin heillä tuli olla mukanaan kirjallinen lupatodistus, jonka he pelloille mentyään jättivät vartiomiehille ja hakivat takaisin palattuaan työmaaltaan.¹⁷²

Äärimmäisen tarkkana täytyi olla ampuma-aseiden käytössä väärinkäsitysten ja provokaatioiden välttämiseksi. Ampua kyllä sai pakon edessä, mutta ei missään tapauksessa kuitenkaan Neuvostoliiton puolelle. Tämä määräys koski myös varoituslaukauksia. Ylipäällikkö Mannerheim ja maavoimien komentaja Erik Heinrichs pyrkivät kevään 1940 aikana useaan otteeseen korostamaan armeijakunnille, miten tärkeää oli välttää rajaselkkauksia. Rajaa ei saanut ylittää turhan takia ja venäläisten kanssa voitiin olla tekemisissä vain ennalta sovitussa yhteydenottoaikoissa. Määräysten rikkojia ja heidän esimiehiään oli rangaistava ja tarpeen vaatiessa syylliset tuli erottaa toimistaan.¹⁷³ Keväällä ja kesällä 1940 Suomessa uskottiin, että elettiin aikaa, jolloin yksikin provokaatio idän suuntaan

¹⁷¹ Pohjonen 1994, 286–287.

¹⁷² Liite kirjelmään N:o 3999/Valv.I./40 sal./30.5.1940. Hajatietoja ja havaintoja rajan läheisyydessä rannikolla. Rauhanneuvottelut. Ek-Valpo I. Amp. XXIX 42a. 2986. KA; Kirjavainen 1969, 250.

¹⁷³ Pohjonen 1994, 272; Kirjavainen 1969, 254–255.

oikeuttaisi Neuvostoliiton mitätöimään rauhansopimuksen. Idän jättiä ei siis haluttu missään tapauksessa ärsyttää turhaan.

Syksyyn 1940 mennessä rajavartioidinnin toiminnan organisointi alkoi olla jo loppuillaan. Kenraali Tuompo siirtyi muihin tehtäviin marraskuussa 1940 ja hänen paikkansa rajavartiostojen johdossa otti eversti O. J. Willamo. Oman lisänsä työhön toi kuitenkin Hangon kauttakulkuliikenne, joka alkoi syyskuun lopulla 1940. Rajavartiointitoiminta vakiintui ja maan rajoja valvoi kuusi rajavartiostoa, joissa oli yhteensä 24 komppaniaa. Komppanian vahvuudeksi muodostui 117 miestä. Näin rajavartiostojen vahvuus oli yhteensä lähes 3000 miestä. Rajavartiolaitoksen toiminta keskittyi maan itärajan valvontaan, sillä Suomen ja Ruotsin välisen rajan valvonnasta oli vastuussa tullilaitos.¹⁷⁴

6. Luovutetut alueet

6.1 Luovutettujen alueiden merkitys Suomelle

Moskovan rauhansopimuksen toisen artiklan mukaan uusi rajalinja Suomen ja Neuvostoliiton välillä kulki siten, että koko Karjalan kannas, Viipurin kaupunki, Viipurinlahti saarineen, Laatokan järven läntinen ja pohjoinen rannikkoseutu, Käkisalmen ja Sortavalan kaupungit, Suojärven kirkonkylä, osa Suomenlahden saarista, Märkäjärveltä itään käsittävä alue, Kuolajärven kirkonkylä sekä osa Kalastajasaarentoa kuuluivat vastaisuudessa Neuvostoliittoon. Samassa artiklassa sovittiin myös, että rajalinjan tarkempaa maastoon määrittämistä varten muodostettiin molempia osapuolia edustava sekakomitea kymmenen päivän kuluessa rauhansopimuksen allekirjoittamisesta. Suomen aluemenetyksiin kuuluivat myös Hangon niemimaa ja sitä ympäröinyt vesialue. Rauhansopimuksen neljännen artiklan mukaan Suomi suostui vuokraamaan alueen Neuvostoliitolle tukikohdaksi kahdeksan miljoonan markan vuosivuokralla 30 vuoden ajaksi.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Pohjonen 1994, 273, 277–279.

¹⁷⁵ Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Esitys N:o 25, 15.3.1940. 2. ja 4 artikla. Valtiopäivät 1940.

Luovutetut alueet muodostivat pinta-alaltaan noin 35 000 km² alueen, joka vastasi suunnilleen kymmentä prosenttia Suomen koko pinta-alasta. Vuoden 1938 lopulla alueilla oli asunut 450 000 ihmistä, joka vastasi noin 12 prosenttia Suomen väkiluvusta. Karjalan alueella pääelinkeino oli maatalous, joka oli kasvanut voimakkaasti koko itsenäisyyden ajan. Rauhan myötä luovutetuille alueille jäi 260 000 hehtaaria peltoalaa, joka oli noin 10 prosenttia koko Suomen peltoalasta ja 13 prosenttia tuotannosta. Samoin Karjalan alue oli ollut vilkasta karjatalous- ja kalastusaluetta.¹⁷⁶

Suomea talvisodassa auttaneita tekijöitä olivat olleet vaikeakulkuinen maasto ja liikenneyhteyksien vähäisyys. Ne estivät tai ainakin häitäsivät neuvostojoukkojen nopeita siirtämiä paikasta toiseen. Resurssejahan Neuvostoliitolla toki riitti elävän voiman ja materiaalin osalta. Tähän kokemukseen pohjautuen venäläisten päähyökkäyksen oli tultava myös jatkossa alueena suhteellisen kehittyneen Karjalan kannaksen kautta. Uusi, maaliskuussa 1940 rauhansopimuksessa määritelty raja toi Suomelle kuitenkin uusia sotilaallisia ongelmia. Maantieteellisesti tilanne mahdollisti venäläisille yhtenäisen maalinjan Suomea vastaan Laatokan jäädessä kokonaisuudessaan Neuvostoliitolle. Tämä puolestaan synnytti tilanteen, jossa tarvittaessa vihollisella oli tulevaisuudessa mahdollisuus entistä suurempien joukkojen ja kalustojen siirtelemiseen pitkin Suomen vastaista rajaa. Toisaalta Suomen kannalta suojaava tekijä olisi Saimaan rikkonainen vesistö. Luonnonesteet antoivat myös jatkossa mahdollisuuden miesluvun vähäisyydestä ja aineellisista resursseista kärsivän maan keskittää puolustusta mahdollisiin murtokohtiin idästä suuntautuville hyökkäyksille.¹⁷⁷ Aluemenetykset vaikuttivat sotilaallisesti myös siten, että Itä-Suomessa oli sijainnut useita varuskuntia ja kasarmialueita. Samoin noin kolmannes maan noin 20 sotilaskäyttöön soveltuvasta lentokentästä kuului nyt Neuvostoliitolle. Myös kaikki maarintaman kantalinnoitteet jäivät rauhanteossa vastustajalle.¹⁷⁸

Itärajan puolustusta helpotti Saimaan lisäksi myös jatkossa se, että raja-alue Kiteeltä Sallaan asti oli lähes yksinomaan korpialuetta, jossa kunnolliset tiet moottoroiduille joukoille olivat hyvin vähissä. Pohjois-Suomen ei kuitenkaan uskottu kuuluvan hyökkääjän

¹⁷⁶ Moskovan rauha taloudelliselta ja poliittiselta näkökulmalta. N:o 2807. 24.11.1943. E14 109, kotelo 56.

UMA.

¹⁷⁷ Upton 1965, 93, 95.

¹⁷⁸ Juutilainen 1991, 31.

painopistealueeseen, eikä Suomella olisi toisaalta riittänyt joukkojakaan Lapin kunnolliseen puolustamiseen pelkästään omin voimin. Tämän oli osoittanut juuri päättynyt sota.¹⁷⁹

Uusi raja kulki Suomen kannalta harmillisen läheltä tärkeitä asutus- ja teollisuuskeskuksia. Näitä olivat muun muassa Kymenlaakson alue ja Pohjois-Karjalassa Joensuu. Myös alueellinen liikekannallepanojärjestelmä heikentyi rajamuutosten myötä, sillä tärkeitä teitä ja rautateitä jäi osin uuden rajan itäpuolelle.¹⁸⁰ Yhteensä rautateitä Suomi menetti Moskovan rauhassa yli 1000 kilometrin verran, mikä vastasi noin 17 prosenttia koko siihenastisesta rautatieverkostosta¹⁸¹. Itärajan ohella myös Hankoniemi nousi olennaiseksi turvallisuuskysymykseksi, sillä se antoi maantieteellisesti hyvän lähtökohdan vihollisen mahdolliselle hyökkäykselle Etelä-Suomeen ja etenkin Suomen pääkaupunkiin Helsinkiin¹⁸².

Luovutetuilla alueilla oli ollut paljon eri teollisuusalojen tuotantoa. Valtioneuvosto antoi kesäkuussa 1940 kaupp- ja teollisuusministeriölle tehtäväksi laatia selvityksen siitä, mitä kaikkia teollisuuslaitoksia oli toiminut Neuvostoliitolle luovutetuilla ja vuokratulla alueella. Sähkövoimaloiden yhteenlaskettu teho vastasi noin 17 prosenttia koko Suomen tuotannosta. Suurin osa tästä osuudesta muodostui Rouhialan voimalaitoksen tuotannosta. Rakennustyö Ensossa oli ollut myös vielä kesken. Pula sähköstä aiheutti jatkossa vaikeuksia Etelä- ja Itä-Suomen puunjalostustehtaille.¹⁸³

Muutamilla Wärtsilä Oy:n ja Oy Ferraria AB:n metalliteollisuuden aloilla menetettiin koko maan tuotannosta 30–50 prosenttia. Samoin menetettiin tärkeitä teollisuuslaitoksia kivi-, lasi-, savi-, ja turveteollisuudessa. Myös Enso Gutzeit Oy:n ja Pitkäranta Oy:n klooritehtaita menetettiin, samoin kuin Suomelle tärkeitä puuhiomo- ja paperiteollisuuslaitoksia, jotka muodostivat 11,5 prosenttia koko maan tuotannosta. Menetetty selluloosan tuotanto vastasi puolestaan noin neljäsosaa koko tuotannosta. Suomi oli 1940-luvulla hyvin riippuvainen

¹⁷⁹ Vuorenmaa 1989, 254.

¹⁸⁰ Upton 1965, 95.

¹⁸¹ Moskovan rauha taloudelliselta ja poliittiselta näkökulmalta. N:o 2807. 24.11.1943. E14 109, kotelo 56. UMA.

¹⁸² Ylikoski 1979, 385.

¹⁸³ Moskovan rauha taloudelliselta ja poliittiselta näkökulmalta. N:o 2807. 24.11.1943. E14 109, kotelo 56. UMA; Komiteanmietintö 1940. II. Luovutetulla tai vuokratulla alueella toimineet teollisuuslaitokset. F2 109, kotelo 56. UMA.

metsäteollisuudesta, sillä puuteollisuuden tuotteet muodostivat noin 80 prosenttia maan kokonaisviennistä.¹⁸⁴

Makean syönteä vaikeutui jatkossa, koska Antrean sokeritehdas oli tuottanut 40 prosenttia Suomen sokerituotannosta. Myös leivän teko vaikeutui, sillä Neuvostoliitolle luovutetulla alueella oli sijainnut neljä suurta myllyä, jotka olivat jauhanneet 30 prosenttia maan kauppamyyllyjen vuotuisesta tarpeesta. Moskovan rauhan tuomien muutosten myötä Suomi oli jatkossa yhä enemmän riippuvainen tuonnista.¹⁸⁵ Tuonti oli Suomelle tärkeää, sillä välirauhan aikana alueluovutusten, lannoitteiden tuonnin loppumisen ja huonojen sääolojen vuoksi leipäviljan omavaraisuusaste oli enää vain noin 60–65 prosenttia¹⁸⁶.

Mitä moninaisimpien talouden alojen tuotannon menetysten lisäksi, Suomi menetti myös paljon taloudellisesti arvokkaita metsävaroja. Suomen vihreää kultaa luovutettiin automaattisesti rajamuutoksen yhteydessä noin 2,5 miljoonan hehtaarin verran, mikä vastasi puumääränä mitattuna yli kymmentä prosenttia maan kaikista metsävaroista. Puuteollisuutta haittasi jatkossa myös puunuittomahdollisuuksien tuntuva heikkeneminen, sillä Saimaan kanava oli ollut ennen sotaa merkittävä kuljetusväylä etenkin Itä-Suomen taloudelle. Saimaan vesistön ohella myös Laatokka oli ollut merkittävä liikenne- ja uittoväylä. Hangon satama oli ollut puolestaan Suomen ainoa jäätyvätön satama ja tärkeä ulkomaantuonnin kauttakulku paikka pääkaupungin elintarvikehuollolle. Kaikkien taloudellisten menetysten ohella Suomi menetti myös muun muassa kulttuurisesti tärkeitä kirkkoja, rukoushuoneita, luostareita, koulurakennuksia, sairaaloita, hoitolaitoksia, kirjastoja ja arkistoja. Jo pelkästään Viipurin kaupunki oli Suomelle kulttuurihistoriallisesti hyvin arvokas.¹⁸⁷

Luovutetussa Karjalassa oli useita tärkeitä kaupan keskuksia, joista tärkein oli tietenkin yli 70 000 asukkaan satamakaupunki Viipuri. Se oli ollut maan vilkkaimpia kaupankäynnin

¹⁸⁴ Moskovan rauha taloudelliselta ja poliittiselta näkökulmalta. N:o 2807. 24.11.1943. E14 109, kotelo 56. UMA; Komiteanmietintö 1940. II. Luovutetulla tai vuokratulla alueella toimineet teollisuuslaitokset. F2 109, kotelo 56. UMA.

¹⁸⁵ Moskovan rauha taloudelliselta ja poliittiselta näkökulmalta. N:o 2807. 24.11.1943. E14 109, kotelo 56. UMA.

¹⁸⁶ Manninen 1988, 18.

¹⁸⁷ Moskovan rauha taloudelliselta ja poliittiselta näkökulmalta. N:o 2807. 24.11.1943. E14 109, kotelo 56. UMA.

keskuksia hyvän sijaintinsa ja liikenneyhteyksiensä ansiosta. Viipurin satama oli muun muassa maan suurin puuteollisuuden vientisatama. Viipurin lisäksi tärkeitä keskuksia olivat myös Käkisalmen kaupunki, Sortavala ja Lahdenpohjan kauppala. Kohtuullisen suuria, vähintään 10 000 asukkaan asutuskeskuksia Karjalan alueella oli useita. Näitä olivat Sortavalan ja Viipurin lisäksi Viipurin maalaiskunta, Muolaa, Suojärvi, Salmi ja Impilahti. Aluemenetyksiä kokivat yhteensä viisi eri läänää, jotka olivat Lapin, Oulun, Kuopion, Viipurin ja Uudenmaan läänit. Näistä ylivoimaisesti eniten kärsi luonnollisesti Viipurin lääni, joka menetti kolmen kaupungin ja kahden kauppalan ohella yhteensä 39 eri pitäjää (Liite 5).¹⁸⁸

6.2 Luovutettujen alueiden taloudellinen merkitys Neuvostoliitolle

Neuvostojohto halusi rauhansopimuksen olevan heille paitsi sotilaallisesti ja poliittisesti, myös taloudellisesti edullinen. Suomen entisten alueiden teollisuuden ottaminen omaan käyttöön oli hyvin tärkeää Neuvostoliiton taloudelle etenkin energiantuotannon ja puuteollisuuden kannalta. Tämä johtui siitä, että juuri näillä aloilla Neuvostoliiton teollisuus oli sen vaatimaan tarpeeseen nähden heikolla tasolla. Myös tuleva suursota häämötti keväällä 1940 jo näköpiirissä. Selluloosa oli tärkeä raaka-aine esimerkiksi sotatarviketeollisuudessa pumpuliruudin valmistuksessa. Kuvaavaa on, että Suomen luovutettujen alueiden selluloosatuotanto vastasi koko Neuvostoliiton tuotantoa vuonna 1939. Aluemuutosten jälkeen Neuvostoliitto nousikin sulfaattiselluloosan tuotannossa seitsemänneltä sijalta kolmanneksi koko maailman mittapuulla mitaten.¹⁸⁹

Neuvostojohdon intresseissä oli sodan päättymisen jälkeen saada mahdollisimman nopeasti käyntiin Enson tehtaat, jotka olivat Euroopan huipputasoa. Lisäksi teollisuustuotannon kannalta tärkeitä laitoksia olivat muun muassa Pitkärannan sellutehdas, sellu- ja paperitehdas Johannes, Läskelän paperitehdas, sekä Käkisalmissa sijainnut sulfiitti- ja sellutehdas. Jo huhtikuun lopulla töiden käyntiin saattamiseksi alueille tuotiin tuhansittain vankityövoimaa. Ennen tuotannon aloittamista venäläiset joutuivat monin paikoin kunnostamaan

¹⁸⁸ Moskovan rauha taloudelliselta ja poliittiselta näkökulmalta. N:o 2807. 24.11.1943. E14 109, kotelo 56.

UMA.

¹⁸⁹ Kilin 2001, 203–204; Kilin 1993, 209.

tuotantolaitoksia, sillä suomalaiset olivat ilmeisesti rauhansopimuksen kuudennen artiklan vastaisesti särkeet paikkoja lähtiessään. Kuitenkin vuoden 1940 loppuun mennessä lähes kaikki tuotantolaitokset oli otettu käyttöön.¹⁹⁰

Neuvostoliitto halusi Enson tehdasyhdyskanta nimenomaan sen taloudellisen hyödyn ja Leningradin vaikean energiapulan vuoksi. Lähes Suomen asukasmäärän kokoisen Leningradin energiakriisi oli pahimmillaan talvisodan alkaessa, ja kaupungissa jouduttiinkin rajoittamaan sähkön kulutusta aikana, jolloin sotatarviketeollisuus tarvitsi runsaasti energiaa valmistukseen lisää panssarivaunuja ja sotalaivoja. Kun energiaa ei saatu lisää oikein mistään, alkoivat katset kääntyä Suomen suuntaan, missä Rouhialan vesivoimalan ja Enson keskeneräisen vesivoimalan hankkimisen Neuvostoliitolle tiedettiin helpottavan ainakin hetkeksi tiukkaa tilannetta. Rouhialan vesivoimalaitos nousikin tärkeään asemaan Neuvostoliiton energiantuotannossa. Se lopetti talvisodan aikaisen sotateollisuuden tärkeän keskuksen sähköenergian lisätarpeen toistaiseksi. Sähkönsiirrolla pidettiin kiirettä, sillä jo kesän aikana valmistui kiireen vilkkaa rakennettu 148 kilometrin mittainen sähkölinja Rouhialan ja Leningradin välille.¹⁹¹

Kirjoittamissaan muistelmissa Paasikivi vastustaa ajatusta venäläisten vaatimista välillisistä sotakorvauksista liittyen etenkin sodan jälkeen takaisin Neuvostoliittoon palautettuihin koneisiin ja laitteisiin¹⁹². Tilanteen voisi helposti tulkita kuitenkin siten, että kaiken, minkä Suomi sodan jälkeen menetti, tuli Neuvostoliitolle epäsuorana sotakorvauksena. Mutta silloin kun maa-alueet vaihtavat omistajaa, niin on vain luonnollista, että niiden mukana tulevat myös kiinteät rakennukset ja mahdolliset maantieteelliset edut.

Joitakin viikkoja sodan päättymisen jälkeen, huhtikuussa 1940 ulkoasiainkomissaari Molotov alkoi kysellä Paasikiveltä luovutetuilla alueilla sijaitsevien teollisuuslaitosten hävitysten ja poissiirrettyjen koneiden perään. Suomalaiset selittivät muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta koneiden kuljetetun pois jo ennen rauhan tuloa sodan jaloista. Ongelmana oli se, että suomalaiset ja venäläiset tulkitsivat rauhansopimuksen sisällön eri tavalla. Kysymys oli etenkin siitä, mitä irtaimella omaisuudella ja taloudellisilla laitoksilla käsitettiin

¹⁹⁰ Kilin 2001, 203–204; Kilin 1993, 209–210.

¹⁹¹ Kilin 2001, 204–205; Kilin 1993, 210–211.

¹⁹² Paasikivi 1958 II, 41.

tarkoitettavan. Asia laajeni yhä suuremmaksi ongelmaksi, kun Pravdan kirjoituksessa 7.5.1940 syytettiin avoimesti Suomea rauhansopimuksen rikkomisesta. Lukihan rauhansopimukseen liittyvässä pöytäkirjan kuudennessa kohdassa, että

*”Kummankin sopimuspuolen päällystö sitoutuu sotajoukkoja valtakunnan toiselle puolelle siirrettäessä ryhtymään toiselle sopimuspuolelle luovutettavissa kaupungeissa ja paikkakunnilla tarpeellisiin toimenpiteisiin niiden vahingoittumattomina säilymistä varten sekä ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin, jotta kaupungeja, paikkakuntia, puolustus- ja taloudellisia laitoksia (siltoja, patoja, lentokenttiä, kasarmeja, varastoja, rautatiesolmukohtia, teollisuuslaitoksia, lennätintä, sähköasemia) varjeltaisiin vahingoilta ja hävitykseltä”.*¹⁹³

Suomessa venäläisten tahtoon päätettiin taipua ja asiaan reagoitiin siten, että Paasikivi vieraili Molotovin sijaisen, Dekanozovin luona luvaten Suomen palauttavan tai korvaavan kaikki rauhan tulon jälkeen pois viedyt koneet ja laitteet. Ensin oli kuitenkin saatava selvitettyksi mitä kaikkea venäläiset olivat suomalaisilta vailla. Paasikiven mukaan sekä Dekanozov että Molotov korostivat neuvostojoukkojen palauttaneen heidän hallussaan olleen Petsamon hyvässä kunnossa takaisin suomalaisille. Näin venäläiset katsoivat vaatimusten olevan heidän kannaltaan oikeutettuja ja perusteltuja. Suomalaisten onneksi venäläiset eivät vaatineet pommitusten aiheuttamien tuhojen korvaamista.¹⁹⁴

Koska talvisodan jälkeinen aika oli erilaisten valtuutettujärjestelmien ja komiteoiden aikaa, niin asian selvittämiseksi Suomen puolelta ehdotettiin tässäkin asiassa perustettavaksi erityinen sekakomitea. Sekakomitean ensimmäisessä kokouksessa suomalaiset jäsenet toistivat Paasikiven aikaisemmin antaneen lupauksen rauhan tulon jälkeisen ajan menetysten korvaamisesta. Venäläiset jäsenet puolestaan vaativat korvauksen kaikista poisviedyistä tai hävitetyistä teollisuuslaitoksista ja laitteista. Mitä pitemmälle sekakomitean työskentely eteni, sitä enemmän venäläiset osasivat suomalaisilta vaatia. Venäläiset kuitenkin lupasivat, että jos

¹⁹³ Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia. N:o 55. 15.6.1940. E14 109, kotelo 56. UMA;

Rauhansopimukseen liittyvä ptk., N:o 25, 15.3.1940. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtioapäivät 1940; Paasikivi II 1958, 37–39.

¹⁹⁴ Paasikivi II 1958, 38; Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia N:o 55. 15.6.1940. E14 109, kotelo 56. UMA.

Suomi palauttaisi pois viedyn omaisuuden, niin sen olisi mahdollista saada helpotuksia muissa vaatimuksissa. Kun osapuolet pääsivät sopimukseen Enson koneiden palauttamisesta, niin antoivat venäläiset Suomelle lisävaatimuksia vielä mitä moninaisimmilta eri aloilta. Suomalaiset kokivat nämä vaatimukset tietenkin epäreiluina, mutta venäläisten vaatimuksiin katsottiin aiheelliseksi suostua.¹⁹⁵

Erilaisia koneita ja laitteita palautettiin Paasikiven laskujen mukaan yhteensä noin 70 taloudelliseen laitokseen. Juridisesti ongelmana oli se, että osa luovutettavaksi määrättyistä koneista ja laitteista oli yksityisten omistamia. Osa heistä suostui palauttamaan poisviedyn omaisuuden vapaaehtoisesti.¹⁹⁶ Yritysten omaisuuden lisäksi Suomi luovutti Neuvostoliiton vaatimuksesta runsaasti myös rautatiekalustoa. Loppuvuodesta 1940 Neuvostoliitto esitti Suomelle vielä hävitystöiden korvausvaatimuksen, jonka arvo oli 145 miljoonaa ruplaa. Myöhemmin korvausvaatimus aleni kuitenkin 95 miljoonaan ruplaan. Neuvostoliiton rahallinen korvausvaatimus tuntui suomalaisten kannalta kohtuuttomalta ja tammikuussa Suomi antoi vastauksen korvausvaatimukseen. Suomi ilmoitti olevansa valmis maksamaan 8 miljoonaa ruplaa sodan jälkeen syntyneistä vahingoista. Tämän jälkeen korvauskysymykseen ei enää palattu.¹⁹⁷

Syytökset suomalaisten suuntaan rauhansopimuksen rikkomisesta kietoutuivat Neuvostoliiton vaikeuksiin varustaa etenkin Enson laitokset itse ainutlaatuisilla ja edistyksellisillä koneilla. Koneiden ja laitteiden ohella venäläiset olivat kiinnostuneita saamaan takaisin suomalaisten Rouhialan voimalaitosta koskevat asiakirjat ja piirustukset. Luovutustilaisuudet venäläisten vaatimuksien toteuttamiseksi järjestettiin 25.6.1940 ja 3.7.1940. Jälkimmäisessä tilaisuudessa Rouhialan suomalaiselle edustajalle annettiin vielä uusi lista, joka sisälsi lisää palautettavaksi luokiteltuja papereita ja tarvikkeita, joita voimalaitos normaalissa käytössä venäläisten mielestä tarvitsi.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Paasikivi II 1958, 39; Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia N:o 55. 15.6.1940. E14 109, kotelo 56. UMA.

¹⁹⁶ Paasikivi II 1958, 39–40.

¹⁹⁷ Suomen sinivalkoinen kirja II 1941, 19–21.

¹⁹⁸ Kilin 1993, 209–210; Rouhialan voimalaitos. Oy Rouhiala Ab. E9 109, kotelo 49. UMA.

6.3 Hankoniemen vuokraaminen Neuvostoliitolle

Moskovan rauhansopimuksen neljännen artiklan mukaan Suomi suostui vuokraamaan Neuvostoliitolle Hangon niemimaan ja sitä ympäröivän merialueen¹⁹⁹ 30 vuodeksi kahdeksan miljoonan markan vuosivuokralla. Neuvostoliiton intressinä oli tehdä alueesta meritukikohta, jonka tehtävänä oli valvoa Suomenlahtea ja puolustaa sitä vihollisen hyökkäyksiltä. Samassa artiklassa sovittiin, että Neuvostoliitolla oli oikeus pitää alueella myös tarpeellinen määrä aseistettuja maa- ja ilmavoimia.²⁰⁰ Vuokrattavan alueen koko oli noin 115 km² ja se sisälsi yhteensä noin 400 saarta²⁰¹.

Ennen Moskovan rauhansopimusta Suomessa luultiin, että Hankoniemi pitäisi evakuoida kolmen päivän kuluessa rauhansopimuksesta, mutta lopulta neuvottelujen myötä aikaa alueen tyhjentämiseksi sovittiin kymmenen vuorokautta. Tästä huolimatta evakuointeihin ryhdyttiin ripeästi. Alueella oli edelleen yli 3000 siviilihenkilöä ja Hankoniemeltä Tammisaaren johti vain yksi hyväkuntoinen maantie ja rautatie. Näiden lisäksi evakuointiin käytettiin myös Hangosta itään ja länteen johtaneita jääteitä. Kuljetuksia tehtiin yötä päivää kymmenen päivän ajan kuorma-autoilla, linja-autoilla, henkilöautoilla ja hevosilla. Ihmisten lisäksi vietiin huonekaluja, vaatteita ja muuta arvokasta materiaalia. Osa karjasta jouduttiin lopettamaan rehupulan takia. Ihmisten henkilökohtaisten tavaroiden lisäksi pyrittiin kuljettamaan myös teollisuuslaitosten koneet, sotatarvikkeet ja alukset Suomen puolelle rajaa. Asiassa mentiin jopa niin pitkälle, että eräistä tehtaista otettiin mukaan ovet, ikkunat ja jopa lämpöpatteritkin. Evakuoinnissa haluttiin olla loppuun asti hyvin perusteellisia, sillä myös talvisodassa kaatuneet sankarivainajien ruumiit otettiin mukaan.²⁰²

Varsinaista tahallista vahingontekoa tapahtui Hangossa kohtuullisen vähän. Tosin joissakin asunnoissa turhautuminen rauhannehtoihin, Hangon luovuttaminen ja viha venäläisiä kohtaan ilmeni muun muassa ruokatarvikkeiden heittelyllä pitkin seiniä ja ikkunoiden rikkomisella.²⁰³

¹⁹⁹ Rauhansopimuksessa määriteltiin vuokrattava alue siten, että se ulottuu Hangon niemimaasta viisi meripeninkulmaa etelään ja itään sekä kolme meripeninkulmaa länteen ja pohjoiseen päin. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Esitys N:o 25, 15.3.1940. 4 artikla. Valtiopäivät 1940.

²⁰⁰ Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Esitys N:o 25, 15.3.1940. 4 artikla. Valtiopäivät 1940.

²⁰¹ Lappalainen 1987, 23.

²⁰² Lappalainen 1987, 22–26; Silvast 1983, 25.

²⁰³ Lappalainen 1987, 26; Silvast 1983, 27.

Kaikesta tästä jouduttiin myöhemmin vielä vääntämään kättä venäläisten kanssa, sillä suomalaiset menivät alueen tyhjentämisessä liian pitkälle. Epäilemättä suomalaisten käyttäytyminen Hangossa oli asiatonta. Paikoin niissä oli myös selkeää vahingon tekemisen makua, kun pettymys kotien jättämistä kohtaan purkautui ilkeänä jätettävää omaisuutta kohtaan.

Hankoniemen luovutus tapahtui saman kaavan mukaan kuin itärajalakin. Luovutusta oli johtamassa Suomen puolelta myös evakuointia johtanut kenraalimajuri Valve. Hänen avukseen määrättiin kiistakysymyksiä varten erityinen luovutusvaltuuskunta. Ennen alueen luovutusta Hankoon saapui neuvostovaltuuskunta, jonka tehtävänä oli valmistella neuvostojoukkojen saapumista alueelle. Venäläiset tutustuivat suomalaisten johdolla muun muassa Hangon vesi- ja sähkölaitoksen toimintaan sekä väliaikaiseen rajalinjaan.²⁰⁴

Hankoniemi luovutettiin venäläisille suunnitelmien mukaisesti 22.3.1940 kello 24.00. Luovutustilaisuudessa venäläinen kapteeni Muskolenko kiitti suomalaisia muun muassa hyvästä yhteistyöstä. Seuraavien päivien ja viikkojen aikana venäläiset toivat uudelle alueelleen hallintoa ja vartiointia varten perustettavia elimiä, samoin kuin miehitysjoukkoja, jotka tulivat Suomenlahden yli Virosta. Myöhemmin kevään aikana saapui myös isompaa aseistusta jonka myötä Neuvostoliitto vahvisti tavoitteensa mukaisesti sotilaallista otettaan Suomenlahdella.²⁰⁵

Suomalaiset halusivat aloittaa rajankäynnin mahdollisimman nopeasti ennen lumen ja jään sulamista. Näin rajankäynnissä suomalaiset saavuttaisivat omalta kannaltaan mahdollisimman hyvän tuloksen paikallistuntemuksensa ansiosta. Huhtikuun alussa osapuolet nimesivätkin perustettavan rajakomitean jäsenet. Komitea oli siis oma erillinen toimintaelin verrattuna Suomen itärajalta työskenteleviin sekakomiteoihin. Komitea kokoontui yhteensä yhdeksän eri kertaa huhtikuussa ja toukokuussa 1940. Kokouspaikkoina olivat Tammisaari ja Lappohja. Komitea sai työnsä päätökseen 13.5.1940 ja sen määrittämien rajapisteiden kautta raja merkittiin maastoon kesällä 1940 siten, että työ saatiin valmiiksi elokuuhun mennessä. Väliaikainen rajalinja merkittiin maastoon kuitenkin jo toukokuun puolessa välissä ja samalla sen vartiointi myös aloitettiin. Rajankäyntiasiakirjat allekirjoitettiin ja vaihdettiin 30.8.1940

²⁰⁴ Silvast 1983, 30, 32, 34.

²⁰⁵ Lappalainen 1987, 29–33; Silvast 1983, 35.

Moskovassa.²⁰⁶ Rajankäyntityön aikataulu oli siis Hangon lohkolla suurin piirtein sama kuin Suomen itärajallakin.

Kun arki alkoi, niin alkoi myös Hangon alueen rajan tuntumassa luvaton toiminta maalla ja merellä. Osaksi tämä johtui ilmeisesti rajavartiointiin tottumattomista sotilaista. Muun muassa elintarvikkeita ja ylellisyystarvikkeita siirtyi suomalaisten välittäjien kautta Hankoon maksua vastaan. Salakauppa johti siihen, että touko- ja kesäkuussa 1940 useita suomalaisia sotilas- ja siviilihenkilöitä pidätettiin ja vietiin aina Leningradiin saakka. Venäläiset pidättivät kertaalleen myös rajanmerkintätyössä olleen moottoriveneen henkilöstön. Pelko vastustajan hyökkäyksestä johti siihen, että luovutuksen jälkeiset viikot olivat puolin ja toisin epäluuloisuuden aikaa myös Hangon vastaisella rajalla. Siellä huolenaiheena oli se, että vastapuoli saattaisi käyttää hyväkseen omien joukkojen vähäistä määrää mahdollisessa hyökkäystilanteessa.²⁰⁷

Kesäkuun alkupuolella alkoi nousta esiin venäläisten syytöksiä siitä, että Suomi oli rikkonut rauhansopimusta myös Hangossa. Suomalaiset olivat vieneet heidän mukaansa luvattomasti koneita ja puolustuslaitteita sekä tehneet tahallisia hävitystöitä. Venäläiset vaativat viedyn omaisuuden palauttamista tai korvaamista muulla tavoin, sillä heidän mielestään ne kuuluivat vuokrauksen piiriin. Paasikivi hoiti asiaa Moskovassa ja sai Suomesta ohjeet, joiden mukaan venäläiset tuli saada vakuuttuneiksi siitä, että suomalaiset toteuttivat Hangon evakuoinnin hyvässä uskossa toimien rauhansopimuksen mukaisesti. Venäläisten taivutteleminen osoittautui kuitenkin jälleen kerran vaikeaksi tehtäväksi. Oudon tilanteesta tekee se, että Hankoa luovutettaessa alue oli kelvannut siinä kunnossa Neuvostoliitolle. Nyt huomattavasti jälkeempään alkoi kuitenkin sadella vaatimuksia Suomen suuntaan. Vaatimukset sisälsivät sekä yksityisen että julkisen sektorin omistuksessa olleen omaisuuden palauttamista. Kiistakysymyksen ratkaisemiseksi sovittiin syksyllä 1940, että julkisen sektorin omaisuus palautetaan. Yksityistä omaisuutta ei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta täytynyt palauttaa.²⁰⁸ Korvausvaatimusten jälkikäteen esittäminen lienee johtunut siitä, ettei venäläisillä luovutuksen yhteydessä tai heti sen jälkeen ollut riittävän hyvää ja kattavaa kuvaa alueen sen hetkisestä kunnosta.

²⁰⁶ Silvast 1983, 15–16, 43.

²⁰⁷ Silvast 1983, 44.

²⁰⁸ Silvast 1983, 47, 52–56; Suomen sinivalkoinen kirja II 1941. 22.

7. Yhteenveto

Moskovan rauha tuli todella tarpeeseen Suomen väsyneelle ja lähes loppuun kuluneelle armeijalle, joka tarvitsi epätoivoisesti hengähdystaukoa. Solmittu rauha koettiin kuitenkin raskaana, sillä laajat alueluovutukset tulivat suomalaisille suurena yllätyksenä. Tämän jälkeen Karjalassa asuneilla ihmisillä oli edessään vielä pitkä evakkomatka kohti uusia asuinseutuja.

Sotatoimien päättymisen jälkeen rintamien väliin muodostettiin ensin kilometrin mittainen puolueeton vyöhyke. Pian kuitenkin alkoivat joukkojen siirtämiset uudelle väliaikaiselle rajalinjalle. Lieksan eteläpuolella olleet joukot aloittivat vetäytymisen 15.3.1940 ja Lieksan pohjoispuolella puolestaan vuorokautta myöhemmin. Siirtämiset onnistuttiin toteuttamaan ilman isompia välikohtauksia 26.3.1940 mennessä myös niillä alueilla, joissa joukkojen siirtämismatkat olivat kaikkein pisimmät. Joukkojen vetäytyminen sujui siis pääosin suunnitelmien mukaan, mutta esimerkiksi Sortavalan liian aikaisin pyrkineet puna-armeijan joukot uhkasivat rikkoa siihen asti hyvin sujuneen vetäytymisen. Venäläiset osastot halusivat paikoitellen kiirehtiä etenemisessä, kun puolestaan suomalaisten osastojen intressissä oli noudattaa aikataulua siten, että evakuoinnit saadaan toteutettua. Onneksi Sortavalassa syntynyt tiukka tilanne selvisi neuvotteluteitse, jonka seurauksena alkuperäistä aikataulua noudatettiin.

Ongelmia alkoi kuitenkin syntyä, kun vetäytyvät suomalaisjoukot ja etenevät venäläisosastot alkoivat asettua niille määrättyihin uusiin asemiin. Eri osapuolten armeijakunnilla oli paikoin myös hyvin erilaiset käsitykset väliaikaisen rajalinjan kulusta maastossa ja siitä, mihin kohtaan joukot tulee määrätä asemiin. Suurin syy tähän oli rauhansopimuskartan suuri mittakaava, joka mahdollisti tulkinnalliset erimielisyydet. Myös etenemistahti oli venäläisillä osastoilla paikoin sovittuun nähden suomalaisten mielestä liian nopeaa.

Oman näkemyksen oikeellisuuteen demarkaatiolinjan suhteen uskottiin molemmin puolin lujasti. Venäläiset neuvottelijat perustelivat näkemyksiään vedoten yleensä ylempää annettuihin käskyihin, joista he eivät sanomansa mukaan voineet millään poiketa. Toisaalta venäläisissä upseereissa esiintyi suomalaisten kokemusten myötä myös ylimääräistä virkaintoisuutta ja rohkeutta tulkita rajoja selvästi kotiinpäin. Suomalaiset eivät tietenkään pitäneet tästä asenteesta, mutta eivät voineet tehdä kukaan asialle juuri mitään. Neuvottelujen jälkeen suomalaiset joutuivat pääsääntöisesti antamaan venäläisille periksi. Suomalaiset

halusivat olla neuvotteluissa periksi antavaisia, sillä syntynyttä rauhaa ei haluttu suotta vaarantaa. Venäläisten päättäväisyyttä olisi ollut halukas vastustamaan omalla vastuualueellaan ainakin eversti Pajari, joka oli valmis torjumaan venäläisten etenemisen viime kädessä vaikka asein. Suomalaisten neuvotteluvoitot olivat harvassa, mutta poikkeuksiakin toki löytyi.

Uuden rajan määrittämiseksi kartalla asetettiin molempia osapuolia edustava sekakomitea. Sekakomitea aloitti työnsä Viipurissa huhtikuun alussa 1940. Se laati myös ohjeet asetettavien alasekakomiteoiden toiminnalle. Sekakomitean 11.4.1940 valmistuneessa päätöspöytäkirjassa tuleva raja määriteltiin tarkemmin kuin Moskovan rauhansopimukseen liittyneessä kartassa, jonka mittakaava oli 1: 1 050 000. Nyt rajalinja merkittiin karttoihin, joiden mittakaava maa-alueilla oli huomattavasti pienempi, eli 1: 100 000. Armeijakuntien neuvottelijoiden ohella myös sekakomitean suomalaiset jäsenet joutuivat antamaan venäläisille periksi rajalinjan kulusta.

Vaikka Värtsilä sijaitsi lähellä rajalinjaa, sen omistuksesta ei käyty pitkiä neuvotteluita. Suurin erimielisyyden aihe oli Enson tehdasalueen omistusoikeus, joka lopulta ratkesi Neuvostoliiton hyväksi. Venäläisten ja etenkin ulkoasiainkomissaari Molotovin suhtautumista Ensoon ei onnistunut muuttamaan useista yrityksistä huolimatta myöskään Moskovan lähettiläs J. K. Paasikivi. Periaatteellinen päätös Enson pitämisestä Neuvostoliitolla oli tehty siis korkealla tasolla neuvostojohdossa. Enson kaltaiset ongelmat ja kaikki muutkin erimielisyydet olisi voitu selvittää tasapuolisemmin puolueettomien edustajien avulla. Näin monet kiistan aiheet olisi ratkaistu vähemmällä vaivalla ja harmilla. Puolueettomien tarkkailijoiden läsnäolo olisi mahdollisesti myös rauhoittanut tulenarkaa tilannetta sodan päättymisen jälkeen.

Sekakomitea muutti nimensä keskuskomiteaksi rajankäyntityön suunnitelmien valmistuttua huhtikuussa 1940. Varsinainen rajankäyntityö maastossa määrättiin toteutettavaksi alasekakomiteoilla ja niiden lohkoilla, joita oli yhteensä kuusi kappaletta aina Suomenlahdelta Jäämerelle saakka. Maastotyöt lohkoilla I, II ja III alkoivat toukokuun 1940 lopulla. Lohkoilla IV, V ja VI työt pääsivät vauhtiin kesäkuun aikana.

Ohjeet maastotöiden tekoon olivat yksityiskohtaiset. Alasekakomiteoiden tehtävänä oli muun muassa siirtää raja kartalta maastoon ja merkitä uusi raja rajamerkein. Maalla rajamerkeinä

käytettiin pääasiassa puusta tehtyjä pylviäitä, jotka numeroitiin. Merialueilla raja merkittiin linjatauluilla ja viitoilla. Metsäalueilla rajalinja myös hakattiin paljaaksi puustosta kymmenen metrin leveydeltä. Tämän vuoksi rajanavausurakka oli suuri, ja se vaati paljon lihastyövoimaa. Paperitöistä ja mittauksista maastossa vastasivat muun muassa geodeetit ja topografit. Rajankäynti maastossa loppui kaikilla lohkoilla elo- ja syyskuun aikana 1940. Yhteensä rajaa käytiin läpi yli 700 kilometriä, josta maarajan osuus oli noin 500 kilometriä.

Vaikka sota olikin päätynyt, niin silti koko kevät 1940 oli rajaseudulla levotonta aikaa. Useita suomalaisia sai surmansa pääasiassa rajankulusta johtuneista epäselvyyksistä. Osa selkkauksista saatiin selvitettyä onneksi suullisilla neuvotteluilla. Rajaselkkauksia tapahtui huhtikuun aikana useita etenkin Uukuniemellä. Tapahtuneista välikohtauksista Neuvostoliitto jätti Suomelle nootin, jossa maata syytettiin tahallista rajanylityksistä. Suomalaisten harhautuminen rajan väärälle puolelle oli kieltämättä huomattavan yleistä. Nootin seurauksena suomalaisia armeijakuntia ohjeistettiin lisäämään varovaisuutta, mutta tahattomat ja tahalliset rajaylitykset jatkuivat laajasti vielä huhtikuun jälkeenkin.

Rajaepäselvyyksien seurauksena monet rajalla vangituista suomalaisista joutuivat jäämään pitkäksi aikaa vankeuteen Neuvostoliittoon. Jotkut pääsivät pian kiinnioton jälkeen kuitenkin palaamaan takaisin Suomen puolelle. Onnekaasti päätyi muun muassa kolmen jääskeläisen pojan harhautuminen onkireissulla väärälle puolelle rajaa. Vanhempien riemuksi lapsiystävälliset venäläiset päästivät pojat palaamaan takaisin vahingoittumattomina Suomeen pari päivää pidätyksen jälkeen.

Kaikenlaiset rajaselkkaukset olivat sodan jälkeen omiaan kiristämään maiden ennestään jo huonoja poliittisia suhteita. Epäselvyyksiä riitti runsaasti ainakin niin kauan kuin raja-alueella eläneet ihmiset ja rajamiehet eivät tienneet rajan tarkkaa kulkua maastossa. Tämä ongelma korjautui onneksi syksyyn 1940 mennessä, jolloin raja oli saatu merkittyä maastoon. Pitkäaikaiseksi maiden väliseksi kiistakysymyksiksi nousivat myös luovutetuilta alueilta viedyt koneet ja laitteet. Suomalaiset vetosivat asiassa rauhansopimuksen tulkinnallisuuteen omaksi hyväkseen. Koneiden ja laitteiden palautuksiin päätettiin silti ryhtyä, jotta maat pysyisivät edes näennäisesti hyvissä väleissä keskenään. Kone- ja laitepalautusvaatimukset koskivat sekä Karjalaa että Hankoniemeä.

Leningradin turvallisuuden takaamisen lisäksi aluemuutokset olivat Neuvostoliitolle taloudellisesti ajatellen kohtuullisen edullisia. Leningradin tarve lisäenergialle vuonna 1940 oli suuri, joten Enson teollisuusyhdyskunnan liittäminen maahan oli toivottavaa. Aluemuutosten jälkeen teollisuuslaitosten hyödyntämisessä pidettiin Neuvostoliitossa kiirettä.

Koska Suomen itäraja meni satojen kilometrien osalta uusiksi, uuden rajan vartiointi täytyi sodan jälkeen järjestää uudelleen. Etenkin sodan päättymisen jälkeiset viikot olivat sekavaa aikaa, jolloin oikein kukaan ei tiennyt, missä uusi raja kulkee. Kesällä 1940 rajavartiostojen toiminta oli jo paremmalla mallilla. Suomen rajavartiosto siirtyi sisäministeriön alaisuuteen, mutta se säilytti sotilaallisen luonteensa maan rajojen valvojana ja turvaajana. Rajavartioiden päätehtävinä olivat tähystys- ja kuuntelutoiminta rajan yli sekä partiointi raja-alueella. Myös muun muassa vakoilun torjunta ja kulku- ja oleskelulupien tarkastukset kuuluivat rajamiesten tehtäviin.

Rajasta käydyt lukuisat neuvottelut olivat vuoropuhelua ja neuvottelua kahden juuri sotaa käyneen valtion välillä. Suomalaisten kannalta neuvotteluja johtivat kuitenkin pääasiassa venäläiset ja tämä aiheutti jatkuvasti kitkaa maiden välille. On myös selvää, että epäluuloisuus ei tietenkään voinut yhtäkkiä kokonaan noin vain hävitä, vaan sitä riitti koko tarkasteltavan ajanjakson ajan. Epäluuloisuuteen suomalaisten puolelta vaikuttivat erityisesti venäläisten piittaamattomuus rauhansopimuksessa sovittujen rajalinjojen suhteen ja siinä olevien epäselvyyksien hyödyntäminen mahdollisimman tehokkaasti. Kärsivällisyys oli molemmin puolin koetuksella useaan otteeseen.

Hankoniemen vuokraaminen sotilastukikohdaksi Neuvostoliitolle oli Suomen turvallisuuden kannalta suuri uhkatekijä aikana, jolloin toinen maailmansota riehui Euroopassa ja suhteet vuokranantajan ja vuokralaisen välillä olivat hyvin viileät. Hankoniemen luovutus venäläiselle valtuuskunnalle tapahtui kuitenkin hyvässä yhteisymmärryksessä kymmenen vuorokautta sodan päättymisen jälkeen. Hankoniemen ja Suomen välinen raja merkittiin maastoon kesän 1940 aikana.

Pian talvisodan päättymisen jälkeen Suomi alkoi valmistautua uuteen sotaan. Sotatilalaki jäi voimaan ja vihollisen uutta hyökkäystä pelättiin jatkuvasti. Neuvostoliiton kanssa syntyneen entistä pidemmän yhtenäisen maarajan vuoksi Suomen sotilasjohdossa alettiin suunnitella

kuumeisesti vankan puolustuslinjan rakentamista maan itärajalles. Uuden puolustuslinjan käytännön toteutusta helpotti olennaisesti Saimaan rikkonainen vesistö, joka tarjosi luonnollisen suojan idästä suuntautuneita hyökkäyksiä vastaan. Koska Suomen pitkään toivoma pohjoismainen puolustusliitto kariutui talvisodan jälkeen Neuvostoliiton vastustukseen, katset maan johdossa alkoivat hiljalleen kääntyä Saksan suuntaan.

Lähdeluettelo

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Etsivä keskuspoliisi, Valpo I

Ryhmä XXIX

vv. 1939 - sodat ja niistä johtunut toiminta

- 42a Rajankäynti. 2987

- PM:n valvontatston

rajatapausilmoituksia välirauhanteon jälkeen 1940.
2987.

Sota-arkisto (SArk), Helsinki

Ilmavoimatoimisto (Op.3) / Päämaja - Puolustusvoimain Pääesikunta

T2864/32

Pk 907

Maj. V. Ursinin muistio

Ulkoministeriön arkisto (UMA), Helsinki

Fb-Fc 109, Suomen ja Neuvostoliiton väliset neuvottelut loka-marraskuussa
1939 ja vv. 1939–40 sota

Kotelo 7, B6

Kotelo 24, a E2, c E2

Kotelo 25, c E2

Kotelo 30, E3

Kotelo 37, E3

Kotelo 49, E9

Kotelo 54, E11–12

Kotelo 56, E14, F2

Painetut lähteet

Kalaja, P 1940. Suomen ja Neuvostoliiton välinen rajankäynti kesällä 1940. Maanmittaus.

Suomen sinivalkoinen kirja II 1941. Neuvostoliiton suhtautuminen Suomeen Moskovan rauhan jälkeen. Ulkoministeriön julkaisuja. Tilgmannin kirjapaino. Helsinki.

Valtiopäivät 1940. Asiakirjat I-II. Valtioneuvoston kirjapaino 1940. Helsinki.

Muistelmat

Käkönen, U. A. 1966. Sotilasasiamiehenä Moskovassa 1939. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Keuruu.

Niukkanen, Juho 1951. Talvisodan puolustusministeri kertoo. WSOY. Porvoo.

Paasikivi, Juho Kusti 1958. Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–1941. Osat I ja II. WSOY. Porvoo.

Sotilaan elämä 1976. Paavo Talvela. Muistelmat I. toim. Vilho Tervasmäki & Sampo Ahto. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino. Jyväskylä.

Kirjallisuus

Historian sanakirja 1999. Toim. Anssi Halmesvirta, Jari Ojala, Heikki Roiko-Jokela, Kustaa H. J. Vilkuna. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Jakobson, Max 1956 (3. painos). Diplomaattien talvisota. Suomi maailmanpolitiikassa 1938–1940. WSOY. Porvoo.

Julkunen, Martti 1989. Talvisodan henki. Teoksessa Kansakunta sodassa. 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Juutilainen, Antti 1991. Talvisodan sotilaallinen jälkivaikutus. Teoksessa Talvisodasta jatkosotaan. Suomen Sotahistorian komission julkaisuja. Gummerus Kirjapaino. Helsinki.

Kilin, Juri 1993. Rajaseudun väki kahdesti panttina 1939–1940. Historiallinen aikakauskirja. s. 204–212.

Kilin, Juri 2001. Suurvallan rajamaa. Neuvosto-Karjala Neuvostovaltion politiikassa 1920–1941. Suom. Robert Kolehmainen ja Ari Hepoaho. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Kirjavainen, Ilmari 1969. Sotavuodet ja sotien välinen aika. Teoksessa rajavartioloaitos 1919–1969. Oy Länsi-Savon Kirjapaino. Mikkeli.

Kojo, Mikko 2004. Osasto Pajarin ja jalkaväkirykmentti 52:n tiedustelu-upseerina talvi- ja jatkosodassa. Painamaton pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Kosonen, Matti 1994. Rajojen vartiointi itsenäistymisen jälkeen. Teoksessa Isänmaan portinvartijat. Otava. Keuruu.

Kosonen, Matti 2003. Suomen salainen tiedustelu Neuvostoliitossa ennen jatkosotaa. Teoksessa Salaisen sodan sivut. Toim. Mikko Karjalainen. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisuja. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.

Kärkkäinen, Lauri 1987. Suomen valtakunnan vanhat rajat ja itärajan käynti 1934. Maanmittaushallituksen julkaisu nro 59. Topografikunnan karttapaino. Helsinki.

Tättilä, Pekka 1983. Maanmittaus Suomessa 1633–1983. Valtion painatuskeskus/Maanmittaushallituksen karttapaino. Helsinki.

Manninen, Ohto 1994. Talvisodan salatut taustat. WSOY. Porvoo.

Manninen, Ohto 1988. Poliittinen kehitys talvisodasta heinäkuuhun 1941. Teoksessa Jatkosodan historia 1. Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY. Porvoo.

Paasi, Anssi 1996. Territories, Boundaries and Consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border. John Wiley & Sons Ltd.. Chishester.

Pohjonen, Juha 1994. Rajavartiolaitos sodassa ja rauhassa 1939-1944. Teoksessa Isänmaan portinvartijat. Otava. Keuruu.

Pohjonen, Juha 2000. Rajankäyntiä Pohjois-Karjalassa. Teoksessa Yhteinen kutsu. Kirjoituksia maanpuolustuksen vaiheista Pohjois-Karjalassa. toim. Jukka Partanen, Matti Turunen, Pasi Tuunainen. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Raunio & Tiilikainen 2002. Laajentuminen ja Euroopan murros. Teoksessa Euroopan rajat. Laajentuva Euroopan unioni. Toim. Tapio Raunio & Teija Tiilikainen. Yliopistopaino. Helsinki, s. 9-31.

Saressalo, Lassi 2003. Kaukopartiot tiedustelutehtävissä. Teoksessa Salaisen sodan sivut. Toim. Mikko Karjalainen. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisuja. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.

Silvast, Pekka 1983. Hangon kysymys 1940. Suomen ja Neuvostoliiton suhteet. Painamaton pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

Suomenmaa VIII 1927. Toim. J. E. Rosberg, Kaarlo Hilden, Kustavi Grotenfelt. WSOY. Porvoo.

Suomenmaa V 1923. Toim. J. E. Rosberg, Kaarlo Hilden, Kustavi Grotenfelt, J. A. Wecksell. Tietosanakirja-osakeyhtiö. Helsinki.

Talvisodan historia 4 1979. Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY. Porvoo.

Tiilikainen, Teija 2002. Teoksessa Euroopan rajat. Laajentuva Euroopan unioni. Toim. Tapio Raunio & Teija Tiilikainen. Yliopistopaino. Helsinki.

Turtola, Martti 1989. Muutokset Suomen kansainvälisessä asemassa keväällä 1940. Teoksessa Kansakunta sodassa. 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Upton, Anthony F 1965. Väli rauha. Suom. Sirkka Upton. Yhteiskirjapaino Oy. Helsinki.

Vehviläinen, Olli 1989. Saksan rinnalle. Teoksessa Kansakunta sodassa. 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Vihavainen, Timo 1989. Rauha Moskovan näkökulmasta. Teoksessa Kansakunta sodassa. 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Vuorenmaa, Anssi 1989. Aseistautuva kansakunta 1940–41. Teoksessa Kansakunta sodassa. 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Vuorenmaa, Anssi 1989. Neuvostoliiton suurhyökkäys kannaksella. Teoksessa Kansakunta sodassa. 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

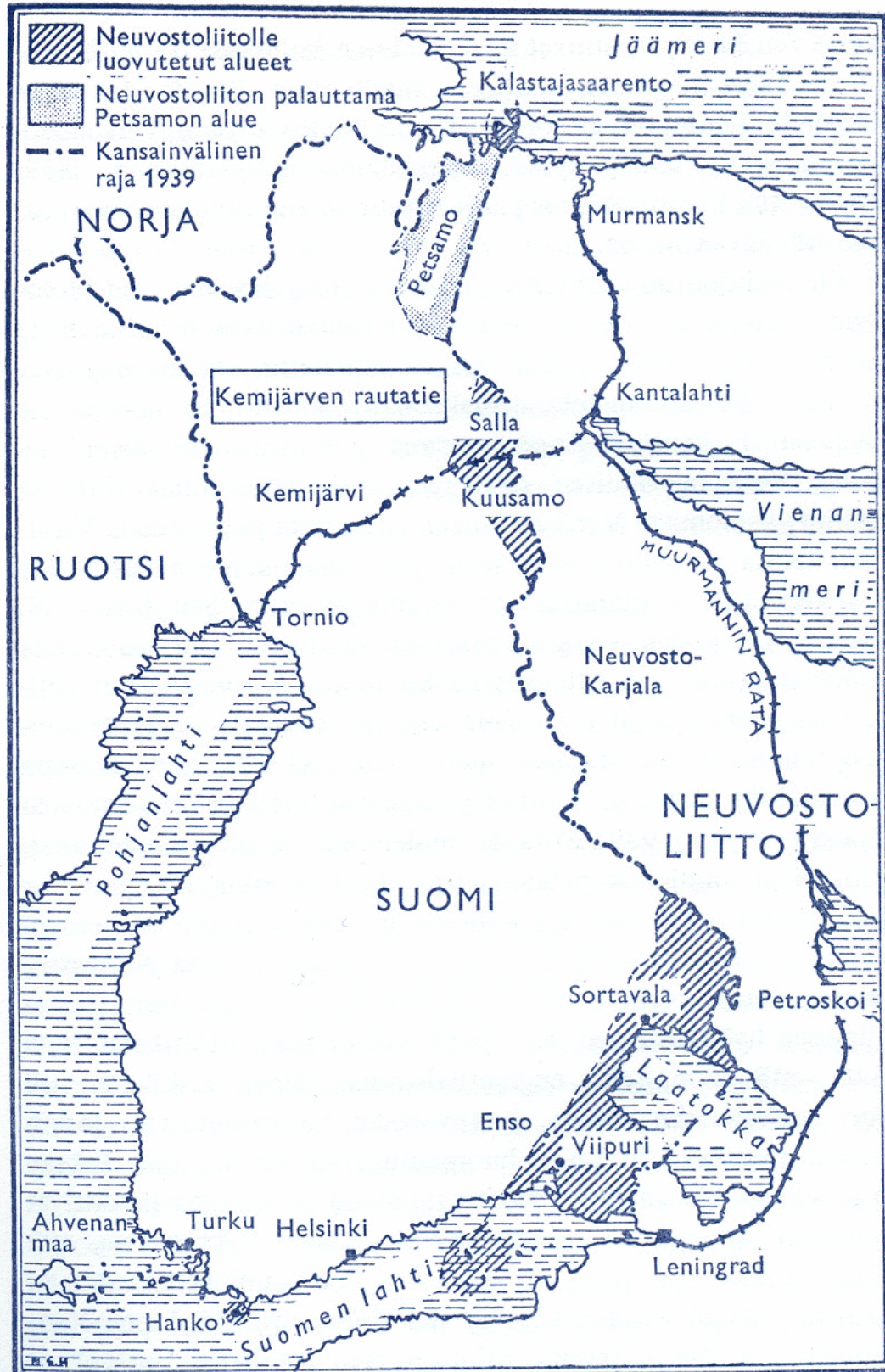
Ylikoski, Pekka 1979. Demobilisaatio ja siirtyminen uuteen puolustusjärjestelmään. Teoksessa Talvisodan historia 4. Sotatieteen laitos. WSOY. Porvoo.

Lyhenteet

Ak	Asiakirja
AK	Armeijakunta
AKE	Armeijakunnan esikunta
D	Divisioona
JR	Jääkärirykmentti
N:o	Numero
P.M.	Promemoria
Ptk	Pöytäkirja

Liite 1 / Neuvostoliitolle luovutetut alueet Moskovan rauhassa 1940. Lähde: Upton 1965.

19.

Liite 2 / Aikataulu joukkojen siirtämisestä uudelle rajalinjalle. Lähde: Rauhansopimukseen liittyvä ptk., N:o 25, 15.3.1940. Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Valtiopäivät 1940.

Määräajat:

- a) Tuntsanjoen yläjuoksun, Kuolajärven, Takalan, Joukamojärven itärannan käsittävällä loholla päättyy kummankin sopimuspuolen joukkojen siirtäminen 20.3.1940 kello 20.00;

- b) Kuhmonniemestä etelään olevalla Latvian loholla joukkojen siirtäminen päättyy 22.3.1940 kello 20.00;

- c) Lonkavaaran, Värtsilän, Matkaselän aseman loholla molempien sopimuspuolten joukkojen siirtyminen päättyy 26.3.1940 kello 20.00;

- d) Matkaselän aseman, Koitsanlahden loholla päättyy joukkojen siirtäminen 22.3.1940 kello 20.00;

- e) Koitsanlahden, Enson aseman loholla päättyy joukkojen siirtäminen 25.3.1940 kello 20.00;

- f) Enson aseman, Paationsaaren loholla päättyy joukkojen siirtäminen 19.3 kello 20.00.

Liite 3 / Alasekakomiteoiden suomalaiset jäsenet. Lähde: Selostus Suomen ja Neuvostoliiton välisestä rajankäynnistä v. 1940. E3 109, kotelo 29. UMA.

I Alasekakomitea	Puheenjohtaja	A. Niemelä, maanmittausinsinööri
	Jäsenet	U.A. Hillman, eversti, evp. E.A. Sopenen, metsänhoitaja
	Sihteeri	P. Kosonen, sotilasvirkamies
II Alasekakomitea	Puheenjohtaja	V.A. Ståhlberg, entinen Rajajoen komendantti
	Jäsenet	T.J. Kukkamäki, filosofian lisensiaatti V.F. Pöyhönen, metsänhoitaja
	Sihteeri	A. Laihinen, sotilasvirkamies
	Geodeetit	P. Kalaja, filosofian maisteri J. Korhonen, filosofian kandidaatti
	Topografit	K.H. Palmqvist, majuri, evp B. Lindholm, metsänhoitaja
III Alasekakomitea	Puheenjohtaja	G. Bonsdorff, metsänhoitaja
	Jäsenet	A. Ollila, maanmittausinsinööri V. Laukkarinen, metsänhoitaja
	Sihteeri	A. Muranen, sotilasvirkamies
IV Alasekakomitea	Puheenjohtaja	V.R. Ölander, vanhempi valtiongeodeetti
	Jäsenet	J.J. Lagus, maanmittausinsinööri F. Saarelainen, johtaja
	Sihteeri	A. Maksimoff, reservin vänrikki
	Geodeetit	T. Honkasalo, filosofian maisteri E. Kääriäinen, filosofian maisteri
	Topografit	W. Öller, arkkitehti L.T. Antman, maanmittausinsinööri

V Alasekakomitea	Puheenjohtaja	K.A. Lylhä, maanmittausinsinööri
	Jäsenet	P. Murasuo, liikemies E.V. Sarta, majuri
	Sihteeri	A. Baronin, sotilasvirkamies
VI Alasekakomitea	Puheenjohtaja	U. Suomela, merenkulkuneuvos
	Jäsenet	H. Tuori, insinööri U. Kivi, varatuomari
	Sihteeri	C. Gyllenbögel, filosofian maisteri

Liite 4 / Rajankäyntityön määrä kilometreinä eri lohkoilla. Lähde: Rajankuvauspöytäkirja 29.4.1940 tehdyn pöytäkirjan mukaan käydyn Suomen ja Neuvostoliiton välisen valtakunnanrajan kulusta. E3 109, kotelo 37. UMA.

	Maaraja (km)	Vesistöraja (km)	Yhteensä (km)
I Lohko	97,5	11,3	108,8
II Lohko	77,6	39,2	116,8
III Lohko	104,6	34,4	139,0
IV Lohko	129,2	20,2	149,4
V Lohko	91,4	30,4	121,8
VI Lohko (merirajaa) Suomenlahti 40,2 + Barentsinmeri 28,3			68,5

Liite 5 / Luettelo niistä kunnista, joiden maa-alue joko kokonaisuudessaan tai osaksi luovutettiin tai vuokrattiin Neuvostoliitolle 1940. Lähde: Luettelo niistä kunnista, joiden maa-alue joko kokonaisuudessaan tai osaksi on luovutettu tai vuokrattu Sosialististen Neuvostotasavaltain Liitolle. E3 109, kotelo 37. UMA.

<u>Uudenmaan lääni</u>	Asukasluku
Hangon kaupunki	7228
Bromarv (n. 1/12 alueesta) + Hangon mlk.	2487
Tenhola (n. 1/30 alueesta)	4091
Tammisaaren mlk. (n. 1/3)	1961
<u>Viipurin lääni</u>	
Viipurin kaupunki	72680
Käkisalmen kaupunki	3989
Sortavalan kaupunki	4253
Virolahti (n. 1/5)	7325
Säkkijärvi (n. 7/8)	7625
Ylämaa (n. kymmenen taloa)	3117
Suursaari	746
Tytärsaari	454
Lappee (n. viisi taloa)	9005
Ruokolahti (n. viisi neliökilometriä)	24087
Rautjärvi (n. 1/2)	5788
Kirvu	8100
Jääski (n. 4/5)	20312
Antrea	8696
Vuoksenranta	3308
Nuijamaa (n. 1/2)	4102
Viipurin mlk.	16240
Vahviala (n. 14/15)	5973
Muolaa	11530
Äyräpää	5739
Heinjoki	3628
Johannes	6377

Koivisto	8658
Koiviston kauppala	2257
Seiskari	682
Lavansaari	1055
Kuolemajärvi	5454
Uusikirkko	9901
Kanneljärvi	3552
Kivennapa	9932
Terijoki	7372
Valkjärvi	7820
Rautu	5989
Sakkola	5933
Metsäpirtti	4708
Vuoksela	2786
Pyhäjärvi	7754
Räisälä	7803
Käkisalmen mlk.	5418
Kaukola	4042
Hiitola	7737
Kurkijoki	9589
Parikkala (n. 1/3)	10186
Saari (n. 1/5)	3738
Simpele (n. 1/2)	2538
Jaakkima	8398
Lahdenpohjan kauppala	1928
Lumivaara	4844
Sortavalan mlk.	20797
Harlu	7158
Uukuniemi (n. 4/5)	5605
Ruskeala	6602
Soanlahti	2385
Suistamo	8141
Korpiselkä (n. 19/20)	3470
Suojärvi	14672

Salmi	12620
Impilahti	12891

Kuopion lääni

Kitee (n. 1/7)	11874
Pälkjärvi (n. 14/15)	1953
Tohmajärvi (n. yksi neliökilometri)	6338
Värtsilä (n. 1/2)	6355
Ilomantsi (n. 1/3)	12256

Oulun lääni

Kuusamo (n. 1/4)	13472
------------------	-------

Lapin lääni

Salla (n. 1/2)	8141
Petsamo (n. 1/15)	4333